

IRODALMI SZEMLÉ

LXII ■ 2019 ■ 7-8

ÁRA: 3,60 € / 1800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 3,00 € / 1200 FT

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXII. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: MIZSER ATTILA
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ: GYENES GÁBOR
- KORREKTOR: SZANISZLÓ TIBOR
- FŐMUNKATÁRSÁK:
GRENDEL LAJOS, TÖZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF,
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC, N. TÓTH
ANIKÓ, NAGY HAJNAL CSILLA,
POLGÁR ANIKÓ, SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O. BOX 7,
820 11 BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLÉ.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLÉ
- SZERKESZTOSEG.IRODALMISZEMLÉ@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT KÖNYV KATA ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK

KÖNYV KATA

1984-ben született Pincehelyen. Tanulmányait a Magyar Képzőművészeti Egyetemen, festő és vizuális nevelőtanár szakon végezte, mesterei Gaál József, Károlyi Zsigmond és König Frigyes voltak. 2015–2018 között doktori tanulmányokat folytatott a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karán. Tagja a Magyar Alkotók Országos Egyesületének, valamint a Magyar Művészalkotók Társaságának. Több önálló kiállítása volt Magyarországon (Magyar Műhely Galéria, Look galéria, Symbol galéria, Budapest; Barcsay Gyűjtemény, Szentendre), valamint külföldön (Római Magyar Akadémia; Grand Palais, Párizs). 2012–2015 között *Agylap* címmel önálló grafikai rovata volt az Élet és Irodalom folyóiratban. Jelenleg Siófokon él és alkot. Művészeti tevékenysége mellett tanít, és művésztelepek, művészeti projektek szakmai szervezője. Művei legtöbbször amolyan pillanatképek, saját bevallása szerint képalkotási eljárására jellemző egy ún. harmadik hatás elve, amely, mint egy vizuális „montázs” alakulhat ki a szemlélődén. Munkái több fizikai és gondolati réteget megmozgatva, az egyéni asszociációs térben lépnek működésbe.

A CÍMLAPON:

VANITAS I., OLAJ, VÁSZN, 100x80 cm, 2008

A HÁTLAGON:

UTOLSÓ CSEPP, OLAJ, VÁSZN, 60x60 cm, 2013

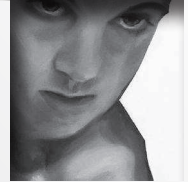
AJÁNDÉK, OLAJ, VÁSZN, 25x30 cm, 2019

VÁLTOZÓ VISZONYOK, VEGYES TECHNIKA, VÁSZN, 100x80 cm, 2016

KIS MAGYAR DÜHÖNGŐ, OLAJ, VÁSZN, 150x150 cm, 2011-2018

- 3 NEMES Z. MÁRIÓ: A WERBŐCZY-DILEMMA (VERS)
- 6 SIMON MÁRTON: ELSŐ RÉSZLETEK
A RÓZSASZÍN KÖNYVBŐL (VERS)
- 10 NAGY MÁRTA JÚLIA: AZ OMSZKI TARTAROSZ;
BETELJESÜLETLEN (VERSEK)
- 15 MAGOLCSAY NAGY GÁBOR: TANÖSVÉNY A SPITZBERGÁK ALATT /
PÄIJÄNNE; VAASA (VERSEK)
- 16 MIRKKA REKOLA: [FÜLEMBEN ROPOG A JÉG...]; [AHOGY A PÓLING...];
[AHOGY A BARÁTOK...]; [MIKOR ELSÉTÁLOK...]; [HOL VANNAK MOST...];
[MINDENKI AZ ÖREGEDÉSRŐL BESZÉL...] (VERSEK, POLGÁR ANIKÓ
FORDÍTÁSAI)
- 20 KATRI VALA: NEVETŐ NAP; KÉK AJTÓ; REGGELI DAL; KUNYHÓM
(VERSEK, EGYHÁZI DÓRA ÉS SNÍRER LILLA FORDÍTÁSAI)

JUHÁSZ FERENC

- 23 PATAKY ADRIENN: A „NÉPI SZÜRREALISTA” ÉS AZ ÚJHOLDASOK.
JUHÁSZ FERENC KANONIZÁCIÓJA (TANULMÁNY)
- 44 REICHERT GÁBOR: JUHÁSZ FERENC *APÁM* CÍMŰ ÉPOSZÁNAK SZÖVEG-
VÁLTOZATAI (TANULMÁNY)
- 62 HORVÁTH MÁRK ÉS LOVÁSZ ÁDÁM: JUHÁSZ FERENC LEENDÉSEI
(TANULMÁNY)
- 85 MÁRTON LÁSZLÓ: EGY RECENZIO TÖRTÉNETE (ESSZÉ)
- 94 MINT EGY UTAZÁS: A „JUHÁSZ FERENC 90” CÍMŰ KONFERENCIÁN
ELHANGZOTT BESZÉLGETÉS SZERKESZTETT VÁLTOZATA (RÉSZT-
VEVŐK: BAJTAI ANDRÁS, MAGOLCSAY NAGY GÁBOR, NAGY MÁRTA
JÚLIA, SIROKAI MÁTYÁS; MODERÁTOR: NEMES Z. MÁRIÓ)
- 106 SÁNTA MIRIÁM: CÍMTELEN FÖLD; SCHENGEN HÁROM HANGRA
(VERSEK)
- 112 FODOR BALÁZS: A FIGYELEM PILLANATAI; ANTENNÁK; IDŐDILATÁ-
CIÓ; FÉSZEK; A MOZGÁSRÓL ÉS TÖMEGRŐL; NEM TENNI (VERSEK)
- 120 TÓTH LÁSZLÓ: HELYEK. SZÉLJEGYZETEK ELSZELELT NAPOKHOZ,
ÉVEKHEZ (NAPLÓ)
- 138 FELLINGER KÁROLY: KÍMÉLETLEN; NEM VAGYOK ŐRÜLT (VERSEK)
- 140 „EKLEKTIKUS VAGYOK, OLVASÓKÉNT IS”.
BESZÉLGETÉS CSERNA-SZABÓ ANDRÁSSAL
- 144 SZÁSZI ZOLTÁN: JÚLIUSI LÉGNYOMÁS, HULLÓCSILLAGOK
TALÁLKOZÁSA TILOS. AZ ÉN KÖRTÁRSAIM (PRÓZA)
- 148 BARAK LÁSZLÓ: MINT A ZACC (VERS)
- 150 NAGY CSILLA: „ITT VAGYOK A VILÁG KÖZEPÉN” BARAK LÁSZLÓ
ÉN NEM MENNI LAKNI KÜLFÖLD CÍMŰ KÖNYVÉRŐL (KRITIKA)

152 SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

**KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 300. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- €, EGY ÉVRE 18,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ JÚL-AUGUST/2019 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08).
■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES
■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: [HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK](http://www.irodalmiszemle.sk) ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 300. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

RAGADOZÓ ÉN, VEGYES TECHNIKA, 60x80 cm, 2016

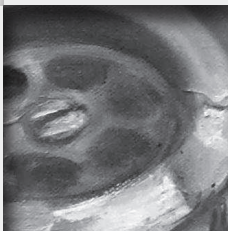
NEMES Z. MÁRIÓ

A WERBŐCZY-DILEMMA

A Nagy Öregek heten voltak, és mindegyükben bús magyar szív dobogott. Ennek a szívnek nem volt háromdimenziós formája, mert gazdagsága túlmutatott a természettörvényeken. Azt se lehetett tudni, hogy ez a hét szív valójában hét különálló szerv-e, vagy egyszerűen egy nyolcadik isten.

S akkor, mint egy dús zenei szólam, lopózott érzéseim közé a gondolat: micsoda édes pihenés eshet a temetőben! Mert temetőben nyugszanak a Nagy Öregek mind, feltámadásra várva, szívük a pogány hajnalért dobog rothadó avarban.

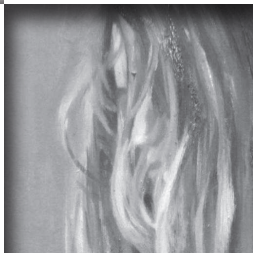
Kárhózatba ejt a puszta szele.
De ezzel nem azt akarom mondani,
hogy minden tudatom elveszett.
A város álomszövede temetői fátyol,
ami zavarba ejtő következetességgel
nyomul be üregeimen, fülemben sutorog,
aztán a számban kezd sűrűsödni, mintha
fojtogatni akarna, de végül is ráérzek az ízére,
élvezem, ahogy betölti, nem csupán tudatom,
hanem koponyám űrméretét.

A kéjes nyeldekkel szemben
ott a végtelen terek tágassága. Ha lónyerítést
hallok a pusztán: megreszket minden tagom.
Ha távoli tülökszó üti meg fülemet:
eláll a szívem verése, és hogy irigylem,
haj, hogy irigylem a parton röpködő
síró csüllőket! A Nagy Öregek is
felfigyelnek a csüllőkre. Szíveik
erre a hangra közös szervezetté válnak.
Hegységméretű pumpáik hevesen
dolgoznak Pannónia alatt.

A csüllő-sirámrá ím kárvallott szózat felel,
feltámad még Alpár népe a besenyők
csonthalmai alól! A pogányságnak nincsen
háromdimenziós formája, hiszen csak az ölhet
testet, ami meghalt a kereszten. Épp ez alkotja
Werbőczy dilemmáját az óriáspolippal: paraszt
vagy miazma? Másféle halhatatlanság nincs.

SIMON MÁRTON

ELSŐ RÉSZLETEK A RÓZSZASZÍN KÖNYVBŐL

A boltos a kezembe adta a visszajárót,
a szemembe nézett, és azt mondta:

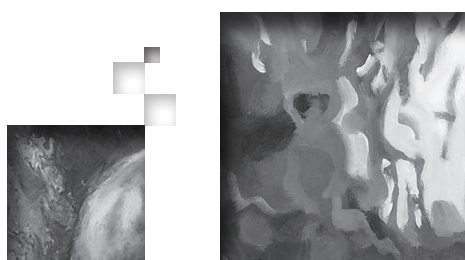
Végső soron a szörnyet akartuk legyőzni mindig,
mind, kivétel nélkül, hűtőzúgásban, csapcsöpögésben,
araszoló tömegközlekedési akármiken,
minden kisstílusú szomorúságban, kincsesbarlangokban,
felhők fölött, hogy aztán állhassunk a nevelés
arcunkkal utána hosszan a szélben, járjon át mélyen,
mint egy fulladás emléke. Ezért és ennyit.
A saját nevünkön akartuk szólítani a Napot,
elrejtteni a tekintetünkbe a házakat, ahol éltünk,
végül pedig egy tisztességesre sikerült mondaton átvágva
kiszélni innen. Nem? Ebből lett ez, a fagyasztópult
mellett elkapott pillantások, pályaudvarból átalakított
vágóhíd, népjóléti átkok, plakáton vicsorgó családok,
a koszos csönd, az akciós mályvahalál. Az az ablak is,
ami évekig voltam, ma már meg sem ismer. És bárhová
megyek, mindenütt mintha úgy feküdnék, akár a nyomok az erdőben,
ha megtalálták őket, utána mégis a másik irányba indultak el.

Sokáig álltam a szatyorral, a pénztárgépen világító
zöld számokat nézve. Szerettem volna még egy tábla csokit,
de már épp elég cukrot ettem. Végül lassan és tagoltan ennyit feleltem:

A józanság repedező burkai közt matatunk mind,
nincs választás.

És ezzel magára hagytam. Aztán a liftben jöttem rá,
hogy megint elfelejtettem a tejet.

Ez a vonat szó szerint a végtelenbe tart, körben rózsaszín a táj,
halk zene szól, a szövege valami olyasmi, hogy
egy steak van a szívemben, nem is értem.
Ez a város a vonat ablakán túl csak a
messzeségben létezik, nem lehet közel menni hozzá.
A fülkében szemben két szellem, ölükben keresztretjvény.
Nem emlékszem, hol szálltam fel, és féltő,
hogy nem érem meg, hogy odaérjünk.
Arra gondolok, vajon én az a hang vagyok-e a fejemben,
amelyik azt ismételteti, meg fogok örülni,
vagy a másik, ami azt mondogatja, igaziból semmi baj.
Legalább ez a kattogás nem belőlem jön.
Szeretnék most úgy örülni, mint egy pár frissen főtt
virslinek, vagy egy szép kialakítású, ahhoz képest
jutányos árú téasztasűrőnek, de az előrejelzések szerint
tegnap örökre elfogyott a forró víz. Ha bárki azt mondaná,
ez nem egy vasúti fülke, hanem egy lakás, emelet, ajtó,
hogy az ott a park, ez itt a laptopom, benne a szokásos
népirtás, ne higgyenek neki. A következő megálló az
életén rágódva forgolódik, vízszintes, két betű.

Szokás mélynek mondani a szerelmet.

Ami mély, azon egy ponton túl nem szűrődik át fény,
egyre homályosabb és sötétebb rétegekben halmozódik lefelé,
végül az áthatolhatatlan feketeség és az elviselhetetlen,
emberfeletti nyomás marad, ahol minden, mi világol,
meg akar enni.

Itt élünk, és világítunk boldogan.

A fikciót egyre nagyobb képernyőkön nézzük,
a valóságot egyre kisebbeken.

Ha elalszunk, kitalált fajok népszerű figurái
állják körül az ágyunk, zöldek, haloványak,
műves fegyvereik csillognak az utcalámpák
beszűrődő fényében, a végső igazságról motyogva,
kissé imbolyogva, füstszagú köpenyünkben,
tisztelettel néznek ránk: amennyire fiktív
mindaz, amit képviselünk, kvázi közjük tartozunk.
A külső szobában a bőrkanapén valami álmában
a másik oldalára fordul, és ráteszi az egyik fejét
a távkapcsolóra, hogy a tévében végre
elhangozhasson a szó, klímaváltozás,
aztán kiszabadulhasson mind a zöldbe zárt piros.

Ezt nagyon tudom: száraz szájjal állni reggel, hogy hová lett a tó.
A hirdetőújságra száradt véren át még jól olvasható:
mustárfantáziák. Megnyugtatóan értelmetlen ebben a fényben.

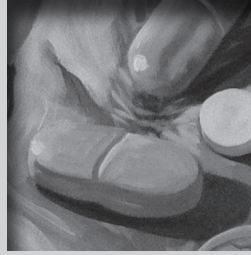
A szatyrot elteszem későbbre az alom takarításához.
Most egy kicsit semmilyen burok nem reped.
A személyiségnek nevezett népszerű fikció munkába áll.

Fél éjszaka ülni és próbálni megfejteni mindazt,
ami egy pillanat alatt feloldódik abban, hogy fölkelsz, kijössz,
és szép vagy, mint a Nap – a feledékenység fekete-kávé ízű –

ilyen. Jégeső kopog a ház előtt parkoló piros sportautón.
Kaktuszt nevelni az öngyűlölet beismerése.
És folytatnám még, de

Ez a közepesen átsütött steak a szívemben,
nem a helyén, benne, ó, az a közepesen átsütött steak,
annyi mindenre nem jó,

Amikor előjön a sötét az ágy alól, és azt mondja,
ő igazán nem tudja, meg nem is azért,
de szerinte valami odabent kinyitotta a szemét.

NAGY MÁRTA JÚLIA

AZ OMSZKI TARTAROSZ

A budakalászi tó mögött felébredtek
a zord hegyek ölén féltve őrzött szörnyek;
még csak nyüszögnek, mint a csecsemők.
Irritált, hogy zavartan köhintesz,
majd tónust vált a hangod a hajnalihoz képest,
amikor azt mondtad, *gyere felülre*,
de délben elkaptad rólam a szemed.

Sosem tudtam értelmezni a szemed színét,
miért olyan, a pupilla körül barna sugarak –
megörökítem, hogy maradjon belőle valami –
most, hogy napról napra fakulsz és foszlasz,
bár nem akartam, mégis megtartanék ennyit magamnak,
akár csak ezeket, a sötét cirmokat
a vízzöld ürességben, a bőröd fehérjébe
vesző üregeket, alattuk a pofacsont dudorát,
aztán egyből a hengeres törzsed, zsákállat
a bányatóban, nem értetted a puszta tényt,
hogyan nem ez az élőhelyem.

Nem tagadom, volt valami érces szépség
abban a tópartban, ólomvarjak
csapdostak kormozott üveg-égen,
nem kaptam levegőt a terráriumban,
vadabb terekért könyörögtem,
te pedig felvetted a szemüvedet,
és – megint köhintés, utálom –
kioktattál, hogy minden jó, ami nekem nem az,
és én néztem, ahogy két tárgylemez közé szorítva
ellipszissé torzul a vérző nap.

Vérnapvirágok és borseprőbugák
vadonja ez, mindig félek, amikor
sötétedés után felsétálok a házig.
Egyszer azt mondtad, hogyan uralhat el
egyeseket ilyen mértékben az ösztönélet,
orgiát véltél látni a parton,
ahol én mészároltam le a szerelmed.

Nem tudom, mit értettél azon, hogy ösztön,
nem tudom, mit értettél azon, hogy szellem,
ahogy a lejtők meredekségét sem értem,
és azt sem, miért olyan komor erre minden,
mi morog, mi moco-rog a talpam alatt,
az aszfalt alatt, a patakparton a fűben,
hogy éles minden szála, vágja a lábfejem,
hogy folyton elesem és sebes a térdem,
és kéjesen nézem a gennyedző vart
a bőröm helyén – a szőrszálak bezzeg így is kibújnak,
hiába, csak én nem vagyok hibátlan
a nők közül, ezért szerettem ezer makuládat.

Mit mondjon a nő, aki öregszik,
és felfedezi első mélyebb ráncát,
és összerezzen, ha a fiatal férj
még nem látta meg, és reggel hozzáér,
és ráförmed, mert szégyelli magát,
mintha bájítallal vette volna rá,
hogy vele töltse az éjszakát?
Mit mondjon a nő, aki arccal
a föld felé hajlik, a fűszálakhoz,
és megpróbálja érteni,
mi dörmög ki a Föld kohójából,

amitől mindenki borzad?
És miért nevezem úgy magam,
hogy „a nő?”

Köhögj fel, Ég, és köhögj fel, Föld.
Nászotokból semmi jó nem származott.
Lelakoltuk ivadékaitokat,
ráöntöttünk száz hektoliter
szennyezett vizet,
ört áll a kiszáradt fa a parton.

*Istenem, a fenyők.
Mennyire tetszettek nekem először.*

BETELJESÜLETLEN

A kettő vágyakozása átível a levegőn,
hegyek fenyőtaraját, akácágakat
és lassan morzsolódó betontömböket
bogoz össze, hogy összeroppantsa.

Eközben az önzés fekete ruhában
gépel csontujjakkal egy kerti padon.

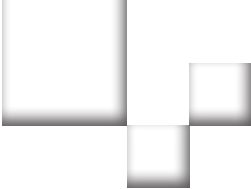
A kettőt nem a folyó választja el,
hidak mindig is voltak,
és úgyis ott a láthatatlan,
ragadós pókfonál,
ami behálózza az ikervárosokat.

Az önzés fekete ruhában
vicsorog kínjában egy kerti padon.

A kettő egyszerre sóhajt fel
és kékül bele a szájuk
egy gigászi csókba.

Az önzés fekete ruhában izzad
és szűkül a tűző napon.
Szájon vágja a tegnapi kárból
támadt bonyodalom.
De harcos természet ő,
átvágja kettő vágyának
dzsungelét, mely annyira,

ha jobban meggondolják,
nem is átláthatatlan.
Cserepes bőrű ég borul rá,
ha félretol egy útjában álló
ágot az összepréselt tájban.

És felnyüszít ég, széthasadó hegy,
görgő betontömb és fenyő és nyüzott képű
felborzolt akácsor, hogy a kettő vágyakozása
kerekedjen vissza egyre szűkülő spirálba,
burkolózzon vastag fekete ruhába,
és verje a gépet egy kerti padon.

Ebben a percben az ég repedt épp meg,
és meg is szólalt, hogy feladom.

Kettéhasított testünk egymás mellé
zuhan le ebben a percben.
Az önzés két pofára falja
a szíved és a szívem.

MAGOLCSAY NAGY GÁBOR

TANÖSVÉNY A SPITZBERGÁK ALATT

PÄIJÄNNE

Ez a táj többet ér, mint az oxigén.
Érzem a tajga pulzusát, járásom alatt fölremeg
jégránc, jégtükör mélyén elvirágzik a képzelet.
Agricola nyelvkatakombái szaporodnak
bennem: láznevek, szennyeskedő éjjelek –
hibbant versmalom növekszik bennem,
amely kiúzi tüdőmből a levegőt,
és egy holdontúli sikolyba temeti
néhány perc alatt.

VAASA

A hajnal fészkeben heverünk.
Belehallgatok a szélbe, a lángoló öbölbe,
amikor özönvízzé növekszik bennem
hiányzó biztonságérzeted.
Már nem hazudok és nem érzek semmit.
Árnyékomon átesik a századik hegygerinc,
és mi a hajnal fészkeben heverünk,
mint az elmélkedő kövek,
mint az anyaghoz visszatérő beszéd.

[FÜLEMBEN ROPOG A JÉG...]

[JÄÄ PAUKKUU KORVISSA...]

Fülemben ropog a jég, lábamban morajlik,
mikor lopózom,
 ősi hiedelem,
a mennydörgés a víz barlangjaiba bújt, a jég alá,
járok most az életemen, az életem fölött, ez volt, ami nyomasztott.

Most, mikor már felemelték, a főalkatrészedet,
eldobták, szemed tarka
csillagkavalkádja, gyapjúpuhasággal süllyed
el valami ebből, a kandalló tüze
sokféle nyelven beszél, a kutyád jobban érti, mint te.

[AHOGY A PÓLING...]

[NIIN KUIN KUOVIN...]

Ahogy a póling vékony
 hívó hangja
 a tükörben
a szemek között
 az orrhát
 alatt
ahogy a reggeli mosdáskor
 bugyborgó nyírfajd
 és a varjú ahogy
 a varjú
 elrikoltja
 a nevedet

[AHOGY A BARÁTOK...]

[NIIN KUIN YSTÄVÄT...]

Ahogy a barátok, a közelben,
lakatlanok, szigetek,
melyeket tekintetemmel
fel akarok ébreszteni a reggeli napfényben.

A tónál, és érződik a mellkas hullámzásából,
nem lakik ott senki, a szív környékén,
ott a víz sötétjében úszik a kék ég.

[MIKOR ELSÉTÁLOK...]

[KUN KULJEN...]

Mikor elsétálok a pad mellett
az én arcom árnyéka
egy fiatalember arcára libben
a lemenő nap fényében

[HOL VANNAK MOST...]

[MISSÄ HE NYT OVAT...]

Hol vannak most, szigeteket hordoznak-e
a szemhéjukon, ők, a távollévők,
hiszen mi mindig egyszerre voltunk itt és valamitől távol,
ha lehunyom a szemem éjszakára, a part vörös
gránitját látom a sugárzó nap előtt.

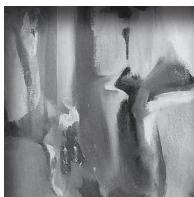
[MINDENKI AZ ÖREGEDÉSRŐL BESZÉL...]

[KAIKKI PUHUVAT VANHENEMISESTA...]

Mindenki az öregedésről beszél, mondd,
és én nevetek, itt ülnék-e akkor
folyton ezeken a parti köveken,
mikor új vendégek lépnek ki
új nyarak vízibuszaiból, te meg én itt, s néznénk,
hogyhogy nem gördült még bele a vízbe
az a hatalmas kő arról a sziklaszirtról,
s hogy mögé bújik-e még valaha
az a fekete nyérc, amely olyan tapintatosan
jön elő a mondatod közvetlen közeléből.

Polgár Anikó fordításai

Mirkka Rekola (Tampere, 1931
–Helsinki, 2014): finn költőnő,
verseket, aforizmákat és esszé-
ket írt. Verseinek gyűjteményes
kötete *Virran molemmin puo-
lin. Runot 1954–2004* (A foly-
am mindkét oldalán. Verseik
1954–2004) címmel 2009-ben
jelent meg Helsinkiben.

BÁRMI LEHET, VEGYES TECHNIKA, VÁSZNON, 180x140 cm, 2017

KATRI VALA

NEVETŐ NAP

Nap, te ragyogó és tüzes!
Sugaraid,
mint a forró, arany nevetés,
beborítanak minden fát és virágot és madárfészket.

Kezemből a dalolászva szótt nádszőnyeg kihull,
édes lustaság telepszik szemhéjamra.
Repedt gyümölcs érinti vállamat,
s a korsó szélére száll
egy forróságtól ziháló madár.

KÉK AJTÓ

Mikor behunyom szemem,
mikor egyedül vagyok és szomorú,
látom távoli kunyhód kéklő ajtaját,
ó, távoli nővérem a tüzes nap alatt.
Kék ajtód
nekem út mindenbe,
ami nincs,
amiről csak álmodni lehet.

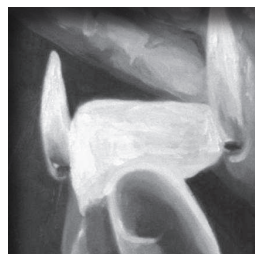
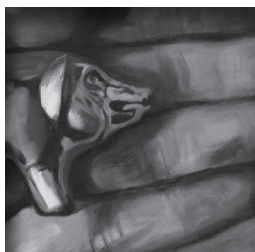
Egyházi Dóra fordításai

REGGELI DAL

Álmodtam szépet
a csillagos ég szélén,
kertem harmatos fáiban
a nap hívására ébredtem.
Fekete hegyekből fut a folyam,
melynek vadon illatozó hullámai
nevetve öblítik le végtagjaimat.

Ó, ti tengernyi virágaim,
ó, megannyi gyermeki gyümölcsöm,
melyek nedűje csörgedezik
a könnyű héj alatt,
mily szépen hajoltok
kinyújtott kezeim felé,
mintha egy nyájas, kis Isten lenne,
kinek nem lehet ellenállni.

KUNYHÓM

Kunyhóm a vadon szélén áll.
Csak a sivatag dűnéi mögül
felkelő nap látta,
a vadgazellák és
a madarak csodás szemei látták.
Ott lélegzik fiatalságom
boldogan, mint egy virág,
melynek kupoláján a harmatcsepp
a csillagokat tükrözi.

Snírer Lilla fordításai

Katri Vala (1901-1944) finn költőnő, a Tulenkantajat (Tűzhordozók) csoportjának egyik legismertebb alkotója, akinek első kötete 1924-ben jelent meg. Egzotikus, finom és szabados versképei heves vitákat váltottak ki. Írói munkásságában olyan témák jelennek meg, mint a pacifizmus és az antifaszizmus. Személyes élete tragikumokkal volt tele, első gyermeke meghalt a születés után, második gyermeke fogyatékkal született, Katri Vala pedig tüdőbetegségben szenvedett.

PATAKY ADRIENN

A „NÉPI SZÜRREALISTA” ÉS AZ ÚJHOLDASOK

JUHÁSZ FERENC KANONIZÁCIÓJA

„Mert akaratlanul is egymás tükrei voltunk,
még ha az Isten más-más oldalán állva is.”¹

A recepcióban a legritkább esetben esik szó az Újhold és Juhász Ferenc viszonyáról, általában külön-külön tárgyalják Nemes Nagy Ágnes „intencionált tárgyiasságát”, illetve a Juhász Ferenc-féle „népi szürrealizmust”. Nemes Nagy és Juhász ars poétikája ritkán érintkezett egymással, pályájuk azonban annál inkább, bő fél évszázadon keresztül. E tanulmány néhány példát említ ezek közül, amelyek irodalomtörténeti és irodalomszociológiai jelentőséggel, továbbá kanonizációs gesztussal bírtak: legyen szó egy költészeti antológiáról, egy irodalmi díjról vagy épp egy irodalmi lexikonról; a két ars poétika eltérő jellemzőinek kiemelésére továbbá irodalomtörténészek és kritikusok szövegeiből, illetve néhány magáncélra írt levélből és korabeli dokumentumból hoz idézeteket.

1. A BAUMGARTEN-DÍJ ÉS NÉHÁNY ANTOLÓGIA AZ ÖTVENES-HATVANAS ÉVEKBŐL

A Szépirodalmi Kiadó 1951-es *Hét évszázad magyar versei* antológiájában Juhász Ferenc öt verssel szerepelt, Weöres Sándor kettővel, míg Pilinszky János, Lakatos István, Rónay György vagy Nemes Nagy Ágnes egyáltalán nem került bele² – noha a felsoroltak mindegyike Baumgarten-díjas költő volt. Életrajzaiban általában díjazottként tüntetik fel Juhász Ferencet is – lásd a Digitális Irodalmi Akadémiát (Bodnár György szakértő írta az életrajzot) vagy a Wikipédia-szócikket, de akár a *Juhász Ferenc 90 / A mindenség szerelmese* (2018) című film „fülszövegét” –, a Baumgarten-alapítvány dokumentumai azonban nem utalnak a díjára. Juhász a segélyezetttek listáján szerepel 1949-ben és 1950-ben, előbbinél azzal a jelzéssel, hogy 600 forintot kapott, utóbbinál ennyi információ sincs (csak kérdőjelek). Konkrét dokumentum azonban az előbbiről sem áll rendelkezésünkre; Téglás János ötkötetes, minden ismert dokumentumot közlő, teljességre törekvő könyvsorozatának alábbi lábjegyzetén túl más

1 JUHÁSZ Ferenc, *Pilinszky János = Halálszivárvány*, Bp., Tekintet Alapítvány, 2004, 64.

2 Az 1954-es *Hét évszázad magyar versei* antológiájában közülük szintén csak Weöres található meg, hat verssel.

alátámasztás nem ismert: „Juhász Ferenc szíves közlése.”³ Tehát elképzelhető, hogy segílyt kapott, de nem díjat (azt konkrét könyv jutalmazásáért szokta kiosztani a kuratórium); ám ez az információ idővel elsikkadt, még Juhász életében, s úgy emlegették, mint „hazánk egyetlen élő Baumgarten-díjas költője”-t.⁴ Mivel Juhász a díjazás tényét nyilvánosan nem cáfolta, ezért az kritikátlanul beépült a köztudatba, hiteles információként.⁵

A Révai-politika éppen 1949-től alakította át a kitüntetések rendszerét, az utolsó Baumgarten-díjazottak névsorát 1949. január 12-én a Magyar Dolgozók Pártja önkényesen módosította – Szabó Magda és Németh László mégsem kapta meg a díjat,⁶ helyettük például Kuczka Péter kommunista költőt tüntették ki.⁷ A kultuszminiszter Révai új irodalmi díja azért volt fontos – írja Bolvári-Takács Gábor –, mert

a Kossuth-díjjal befolyásolni kívánt irodalmi életet „zavarta” a még létező, de a párt hatáskörén kívül eső Baumgarten-díj. [...] A kurátor válaszát meg sem várva a Népművelési Minisztérium pártkollégiuma 1950. május 18-án vitatta meg „A Baumgarten-díj átalakítása” c. napirendet.⁸ Ennek nyomán az ügy az MDP Titkársága elé került, s az 1950. május 24-ei ülésen, Révai előterjesztésében megtárgyalták a „Javaslat új irodalmi díj létesítésére” c. anyagot.⁹ A május 20-ai keltezésű dokumentum szerint a Kossuth-díj mellett eddig egyetlen számottevő irodalmi díj létezett: a Baumgarten-díj. Ez azonban már **elavult**: rendeltetését tekintve is, amennyiben fő célja nehéz anyagi helyzetben levő írók támogatása, és szerkezetét tekintve is, minthogy **két, szinte teljhatalommal felruházott kurátor gondjaira volt bízva** a díj kezelése és kiosztása. **Nem rendelkezik kellő tekintéllyel** sem, egyrészt mert **nem áll mögötte megfelelő testület, társadalmi szervezet**, másrészt azért, mert – különösen a felszabadulás óta – **sokan érdemtelenül részesültek Baumgarten-díjban**. Ugyanakkor szükség van irodalmi életünk ösztönzésére, a Kossuth-díj mellett egy tekintéllyel bíró, de a Kossuth-díjnál kisebb követelményeket támasztó irodalmi díjra. Így lehetővé válna olyan, irodalmi életünk szempontjából jelentős művek jutalmazása, amelyekre Kossuth-díjat szerzőik nem kaphatnak [...] fogalmazott a dokumentum [...] ¹⁰

3 A *Baumgarten Alapítvány. Dokumentumok 1941–1951 V.*, szerk. TÉGLÁS János, Bp., Argumentum, 2007, 265–266.

4 Lásd például itt: *Művészasztalt kapott Juhász Ferenc a New York Kávéházban!*, Fidelio, 2012/5, 8.

5 Vö. Harmat munkájával, amely egy szintén a köztudatba beépült Baumgarten-díj nemlétéről szól: HARMAT Béla, *Bíró András és a Baumgarten-díj*, Erd, [szerzői kiadás], 2008. [A kiadás unikum, a Magyar Nemzeti Bibliográfia nem tartalmazza, saját tulajdonom.]

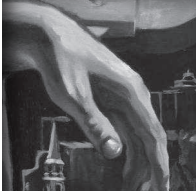
6 Noha a napisajtó már lehozta nevüket a díjazottak névsorában, lásd Esti Szabad Szó, 1949. január 8., 3.

7 A további dokumentumokat lásd *A Baumgarten Alapítvány: Dokumentumok 1941–1951*. V. kötet. 1948. január 1. – 1951. május 25., szerk. TÉGLÁS Lajos, Bp., Argumentum, 2007.

8 Magyar Országos Levéltár (MOL) XIX-1-3-n 1. doboz, 1950. május 18-ai ülés, 3. napirend

9 MOL M-KS 276.f.54.cs.101.ő.e. 1950. május 24. 6R/154. lap

10 BOLVÁRI-TAKÁCS Gábor, *A művészeti díjak rendszerének kialakulása, 1948–1956 = Valóság*, 2011/6, 60–61. Kiem. tőlem – P. A.

Az 1950. június 1-jei könyvnapon első ízben átadott József Attila-díjat¹¹ Juhász – aki ekkor párttag volt – az elsők között nyerte el, alig huszonnégy évesen, s megkapta rajta kívül még például Illyés Gyula, Kuczka Péter, Karinthy Ferenc, Földes Mihály, Devicséri Gábor, Kardos László. Ugyanebben az évben megszűnt a Baumgarten Alapítvány – Schöpflin Aladár kurátor 1950. augusztus 29-ei halálának következtében –, 1950 őszén az állam tulajdonába vette az alapítvány vagyonát, azzal az indoklással, hogy a szerzők jutalmazása állami feladat: „Így lett a Baumgarten-díj tagadására létrejött József Attila-díj egyben a Baumgarten-díj megszüntetésének oka is.”¹²

Ahogy már említésre került, a *Hét évszázad magyar versei* (1951) antológiában az újholdasok közül csupán Weöres Sándor szerepelt. Juhász 1970-ben azt írta Weöresről, hogy 1946 nyarán ismerte meg, tizennyolc évesen az akkor harminchárom éves költőt. 1956-os visszaemlékező írásában azt vallja, „1946 nyarán érettségiztem, az akkortájt írt verseket megmutattam tanárainknak, és rövidesen, egy Weöres-kötet vásárlásakor, a Móricz Zsigmond-könyvkereskedésben megismerkedtem Weöres Sándorral, akinek nagyon tetszetek a versek, aki nagy szeretettel bízott, barátjául fogadott.”¹³ Egy 1972-es interjúban viszont ezt mondta: „Egyik felfedezőm volt Weöres Sándor is. Gyermeki tisztasággal állt mellettem, megható volt, ahogy 16 éves létemre [1944?] levelezett velem.”¹⁴ 2009-ben pedig ezt írja: „Szalay Lajossal 1946-ban találkoztam először. Akkor az Izabella utcában laktam Weöres Sándorral és egy fiatal, nagyon tehetséges

11 A Népművelési Minisztérium harmadik napirendi pontja 1950. május 18-án: „A Baumgarten-díj megszüntetése és a József Attila-díj megalapítása”, lásd Az oktatást és művelődést irányító minisztériumok vezetőtestületeinek napirendi jegyzékei I. Kollégiumi értekezletek 1949–1983, összeáll. KERESZTES Csaba, Bp., Magyar Országos Levéltár, 2009, 131.

12 TÉGLÁS János, *A Baumgarten-alapítvány ünnepei. Beszédék, megemlékezések*, Bp., Argumentum–Palatinus, 2000, 135–138. (Az ügyvivői feladatától megfosztott Basch Lóránt 1966-ban hunyt el.)

13 JUHÁSZ Ferenc, *Rövid vallomás magamról* [1956] = *Versprózák*, Bp., Szépirodalmi, 1980. = <http://www.dia.pool.pim.hu/html/muvek/JUHASZ/juhasz00212a/juhasz00238b/juhasz00238b.html>

14 JUHÁSZ Ferenc, *A döntés pillanata. Beszélgetés Bertha Bulcsúval*, 1972. = <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/BERTHA/bertha00001/bertha00009/bertha00009.html>

novellistával: Hunyadi Józseffel, Illés Árpád festőművész lakásában. [...] A lakáshoz kulcsa csak Weöresnek volt.”¹⁵ Ez egy rövid, átmeneti időszak lehetett, hiszen 1946 végén Juhászt csak levelezőpartnerként említi Weöres egy levelében.¹⁶ Költőtársként később tartották a kapcsolatot, 1970-ben közös kötetük jelent meg angolul,¹⁷ 1978-ban együtt vettek részt egy amerikai úton, ugyanezen évben Juhász az Új Írásban (amelynek ekkor főszerkesztője) *Az egyik fölszabadító* címen köszöntőt ír Weöres születésnapjára.¹⁸

1956 után a *Hét évszázad magyar versei* gyűjteménynek új, bővített kiadásai jelentek meg: az 1966-os változatban például Juhász tizennyolc verssel, Weöres huszonöt rövid verssel, Pilinszky kilenc verssel, Nemes Nagy hét, Rónay hét verssel szerepel (Ladányi Mihály, Váci Mihály, Garai Gábor és mások mellett). Az 1972-es kiadásban Juhász húsz verssel szerepel csaknem kilencven oldalon, Weöres huszonkilenc verssel kb. negyven oldalon, Pilinszky tizenhat verssel tizenhárom oldalon, Nemes Nagy tizennégy verssel tizenkét oldalon, Rónay hét verssel tizenegy oldalon. Az 1979-es kiadásban például Juhász huszonhat, Pilinszky húsz, Nemes Nagy tizennégy verssel szerepel.¹⁹ A statisztikához az is hozzátartozik, hogy Juhász Ferenc 1951 (végétől?) 1974-ig a Szépirodalmi Kiadó szerkesztője volt.

Az 1956-os *Mai magyar költők antológiájában*²⁰ (az Ifjúsági Kiadónál jelent meg – később Móra Ferenc Könyvkiadó) Juhász Ferenc hét verssel szerepelt, csak Illyés Gyula kapott nála több oldalt. Az 1964-es és 1966-os kiadásokban Juhász öt, Nemes Nagy három, Pilinszky hat, Weöres kilenc verssel szerepel. Nemes Nagy egykori férje, az újhordas Lengyel Balázs 1963 és 1981 között a Móra Ferenc Könyvkiadó szerkesztője volt. Később egyébként maga Juhász a citált kiadványnak (társ)szerkesztője lett: az 1974-es *Mai magyar költők antológiáját* Kormos Istvánnal és Pomogáts Bélával jegy-

15 JUHÁSZ Ferenc, *A zseni keresztútja. Szalay Lajosról*, Tiszatáj, 2009/6, 37.

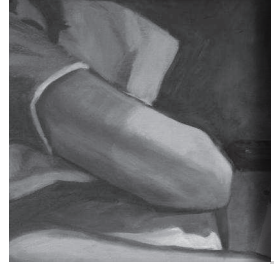
16 „Gyakran kapok leveleket meglepően tehetséges 15-20 éves költőktől: ez a generáció megdöbbentően gazdagnak ígérkezik. Sallay Erzs, Juhász Feri, Darázs Endre, Szabó Ede: négy nagyszerű ígélet, persze még mindegyik csak ígélet.” Lásd Weöres Sándor – Fülep Lajosnak, Csöngé, 1946. november 6. = *Fülep Lajos levelezése V.*, szerk., jegyz. F. CSANAK Dóra, Bp., Argumentum, 2001, 149.

17 *Weöres and Juhász Selected Poems*, ford. Edwin MORGAN, David WEWILL, Harmondsworth–Baltimore–Ringwood, Penguin, 1970.

18 JUHÁSZ Ferenc, *Az egyik fölszabadító (Weöres Sándor hatvanöt éves)*, Új Írás, 1978/7, 9–10.

19 Szerk. KIRÁLY István, KLANICZAY Tibor, PÁNDI Pál és SZABOLCSI Miklós.

20 Szerk. és bev. VARGHA Balázs. A Kormos István által gondozott *A magyar költészet gyöngyszemei* sorozatban jelent meg.

zi.²¹ Ebben a kötetben is szerepel nyolc verssel, míg Nemes Nagy hat, Pilinszky hét, Weöres kilenc verssel.

A Kiadói Főigazgatóság fennmaradt dokumentumai között több antológiaterv található, általában ők állították össze az antológiák anyagait, amelyeket Aczél György felülvizsgált. Az alábbi sorok jól szemléltetik az aczéli kultúrpolitika mechanizmusát:

Aczél [...] – önképe szerint – ő még mindig a »kisebb rosszat« képviselte. Aczél a politikai megoldásokat a kádári politikai kultúra elmélyítésében látta. A diktatórikus rendszert a személyes kapcsolattartáson, az egyénre szabott jutalmakon és büntetéseken alapuló, bizánci stílusú, »mézesmadzag-politizálással« puhította fel. [...] Aczél hiú ember volt: büszke arra, hogy róla beszéltek, vele vacsoráztak, neki dedikálták az írók új könyveiket. Mindez azonban nem akadályozta meg abban, hogy ha úgy alakult, sértődékenységeiben akár évekre is szilenciumra ítélt alkotókat, akikről megtudta, hogy rossz véleményt mondtak róla.²²

A tanácsadó testületek talán próbálták előre kiszorgálni az ízlését és érdekeit – így például az 1961-es antológiatervben az élő magyar költők közül Madarász Emil, Kassák Lajos, Várnai Zseni, Erdélyi József, Fodor József, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Földeák János, Vas István, Kis Ferenc, Weöres Sándor, Benjamin László, Nagy László, Simon István, Juhász Ferenc, Váci Mihály, Garai Gábor, Györe Imre neve szerepelt, egy-egy szerző több verscímmel. Pilinszky vagy Nemes Nagy neve nem merült fel, már az Aczélnek küldött kiadói tervezetben sem.²³ Egy 1962-es dokumentum, *Feljegyzés Kornis elvtársnak a Szépirodalmi Kiadó január 27-i lektori értekezletéről* (Tóth Gyula) szintén hasonlóra enged következtetni. Az ott elhangzott Illés Endre-előadás szerint a „felszabadulás” utáni magyar

21 *Mai magyar költők antológiája*, szerk. KORMOS István, JUHÁSZ Ferenc, POMOGÁTS Béla, Bp., Koszmosz Könyvek, 1974.

22 Bozóki András, *A kultúrmágus: Kegyeltek, bizalmasok és ellenségek Aczél György politikájában*, 2010 = *Hamu és Gyémánt*, 2010. július 16., 104.

23 *Írók pórázon. A Kiadói Főigazgatóság irataiból 1961–1970*, s. a. r., szerk., jegyz. TÓTH Gyula, Bp., MTA ITI, 1992.

irodalom kiemelkedő gerincvonulatát az alábbi írók egy vagy több műve alkotja: „Szabó Lőrinc, Illyés Gyula, Németh László, Benjámín László, Juhász Ferenc, Déry Tibor: *Felelet*, Veres Péter novellái, Tamási Áron: *Bölcső és bagoly*, Nagy Lajos: *Lázadó ember*, Weöres Sándor: *Hallgatás tornya*, Füst Milán novellái, Devecseri Gábor Homérosz-fordítása, Bernáth Aurél önéletrajza, Hatvany Lajos Petőfije, Király István Mikszáth-tanulmánya, Vas István versei és Sarkadi Imre munkája.”²⁴ Nemes Nagy neve itt sem szerepel, csak az 1962-es, kiadásra javasolt könyvek között, a gyerekkönyvek listáján (*Aranyecset*, ill. *Jó reggelt, gyerekek* – Móra).

Tóth Gyula 1964. jún. 4-i feljegyzése szerint (*Az élő magyar irodalom bázisáról* alfejezet):

A 60-as években befejeződött mindazok visszatérése az irodalmi életbe, akik 1956 után önmagukat kirekesztették abból („a hallgató írók problémája”) (Benjámín László, Juhász Ferenc, Weöres Sándor), vagy fontos államérdekek tették szükségessé egyesek távoltartását, s ezek is megtalálták a visszatérés leghelyesebb módozatait (Déry Tibor, Zelk Zoltán és mások).²⁵

A hetvenes-nyolcvanas évek némi oldódást jelentettek a megtorló ötvenes(-hatvanas) évekhez képest. Az 1980-as évek első feléből fennmaradt Nemes Nagynak egy élesen bíráló esszéje *A népiek* címmel (2008-ban tette közzé Ferencz Győző), ebben a felelősségvállalás hiányát kéri számon a „népi szürrealistáktól”:

Az utolsó huszonöt év története. Amikor már nem kellett vagy kevésbé kellett folytatni az 50-es éveket, és ők ott folytatták, ahol abba se hagyták. Mint ha mi sem történt volna. Eszük ágában sem volt szembenézni a múltjukkal, úgynevezett lelkiismeret-vizsgálatot tartani – ők továbbra is a magyar nép

24 *Írók pórázon*, 127.

25 *Írók pórázon*, 259.

nagy hatalmú képviselői. Különösen szembetűnő ez a fiatalabb népieknél, a népi szürrealistáknál, Juhásznál és társaiknál. Ugyanúgy tiporják, mint eddig tiporták, ugyanolyan, ha nem nagyobb helyet foglalnak el az ún. közéletben, ugyanazt írják, mint eddig. Meg sem fordul a fejükben vétkességük tudata, meg sem fordul a fejükben, hogy kirúgott író társaiknak helyet szorítsanak, hogy igyekezzenek helyreállítani a magyar kultúra (élet!) értékrendjét. Mít csináltak az 50-esekben? Hja, az nem az ő lábuk. Pedig ők azzal kezdték, nekik sosem volt tisztességszakuk, mint az idősebbeknek. Huszonöt évük volt rá, hogy tegyenek valamit a magyar kultúra moralizálódásáért, élőkért és holtakért (Aranyért, Madáchért, Babitsért például), eszmékért, minőségért, és ők a kisujjukat sem mozdították. Ellenkezőleg. Hogy ma nekünk valamivel jobban megy, azt elsősorban a legfelső iniciatíváknak tulajdoníthatjuk, az alakuló történelemnek. A népiek megtartják és növelik a személyi kultuszban szerzett pozíciójukat, és ma is ellenségei mindannak, ami nem népi. Hogy aztán mi a fene a tartalma a „népi”-nek és a „nem népi”-nek, azt egyre nehezebb körülírni.²⁶

A „népiekkel” Nemes Nagynak sosem volt jó viszonya – elbeszélése szerint 1951-ben, A Magyar Írók Első Kongresszusa után Illyés Gyula meghívta őt magához férjével, Lengyel Balázssal. Nemes Nagy kérdésére, hogy „De hát mit csináljon ilyen körülmények között az úgynevezett »polgári költő«?”, Illyés azt válaszolta, hogy „A polgári költő akassza fel magát [...] Mert én mindig írhatok verset a nagyapám két kezéről, az agyondolgozott parasztkézről (akkor írta *Két kéz* című poémáját), de hogy miről írhat egy polgár, azt nem tudom.”²⁷ – a történetet csak Nemes Nagy szemszögéből, hátraha-

26 NEMES NAGY ÁGNES, *A népiek* – Nemes Nagy Ágnes hagyatékából (I). Közéletesi Ferenccs Győző, Holmi, 2008/4, 432–433.

27 *Uo.*, 431.

gyott írásából ismerjük, Illyéstől nem. Ugyanakkor Kormos István is említi egy interjúban ugyanezt 1976-ban: „Nemes Nagy Ágnesnek azt mondta valaki, és nem is akar ki, hogy a legjobb lenne, ha felkötné magát.”²⁸ A *népiek* c. hátrahagyott dokumentum vitát generált az utókor értelmezői között, Kodolányi Gyula például a közreadással sem értett egyet, mert ez a szöveg szerinte „elnagyolt és megoldatlan, és nem méltó a költő ismert szellemi klassziséhoz. Zaklatott és igazságtalan.”²⁹ Ferencz Győző szerint azonban Nemes Nagy más, életében megjelent szövegeiben is hasonló véleményéről tesz tanúbizonyságot, továbbá halála előtt hagyatékának gondozására kérte őt, és „semmiről nem rendelkezett úgy, hogy zárolni óhajtja.”³⁰

2. AZ IRODALOMTÖRTÉNET KANONIZÁLÓ GESZTUSAI: A MAGYAR IRODALMI LEXIKON (1965) ÉS EGYÉB REFLEXIÓK A HATVANAS-HETVENES ÉVEKBŐL

Az Akadémiai Kiadó által megjelentetett 1965-ös (majd 1978-ban változatlanul utánnymomott), Benedek Marcell-féle *Magyar Irodalmi Lexikonban*³¹ Juhász és Nemes Nagy is szerepelt. Ebben Nemes Nagy „[k]eveset, de igényes műgonddal alkotó költő”-ként aposztrofálódik, pedagógiai szerepét a szépírói előtt említi a lexikoncikk (ti. tanár volt, ill. a Köznevelés c. lap munkatársa). Lírája eszerint „gyakran komor hangú, költészete sok tekintetben **polgári** színezetű.”³² „Egyik legjelentősebb műfordítónk.” A kortárs, hat évvel fiatalabb Juhász háromszor akkora szócikkkel szerepel a lexikonban, mint Nemes Nagy.

Míg Nemes Nagy családjáról szó sem esik, Juhásznál azzal kezdődik a szócikk, hogy „[n]ehéz körülmények között nő fel (apja kőműves, sokat betegeskedik tüdejével; anyja mosással keres).” A szócikk a költőnemzedéket is megemlíti, amelybe tartozik (Nagy László, Simon István körébe), illetve a Petőfi–Arany–Illyés vonalban helyezi el a költőt – ezzel szemben Nemes Nagynál még csak az Újhold neve sincs leírva, illetve egyetlen újjholdasé sem, sőt más magyar szerző neve sincs megemlítve, sem elődöké, sem pályatársaké. Juhász a lexikon szerint már első kö-

28 KORMOS István, „*Délutáni beszélgetés*” = Uő, *A vasmoszár törője alatt. Összegyűjtött prózai írások*, Bp., Szépirodalmi, 1982, 177.

29 KODOLÁNYI Gyula, *Illyés és a „polgári költők”*, Holmi, 2008/7, 973.

30 FERENCZ Győző, *Nemes Nagy Ágnes látogatása Illyés Gyulánál*, Holmi, 2008/8, 1121.

31 *Magyar irodalmi lexikon*, főszerk. BENEDEK Marcell, 1–3., Bp., Akadémiai, 1963–1965, XV,[728]; [639]; 614.

32 Kiem. tőlem – P. A.

tetével „a **falu** felszabadulását, a földosztást és a szocialista átalakulást rajzolja meg [...] a másodikban apjának, s benne a **dolgozó**, elkínzottan is jobb életre vágyó **szegényembernek** állít maradandóan szép emléket.”³³ A szócikk említi a Csillag vagy az Új Hang lapokat, amelyekben Juhász publikált, s azt is, hogy 1952-es *Új versek* című kötete „[r]észint a korabeli sematizmustól erősen elütő jellege miatt azonban **indokolatlanul heves támadások** kereszttüzébe kerül [...]”³⁴ Az 1954-es *Tékozló ország* a szócikk szerint „a lázadó parasztsággal való teljes azonosulásnak, a szabadság megalkuvás nélküli vállalásának élményéből született”, s abban alakult ki stílusa.

Nemes Nagy „versépítési módszeréről” nem sokkal többet tudni meg, mint hogy „a belső élmények a külvilág jelenségeire való kivetítésére, az ún. **objektív líra meghonosítására törekszik**”³⁵ Juhásznak viszont a már említett kötet és az utána következők is fel vannak sorolva, és részletezi őket a szócikkszerző. Ezek eszerint „sajátos stílusúak”, „mely magában foglalja a vaskosan reális, sőt naturalisztikus-biologisztikus szemlélet bizonyos formaelemeit éppúgy, mint valami **bámulatosan** egyszerű naiv tisztaságot, a bonyolult, **erősen** intellektuális jellegű, **merészen**, néha már **végletesen modern** képalkotást. **Tájéírásaiban** József Attila nyomdokain jár. Szemléletvilága kozmikus méretekig tágul: **legszemélyesebb** kérdései is a világegyetem rész-kérdéseiként jelennek meg. [...] mindig a tisztult emberiség nevében keresi a feloldást.”³⁶ Tehát Nemes Nagy lírája polgári, Juhászé a szegényemberek, a parasztság és a falu témáit írja meg, Nemes Nagyé objektív, Juhászé személyes. Nemes Nagy meghonosítani próbálja a külföldit, míg Juhász a meglévő magyar hagyományba illeszkedik, elődei és nemzedéktársai is vannak, de sajátos stílusa is (s a Juhász-szócikk halmozza a jelzőket is: bámulatosan, erősen, indokolatlanul stb.). Megjegyzendő, hogy noha a szócikk teljességre törekszik, nem szerepel benne a vélt Baumgarten-díj.

33 Kiem. tőlem – P. A.

34 Kiem. tőlem – P. A.

35 Kiem. tőlem – P. A.

36 Kiem. tőlem – P. A.

Érdemes kiemelni továbbá, hogy míg a legtöbb szócikk nem közli szerzőjét, Juhászé alatt viszont szerepel a T. A. monogram. A lexikon közreműködői alapján ez Tamás Attilát³⁷ jelentheti, aki a hatvanas évek elején az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztőségének felelős szerkesztője. Tehát ő felelt a szövegek tartalmáért – ami ekkortájt nemcsak szakmai, hanem ideológiai szempontokat is magában hordozhatott. A monogram a szócikk fontosságát jelezheti vagy esetleg azt, hogy a szócikk első változata nem volt megfelelő, és azt a felelős szerkesztő korrigálta, monogramjával jelezve ezt. De az is elképzelhető, hogy a szócikket látta Juhász, s kifogásolta, ezért megerősítésként odakerült a felelős szerkesztő jóváhagyása, miszerint elfogadta a nyomtatásba került változatot. A kor szerkesztőségeinek működéséből, a hasonló esetek ismeretéből arra következtethetünk, hogy ezek valamelyike történhetett.

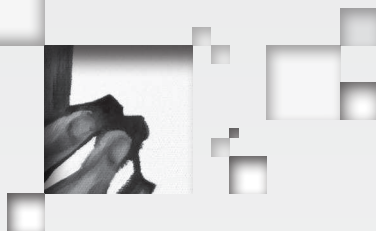
Juhász annak a nemzedéknek a tagja, amely „a hatalomtól kezdetben erőteljesen favorizált, első generációs, rétegváltó népi értelmiség volt”, azé, aki arra volt kiszemelve, „hogy az irodalomban győzelemre vigye a pártosság–népiség–realizmus programját.”³⁸ – írja Kulcsár Szabó Ernő 1990-es évek eleji irodalomtörténetében. Juhászt a „[s]zűk horizontú, javarészt egyszerűbb népköltészeti formákat variáló vallomáslíra” körébe sorolja, amely a 19. század elavult szellemét hozta vissza. Az ötvenes évek közepére ráeszmélt megtévesztettségére, „így jutott el már az ötvenes évtized végére olyan lírai közlésformák kidolgozásáig, amelyek a népi tradíciónak egy korszerűbb hangzásvilágot elősegítő változatára támaszkodtak”³⁹ – írja. Igazán az 1963-as *Babonák napja csütörtök, amikor a legnehezebb* „mutatja beszédhely-

37 Tamás Attila (1930–2015) 1961–1963 között a lexikonszerkesztőség felelős szerkesztője. 1963–1972 között a József Attila Tudományegyetem docense, 1962-től *Az irodalomtudományok kandidátusa*. 1964-ben jelent meg első könyve *Költői világek fejlődése Arany Jánostól József Attiláig* címmel.

38 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Bp., Argumentum, 1994, 49.

39 Uo., 50.

zet és jelhasználat gyökeres átalakulását. A képviselői elvű, nyilvános lírai beszéd hagyománya itt olyan átfogó nyelvi megújuláson megy keresztül, amely ebben a líratípusban először kapcsolódott össze a vers-szubjektum egységének drámai megbontásával. [...] A szerep és a szemlélet biztonsága olyan kozmikus válsághelyzet nyomása alatt rendül meg, hogy kérdésessé válik még a költészet hivatásába vetett hit is. A vers alanya az 1956-os tragédia abszurditásával szemközt most valóban egyetemes létélményként éli át az én megbonthatóságának tapasztalatát”.⁴⁰ 1965-ös kötetét (*Harc a fehér báránnyal*) „ezzel a nyelvi magatartássá tett belső drámaisággal hozta meg az 1945 utáni magyar líra egyik legjelentékenyebb fordulatát. Juhász költészete a hetvenes évekre az itt kialakított poétikai-szemléleti elvek jegyében számos lehetőségét teljesítette ki [...] [ezeket] követően azonban mind kevésbé bizonyult közlésképesnek az a változatlan szemléleti horizont, amely a létbe vetett hit bizonyosságából merítette a maga költői energiáit. [...] a nyolcvanas évekre nyilvánvalóvá tette, hogy ez a költői látásmód, amely továbbra is életigenlés és kétely kétosztatú rendszerében értelmezi a világot, az ezredvéghez közeledvén kevésbé kínál releváns művészei válaszokat a kor megváltozott kérdéseire.”⁴¹

Legalább Eörsi István 1969-es cikke óta folyik a vita, kimerült vagy értékálló, mai, modern-e ez a versnyelv. *Eörsi velős, kétoldalas cikkében – Tézisek az olvashatatlan költészetről és Juhász Ferencről – tizenegy pontban fogalmazta meg az olvashatatlanság okait és írta körül jellemzőit. Juhászról azt állította, hogy „költészetét a gondolatok elvont általánossága és szűkössége, illetve a képek konkrét egyedisége és bősége jellemzi. Ez a diszcrepancia már olyan zsarnoki, hogy az adott témáktól is eloldotta magát. Ugyanazt a szöveget írja Juhász, akár kritikát közöl valamely költőtársáról, akár költeményt a világégesről. Nemcsak a versein belül szüntenek meg a részletek, hanem immár egyes műveinek sincs részönállóságuk. Mindegy, hol ütjük fel, mennyit és milyen sorrendben olvasunk belőlük. [...] költészetét – és általában a modern művészetet – némelyek azért vetik el, mert értéktelennek vélik. [...] legtöbb új versének azonban nem az a baja, hogy érthetetlen, hanem hogy kevés benne*

40 Uo., 50.

41 Uo., 51.

az értenivaló.⁴² Miközben Eörsi megfogalmazza bírálatát, ugyan-ezen évben jelent meg az *Élő irodalom. Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből*⁴³ Tóth Dezső szerkesztésében, aki ekkor József Attila-díjas irodalomtörténész, az MSZMP Központi Bizottságának tudományos, közoktatási és kulturális osztályán dolgozott, s 1977-től 1985-ös haláláig művelődési miniszterhelyettes volt. A Király István által lektorált kötet a szerkesztő mellett például Szabó B. István, Pándi Pál vagy Szabolcsi Miklós tanulmányait közli, hogy szemléltesse az elmúlt két-három évtized irodalmi átalakulását. Ezek közül utóbbi – aki ekkor az Irodalomtudományi Intézet ügyvezető igazgatója és az ELTE oktatója, szintén József Attila-díjas irodalomtörténész – már-már meggyőződésnek ható propaganda-esszéjében ezt írja:

Mintha az utolsó húsz év szinte minden magyar költőjéről szólna Váci Mihály két sora; a *Tavaszi Magyarországon* című, a felszabadulás huszadik évfordulójára kiadott versgyűjteményt végigolvasva, kitűnik, hogy líránk nemcsak húszéves, hanem évszázadokra kiható változásokról hoz hírt. [...]

Az 1948 körüli évekről Benjámín László kommunista lírája mondja el a kor legmélyebb mondanivalóját. Az 1950-es években indul, 1953 után teljesedik ki Simon István, Juhász Ferenc, Nagy László és Csanádi Imre költészete. És 1957 után válik

42 Eörsi István, *Tézisek az olvashatatlan költészetről és Juhász Ferencről*, 1969, 117–118.

43 *Élő irodalom. Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből*, szerk. TÓTH DEZSŐ, Bp., Akadémiai, 1969.

korszakot reprezentálóvá, összefogóvá Garai Gábor és Váci Mihály lírája. [...]

Az 1953–56 közti évek légkörét és izgatottságát, váratlan fordulatait is kiolvashatni költészetünkben [...] legmagasabb művészi színvonalon Juhász Ferenc és Nagy László lírájában [...]

Weöres Sándor költészete, amely egy szélsőségesen idealista, irracionalista filozófia, életérzés szolgálatában áll, a művelődésnek, főleg az őstörténetnek, a történelemnek, a kelet világának és filozófiáinak sok elemét emelte be lírájába. [...]⁴⁴

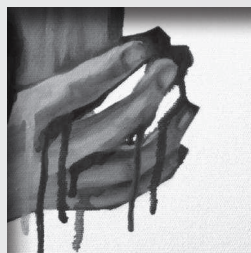
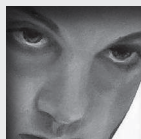
Szabolcsi több ízben említi, hosszabban idézi Juhász Ferencet, míg az újjholdások közül Pilinszky János, Weöres Sándor és Rónay György neve csak futólag kerül szóba, Nemes Nagyé egyáltalán nem szerepel.

A lexikonokon, antológiákon és tanulmányokon túl érdemes beletekinteni néhány személyesebb dokumentumba, vagyis korabeli levelezésbe is, például Nemes Nagy Ágnesébe és Lengyel Balázséba (itt említett levelezőpartnereik: Cs. Szabó László, Rónay György, Juhász Ferenc, Aczél György), ami jól szemlélteti, hogy „[a] levél az írás gesztusa által hat arra, aki küldi és az olvasás, illetve az újraolvasás által arra is, aki kapja”⁴⁵

Cs. Szabó Angliába emigrálása előtt Budapesten tanított képzőművészetet és irodalmat (a Képzőművészeti Főiskolán), óráira eljárt Hantai Simon vagy Juhász is. *Versek Aranytól napjainkig* (1953) című, angol nyelvű antológiájának köszönhetően ismerhették meg az angolok például Pilinszkyt. 1963-ban újabb antológiát adott ki, amelyben Weörestől Rábán át Pilinszkyig több újjholdas szerepel, s Juhász is bekerült. „Ez a munka azt szolgálta, hogy az ötvenes évek után szabad levegőt áramoltasson a bezárt honi költészet légkörébe. Visszahelyezte az irodalmi folyamatba és kánonba emelte az

44 SZABOLCSI Miklós, *Hús év magyar költészete = Élő irodalom. Tanulmányok a felszabadulás utáni magyar irodalom köréből*, szerk. TÓTH Dezső, Bp., Akadémiai, 1969, 29., 31., 33., 46.

45 Michael FOUCAULT, *Megírni önmagunkat*, In: *Nyelv a végtelenhez*, ford. KICSÁK Lóránt, Debrecen, Latin betűk, 1999, 337.

Újhold-csoport költőit [...], és nem felejtkezett meg a »pestises hazai kor két túlélőjéről«, Juhász Ferencről és Nagy Lászlóról sem⁴⁶ – olvasható egy dolgozatban. Bár e kötetbe Cs. Szabó valóban beválogatta Juhászt is, később, 1973-as levelében azt írta Londonból Lengyel Balázsnak, hogy

[...] Nagy majomszínház ez a mi nem is olyan nagy hazai s kinti magyar irodalmunk. Amióta megjelent az Egy nép s a költészete,⁴⁷ hármat hallok, hármat kérdeznek az emberek: a./ jé, hát én nagyobbra tartom József Attilát és Weörest, mint Illyést, b./ csakugyan olyan nagy költő Nemes Nagy Ágnes, ahogy állítom, c./ miért írok rosszállással a maiak közül éppen Juhász Ferencről? A válaszom az, hogy a./ Illyést nem tartom kisebbre s az öreg költőt, a három utolsó verskötet szerzőjét bámulom, b./ Nemes Nagy Ágnes bizony az élő legnagyobb magyar költőné, de lehet, hogy soha nem élt nála nagyobb, c./ **Juhász Ferenc olvashatatlan**, illet azonban csak kritikában lehet leírni, amivel én nem foglalkozom [...] nagy költőnek merem tartani Nagy Lászlót és Csoórit is (Akikkel soha semmiféle személyi kapcsolatom nem volt.) Fenntartom a jogot magamnak, hogy ne törődjek a jelentékeny, de jelentőségét mégis csak túlbecsülő majomszínház elég változó obszesszióival.⁴⁸

Lengyel Balázs nem sokkal ezután kritikát ír Juhásznak *A megváltó aranykard* című kötetéről az Élet és Irodalomba. Rónay György 1974 eleji levelében azt írja Lengyelnek, hogy cikke tett neki: „az ÉS:⁴⁹ remek volt, bátor volt, okos volt, igaz volt a Sirató – – a róla hőmpolygó blabla-özönben még ilyen tömören ilyen lényegre tapintó igazat J. F.-ről nem írtak!”⁵⁰ Lengyel az ÉS-kritikájában referenciálisan olvassa Juhász költészetét, meg is határozza tárgyát második mondatában: „Arról [szól a kötet], hogy a költő hogyan élte át, hogyan élte túl ezt a [ti. családi]

46 BARANYAI Katalin, Cs. Szabó Lászlóval a Szepsi Csombor Körön innen és túl [PhD-dolgozat], Miskolc, 2011, 164.

47 Cs. Szabó László, *Egy nép s a költészete* = Új Látóhatár, 1972, 345–376, 385–409.

48 Cs. Szabó László – Lengyel Balázsnak, [London], 1973. december 11. = *Újholdak és régi mesterek. Lengyel Balázs leveleskönyve*, szerk. BUDA Attila Bp., Enciklopédia, 1999, 88. Kiem. tőlem – P. A.

49 Lengyel Balázs, *Sirató*. [Juhász Ferenc: *A megváltó aranykard*.] = *Élet és Irodalom*, 1974. január 19., 11.

50 RÓNAY György – Lengyel Balázsnak, [Budapest, 1974. január 4.] = *Újholdak és régi mesterek*, 89.

tragédiát.”⁵¹ Majd folytatja később: „Közlése látszatra annyira személyes közlés, hogy talán nem is volna szabad kritikát írni róla, csak tapintatosan ismertetni.”⁵² Juhász mégsem hallgat, s „[n]em magánjellegű naplót vagy dokumentumot ír, hanem költészetének minden eddigi eszközét, lehetőségét felhasználva művé, életműrészletté objektivál. Tapintatunkat, megdöbbenünket félretolva, bennünket is objektív beszédre kényszerít.”⁵³ S mit ír Lengyel az eszköztáráról? Megállapítja, hogy

Juhász jellegzetesen díszítő költőtípus. [...] Az élményt nem egyszer írja meg, megszerkesztve, maximálisra fokozva a kifejezés erejét, hanem, mint a siratóasszonyok, kiáltja előbb, majd modulációit énekli el [...] idegen tőle az a költői eszmény, mely szerint három sor is lehet monumentális, a tömörség és a szerkesztettség eredményeként.⁵⁴

Tehát Lengyel a politikai és emberi ellentétek, illetve szakmabeli barátok véleménye mellett vagy ellenére is próbálja teoretikusan és igazságosan megközelíteni Juhász könyvét – azt személyes, áradó élménylírának tekinti, az inkább tömör, újholdas ars poética ellenében. Ez az oppozíció ugyan leegyszerűsített, de máig megmaradt, tovább örökítődött. Az említett Kulcsár Szabó-féle 1993–1994-es irodalomtörténet is hasonló kettősségen nyugszik (vallomásos/személytelen, kollektív/hermetikus).⁵⁵ Az 1960/70-es évek lírai változásain belül *Vallomás és kollektív személyiség* alcím alá sorolja Illyés Gyula, Juhász Ferenc és Nagy László líráját, míg *A szerepekre bomló én költészete* Weöres Sándor és Határ Győző verseit jelenti, a *Személytelenítés és hermetizmus* cím pedig Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky János költészetére vonatkozik. Nemes Nagy esetében a lírán keresztüli kollektivitás kifejezése

51 LENGYEL Balázs, *Juhász Ferenc: A megváltó aranykard*, 241. (*Verseskönyvről verseskönyvre*, Bp., Magvető, 1977, 138–141.)

52 Uo., 242.

53 Uo.

54 Uo., 244.

55 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Bp., Argumentum, 1994.

elmarad, mivel szerinte „a költészet valósága nem közvetlen megfelelője az életvilágnak: [...] a vers voltaképpen nem az egyén, nem a vallomástevő szubjektum, hanem a szó hatalma alatt áll.”⁵⁶

3. DÍJAK ÉS DÍJAZÓ KURATÓRIUMOK - A GRAVES-BIZOTTSÁG 1977-ES ESETE

A Graves-díjat 1970-től adták át (legelőször Kálnoky Lászlónak) minden évben Robert Graves (1895–1985) angol költő születésnapján, július 24-én. A díjat Graves alapította Vajda Miklós javaslatára, miután 1968-as magyarországi látogatásán kapott honoráriumával, külföldi beválthatatlansága miatt nem tudott mit kezdeni. A kapott összegből létrehozott egy alapítványt, amely minden évben a legszebb magyar verset jutalmazta, a tehetséges fiatal magyar költők támogatásának céljából. Első kuratóriumának tagjai Nemes Nagy Ágnes, Devecseri Gábor és Vas István voltak. 1977-ben, a díjátadó előtt hat nappal, július 18-án Nemes Nagy Ágnes levélben Aczél Györgyhöz fordult a kuratórium egyet nem értése miatt. Az ötfős bizottság tagjai a tárgyévben Vas István, Somlyó György, Vajda Miklós, Juhász és Nemes Nagy voltak:

Ez történt: a bizottság 3 : 2 arányban megszavazta az idei díjat Palasovszky Ódón: A fürdőző Zsuzsánna című versének. Mellette szavazott: Vas István, Somlyó György (aki ugyan nem volt jelen, de voksát előzőleg leadta) és én. Ellene szavazott: Juhász Ferenc, aki hivatalból tagja a bizottságnak mint az Írószövetség költői szakosztályának

56 KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Bp., Argumentum, 1994.

elnöke és Vajda Miklós. A leszavazott kisebbség azonban – Juhász Ferenc mellett Garai Gábor és a minisztérium küldötte, szavazati jog nélkül – olyan pressziót fejtett ki a többségre, olyan hangnemben és léggörrel igyekezett megváltoztatni döntésünket, azt egyszerűen el sem fogadva, jegyzőkönyvbe sem véve, hogy az a bizottság munkáját alapján véve lehetetlenné teszi. [...] Hozzáfűzöm ehhez az általános érdekű esethez, hogy – sajna – még személyben is megsértettek. A történet háttere ugyanis az, hogy férjem [ekkor már volt férj], Lengyel Balázs megbírálta Utassy József egyik verseskönyvét,⁵⁷ és ezt bizonyos körök rossz néven vették. Juhász Ferenc, miközben főjelöltjét, Utassyt kívánta ránkerőszakolni, erős megjegyzéseivel világossá tette, ami úgysis nyilvánvaló volt, hogy a Graves-díjjal való erőszakoskodás mintegy megtorlás lenne Lengyel Balázs kritikájáért. Szeretném tudni: mi köze a Graves-díjnak egy kritikához, és hogy kerül ebbe bele az én személyem a „retorzió” alanyaként? [...] lehet-e, szabad-e alávetni ilyen indítékú heves presszióknak egy irodalmi díjat.

Szeretném Aczél elvtárral közölni: Vas István ezek után bizottsági tagságáról lemondott. S szeretném megismételni: előttem is kétséssé vált további tagságom. Ezeket az antidemokratikus, „szubjektív voluntarista” mozzanatokot meggyőződésemmel, lelkiismeretemmel összeegyeztetni nem tudom.

Amennyiben a Graves-bizottság munkája végleg lehetetlenné válik (az új ülést az Írószövetség július 22-én kívánja tartani) és lényegében megszűnik a díj – amely Robert Gravesnek oly jó szándékú *gesztusa* a magyar költészet iránt – szíveskedjék a fentieket indokolásként elfogadni.⁵⁸

Garai Gábor ekkor a Magyar Írószövetség főtitkára, egyben párttitkár is. Végül a díjat ebben az évben valószínűleg Nemes Nagy levele következtében mégis megkapta Palasovszky, erre egy Nemes Nagynak szánt dedikációja enged következtetni („Nemes Nagy Ágnesnek nagyrabecsüléssel és szeretettel Palasovszky

57 LENGYEL Balázs, *Utassy József: Csillagok árvája* = Élet és irodalom, 1977. június 18., 11.

58 NEMES NAGY Ágnes – Aczél Györgynek, Budapest, 1977. július 18. = „láthatatlan selyemsál a számon”. *Nemes Nagy Ágnes és Lengyel Balázs leveleiből*, összegy. s. a. r., jegyz., bev. BUDA Attila, PATÁKY Adrienn, TÜSKÉS Anna, Bp., Gondolat, 2019, 137–139. [megjelenés előtt]

Ödön 1977. aug. 15. a Graves-díj alkalmából,⁵⁹ továbbá az *Évről évre* című 1992-es kötet, amely a Graves-díjasok antológiája.⁶⁰ Utassy József a díjat nem kapta meg, később sem.

4. A NÉPIEK ÉS AZ ÚJHOLDASOK TALÁLKOZÁSAIBÓL - NYITÁS A NYOLCVANAS ÉVEKBEN

1980. március 9–20. között Nemes Nagy és Juhász elutazott Angliába, velük tartott továbbá Weöres Sándor, Károlyi Amy, Pilinszky János, Vajda Miklós, Vas István és Szántó Piroska. „A British Council meghívására néhány felolvasó estet fogunk tartani. Már úgy értem: angolul tudók fogják felolvasni angolra fordított verseinket. Milyen szerencse, hogy verseskötetem időközben megjelent Iowában” – írja egy év eleji levelében Nemes Nagy,⁶¹ majd márciusban egy képeslapot is küld barátjának, amelyet minden résztvevő aláír, s amelyből kiderül, hogy „Walesben [is] voltunk, Skóciába is, most megyünk vissza London felé.”⁶² Az útról 2012-ben Vajda Miklós is közölt visszaemlékezést.⁶³

Az 1980-as évekre az irodalomtörténeti megítélés szerint „[a]z Újhold a modern magyar irodalom egyik fellegvára lett.”⁶⁴ – Nemes Nagy Ágnes több felkérő levelet kapott Juhász Ferentől. 1982. január 15-én Juhász Arany Jánosról kéri fel írni Nemes Nagyot az Új Írásba, augusztus 2-i határidővel. 1985. április 26-án Juhász újabb felkérését küld, ezúttal Kosztolányiról kéri írni – augusztus végéig várja a szöveget (a gépelt levélben tegeződik, majd tintás kiegészítést tesz: „Kedves

59 A szerző *Opál himnuszok. Válogatott költemények* c. 1977-es kötetének (Magvető, Bp., 144 old.) dedikált példánya, lásd Axioart árverési oldal (<https://axioart.com/tetel/palaszovszky-odon-opal-himnuszok-valogatott-koltemenyek-de?search=nemes+nagy+agnes>)

60 1992-ben, Vajda Miklós szerkesztésében megjelent az *Évről évre. Graves-díjas költők antológiája: huszonhárom esztendő legszebb magyar versei* című kötet, amelyben a bizottság tagjain túl a díjazottak is szerepelnek nyertes verseikkel.

61 NEMES NAGY Ágnes – Püski Sándorné Zoltán Ilonának és Püski Sándornak, [Budapest,] 1980. március 1. = „láthatatlan selyemsál a számon”, 153–154. [megjelenés előtt]

62 NEMES NAGY Ágnes és mások – Nagy Lászlóné Hrabovszky Annának, [London, 1980. március 17.] = „láthatatlan selyemsál a számon”, 155. [megjelenés előtt]

63 VAJDA Miklós, *Éj volt, egy síró magyar költővel az ágyban*, Bp., Magvető, 2012.

64 „Szellemi arculatát elsősorban Lengyel Balázs és Major Ottó írásai határozták meg, de jelen voltak, szerephez jutottak a tőlük »balra« álló fiatalok (Gyárfás Miklós, Szabolcsi Miklós, Örkény István) is, akiknek irodalomeszménye kevésbé volt arisztokratikus, mint a vezető teoretikusoké, s a polgári humanizmus nézőpontját sem tartották a maguk számára elég széles horizontúnak” – lásd az 1980-as években útjára indított irodalomtörténeti sorozat (*A magyar irodalom története 1945–1975*) első kötetét, amely többször említi Nemes Nagyot és az Újhold folyóiratot, igaz, alig mellőzve a kor kultúrpolitikájának megfelelő lözungokat. *A magyar irodalom története 1945–1975, I. Irodalmi élet és irodalomkritika*, szerk. BÉLÁDI Miklós, Bp., Akadémiai, 1981, 81.

Ágnes! Bocsásson meg, hogy itt: tegezem!”).⁶⁵ Eközben figyel arra, hogy Nemes Nagy műveiről is jelenjen meg reflexió a lapban: 1982 közepén Takács Zsuzsa *Megváltástan* (*Nemes Nagy Ágnes: Között*) címmel publikál kritikát az Új Írásban,⁶⁶ épp az Arany-felkérés (remélt) teljesítése idején; 1986-ban pedig Csányi László ír a *Föld emlékeiről*,⁶⁷ s ugyanebben a hónapban, 1986. október 20-án Juhász ismét felkéri Nemes Nagyot, ezúttal az Új Írás 1987. májusra tervezett Kassák-émlékszámába egy esszé megírására.⁶⁸ Nemes Nagy azonban nem vállalta egyik felkérést sem – bár a válaszleveleit nem ismerjük, a lapban a nyolcvanas években nem publikált. Juhász 1974 decemberében vette át a főszerkesztést Jovánovics Miklóstól, akinek ideje alatt Nemes Nagy többször megjelent a lapban, s publikáltak róla kritikát vagy tanulmányt is: 1968-ban Kabdebó Lóránt⁶⁹ vagy 1971-ben Rónay György.⁷⁰ 1970-ben Nemes Nagynak néhány verse (*Dal, Félgömb, Május*)⁷¹ és fordítása⁷² is megjelent a lapban, s a hetvenes évekből olvasható itt

6 5 PIM V. 5743/18.

6 6 1982/5, 108–110.

6 7 CSÁNYI László, *Lélegzetvételnél végtelen: Nemes Nagy Ágnes: A Föld emlékei*, Új Írás, 1986/10, 114–118.

6 8 PIM V. 5866/193.

6 9 KABDEBÓ Lóránt, *Nemes Nagy Ágnes: Napforduló*, Új Írás, 1968/7, 120–122. A lap főszerkesztője ekkor Jovánovics Miklós, szerkesztője továbbá Váci Mihály és Kass János.

7 0 RÓNAY György, *Nemes Nagy Ágnes, vagy az úgynevezett objektív líra*, Új Írás, 1971/11, 109–111. A lap főszerkesztője ekkor Jovánovics Miklós, szerkesztője továbbá Bertha Bulcsu és Kass János; ugyanebben a számban Juhász Ferenc *A halottak királya* c. kötetéről is szerepel egy recenzió (Szabó B. Istvántól, 117–119.)

7 1 Az első kettőt lásd: 1970/9, 47., a harmadikat *Esztendő* gyűjtőcím alatt lásd: 1970/12, 5.

7 2 Lénárt A. Sándor fordításának versbetéteit lásd 1970/4, 25–32.

néhány válasza egy-egy körkérdésre, ill. hozzászólása (*Az emberi szó jelene és jövője, Min dolgoznak a magyar írók?, A műfordítás kérdőjelei*).⁷³ A szerkesztőség impresszumában 1971 márciusától szerepel Juhász Ferenc főmunkatársként feltüntetve, főszerkesztése alatt Nemes Nagy csupán egyszer publikált az Új Írásban: a legelső számban, 1974 decemberében egy esszét: *Tudjuk-e, hogy mit csinálunk?*⁷⁴

A nyolcvanas évek közepe-második fele a rezsím lazulását, a változás szelét hozta magával. 1987 januárjában az „Írószövetség demokratikusan választott, részben ellenzéki vezetőségével való szembenállásuk miatt huszonhatan kilépnek a szövetségből, hogy kifejezzék a pártvezetés iránti hűségüket.”⁷⁵ Az elsők között volt Juhász Ferenc még 1986 decemberének első napjaiban, vele együtt Bata Imre, Nemeskürty István és Szabó Magda is kilépett, különösebb indoklás nélkül, majd január végéig további huszonkét fő.⁷⁶ Ez idő alatt újra megjelenhetett az Újhold: 1984-ben a Jelenkor különszámaként, majd 1986 és 1991 között Évkönyvek formájában – Juhász Ferenc egyik összeállításban sem szerepelt.

73 1971/3, 100–102; 1972/12, 112; 1972/5, 111–112.

74 1974/12, 91–98.

75 *Beszélő évek – 1987*, Beszélő, 4. évf./ 7–8. = <http://beszelo.c3.hu/cikkek/kronologia-1987>

76 754. és *Összefoglaló jelentés a Magyar Írók Szövetségének Választmányi Üléséről*, 1986. december 18. Elnök: Cseres Tibor; elnökhelyettes Fekete Gyula és Jókai Anna; jelölőbizottsági tagok közt: Nemes Nagy Ágnes, Lakatos István, Mészöly Miklós (7/4) – utóbbi elnökségi tag is. „Csoóri kért szót s kifejtette, hogy sajnálja Juhász kilépését és a többiekét is, de sértő módon léptek ki, mert nem indokolták. Így nekik kell végiggondolni a történeteket. Nem örül ennek, mert a közgyűlésen mindnyájan veszítettek, nem győzött senki, feszes helyzetbe kerültek. Tudatosítani kell, hogy miért léptek ki.” lásd GERGELY Ferenc, *Kilépések, visszalépések*, ArchivNet, 2005/1. = http://www.archivnet.hu/politika/kilepések_visszalepések.html?oldal=6

MASZKOLÁS, VEGYES TECHNIKA, VÁSZON, 100x100 cm, 2017

REICHERT GÁBOR

JUHÁSZ FERENC APÁM CÍMŰ ÉPOSZÁNAK SZÖVEGVÁLTOZATAI

A Petőfi Irodalmi Múzeum kéziratárában található Vas István 1949-ben írt lektori jelentése Juhász Ferenc *Szárnyas csikó* című első verseskötetéről. Alighanem ez a legkorábbi – félig-meddig „hivatalos” – írásos vélemény az induló költő műveiről, amely rámutat arra, hogy az első versek felől nézve milyenek ígérkezett Juhász művészetének lehetséges kiteljesedése. Vas a dicséreték mellett fenntartásait sem hallgatja el fiatal pályatársával kapcsolatban: „Juhász Ferenc nagyon tehetséges költő, nagy veszélyekkel” – kezdi jelentését, a veszélyeket pedig a versek szerzőjének „modorosságában, hol primitívkedő, hol szecessziós díszítő kedvében” jelöli meg.

Juhász Ferenc előtt három út áll – írja Vas –: Vagy megreked modorosságaiban, stilizáltan narodnyik díszítéseiben, s akkor fejlődése elmarad, vagy a könnyebbik utat választja és lemond egész stílusigényéről s falusi témaköréről, s alkalmazkodik nemzedéke kialakultabb költőihez. [Egy pár sorral korábbi mondata alapján Vas itt Benjámin Lászlóra, Aczél Tamásra és Kuczka Péterre utal. – R. G.] Vagy pedig – és ez a legreményteljesebb – elmélyed, leveti felesleges díszzeit, s akkor új szocialista költészetünkben külön értékes szín és hang lehet.¹

A későbbi művek ismeretében kijelenthető, hogy Juhász biztosan nem lépett rá a fent említett első két útra, és a harmadikra sem úgy, ahogyan azt a jelentésíró elképzelte. A „díszek levetését” illetően ugyanis Vas nem is tévedhetett volna nagyobbat (nem mintha bármi előre sejtető lett volna az első kötet alapján): Juhász Ferenc „érett” költészetének éppen a díszítettség végletekig való fokozása adja egyik leglényegesebb vonását. De mikortól eredeztethető Juhász Ferenc „érett” költészete, és egyáltalán hol és hogyan húzható meg a határ „korai” és „érett” művek között?

A szakirodalom megállapításai alapján már a *Szárnyas csikó*t követő műveken – az egyaránt 1950-ben megjelent *A Sántha család*on és az *Apámon* – ér-

1 Vas István lektori jelentése Juhász Ferenc *Szárnyas csikó* című kötetéről, PIM Kt., V 3819/99/1–4.

zélkelhető az elmozdulás az első kötet Bori Imre által „statikusnak” nevezett,² alapvetően leíró jellegű, helyzetdalszerű versbeszédrel megjelenített világképétől az egyre intenzívebb képiséggel dolgozó szövegépítkezés felé. Angyalosi Gergely – Bodnár György nyomán tett – megfigyelése szerint a „leíró képek” és „víziók” egymásba fűzése, amely „szükségszerűen feltételezi azt a tekintetet, amely látja a láthatatlant, vagyis a »látomásokkal áldott életű« költő nézőpontját”;³ már a korai művek némelyikére jellemző. Hasonlóan fogalmaz Rónay László is: „[a]z *Apám*ban kétségtelenül a leíró elem az uralkodó, de már itt is feltűnnek [azok] az önálló rétegek, melyek Juhász Ferenc későbbi lírájában teljesen elszakadnak a leírás elsődleges jelentéstartományától, s a realitás másodlagos, a képzelet köreibben kelő elemeit teszik funkcionálisakká.”⁴ Bori Imre pedig a későbbi Juhász-recepció kedvelt fogalma, a „biológiai látás” korai nyomait regisztrálja az első époszokban, és „Juhász Ferenc eljövendő költészetének »archimédeszi pontja«-ként, »világ-érzése első megfogalmazásaként” beszél az *Apám* bizonyos sorairól.⁵ Egy közelmúltbeli cikkemben – elsősorban a korban meglehetősen rendhagyónak számító szerkezeti felépítése miatt – én is határjelző műként beszéltem az *Apám*ról.⁶

Érdeemes azonban felfigyelnünk rá, hogy az értelmezések legtöbbje – beleértve saját korábbi írásomat is – egy utólag megalkotott szempontrendszer szerint, az „érett” Juhász-líra vélt jellegzetességeinek visszamenőleges felkutatásával és felmutatásával igyekszik megokolni az *Apám* jelentőségét. Ez az eljárás egyrészt azért problematikus, mert könnyen kitakarhatja előlünk a korai pályaszakasz valódi kontextusát, így például nem igazán ad fogódzót Vas István fent idézett, utóbb tévesnek bizonyult „jóslatának” értelmezéséhez sem. Ezen kívül más, filológiai gyökerű problémák is nehezítik az *Apám* helyének kijelölését az életműben, amelyek óvatosságra inthetnek bennünket a Juhász-pálya belső tagolását illetően. A műről (rajta keresztül pedig a korai Juhász-líráról) szóló,

2 BORI Imre, *Tenyészet és értelem I.*, Híd, 1965, 1188.

3 ANGYALOSI Gergely, A „láthatatlan természet” költői képei. *Juhász Ferenc lírája az ötvenes évek első felében* = Uő, *A minta fordul egyet*, Kijárat, Budapest, 2009, 94.

4 RÓNAY László, *Élet és halál Juhász Ferenc lírájában*, Alföld 1982/3., 53.

5 BORI, I. m., 1197.

6 REICHERT GÁBOR, *A fiatal Juhász Ferenc és a „társadalmi megrendelés”*, Élet és Irodalom 2018. augusztus 17., 13.

a hatvanas évektől kezdve megjelenő szakirodalmi szövegek megállapításai ugyanis jelentős részben nem az eredeti szövegváltozat, hanem az évekkel később újraírt változatok valamelyike alapján fogalmazódtak meg – sok esetben olyan, bizonyító erejűnek vélt idézetek elemzésével, amelyeket az 1950-es verzió még nem tartalmazott. (Én is beleestem ebbe a hibába legutóbbi dolgozatomban.) Meglehetősen komoly, egyrészt politikai, másrészt stilisztikai (a „díszítés” fent már érintett kérdésével összefüggésbe hozható), olykor a mű alapszerkezetét is befolyásoló eltérések mutatkoznak az első és a későbbi változatok között. A több lépésben végrehajtott átírás ténye azonban – bár Juhász utalt rá a második szövegváltozatot közlő *A tenyészet országa* utószavában – mintha elkerülte volna az olvasók és az értelmezők figyelmét.⁷ Az alábbiakban igyekszem rekonstruálni, hogy az először 1950-ben megjelent mű mikor és milyen stációk érintésével nyerte el kanonikusnak tekinthető formáját. Ennek felderítése reményeim szerint közelebb vihet bennünket Juhász Ferenc fiatalkori költészetfelfogásának pontosabb rekonstruálásához. A szövegváltozatok közötti különbségek arra is rámutathatnak, hogy az „érett” Juhász Ferenc mit tartott átmenthetőnek vagy épp kijavítandónak „korai” alkotásából.

Az *Apám* 1950 és 1978 között összesen hatszor látott napvilágot: az első, önálló kötetbeli megjelenés után Juhász öt különböző gyűjteményes kötetébe is felvette. Az alábbi kiadásokban szerepel a mű teljes terjedelmében:

1. *Apám*, Szépirodalmi, Budapest, 1950.⁸
2. *A tenyészet országa. Összegyűjtött versek 1946–1956*, Szépirodalmi, Budapest, 1956, 107–156.⁹
3. *Virágzó világfa. Válogatott versek*, Szépirodalmi, Budapest, 1965, 239–286.¹⁰

7 Bori Imre Juhászáról írott nagy tanulmánya végén röviden kitér néhány vers átdolgozására és ezek jelentőségére a *Virágzó világfa* című kötetben, de az *Apám*-ról ő sem tesz említést. BORI Imre, *Két költő*, Fórum, Újvidék, 1967, 158–161.

8 A továbbiakban: *Apám* 1950.

9 A továbbiakban: *Apám* 1956.

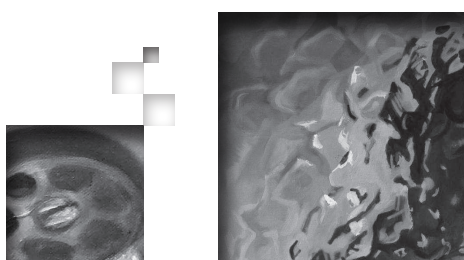
10 A továbbiakban: *Apám* 1965.

4. *A mindenség szerelme. Összegyűjtött versek 1946–1970.* (Első könyv: *A szarvassá változott fiú.* Ill.: Kass János), Szépirodalmi, Budapest, 1971, 93–141.¹¹
5. *Három éposz*, Magvető–Szépirodalmi, Budapest, 1975, 57–122.
6. *Versek és époszok*, Szépirodalmi, Budapest, 1978, 85–131. (Juhász Ferenc művei, I.)

A kiadások összevetése alapján megállapítható, hogy az *Apám* szövegének négy variánsa került nyilvánosságra a jelzett időszakban: az 1950-es első kiadástól (1) kis mértékben ugyan, de különbözik az 1956-os változat (2); ezen alapszik a *Virágzó világfa* című 1965-ös kötetben közölt, jelentősen kibővített és átalakított változat (3); és ez utóbbinak a finomított, néhány helyen bővített variánsa az 1971-es *A mindenség szerelmében* közölt szöveg (4), amellyel már megegyezik az 1975-ös és az 1978-as kiadás szövege is. Az *ultima manus* elve szerint az 1978-as változat tekinthető véglegesnek, mivel az *Apám* ezt követően már nem jelent meg teljes terjedelmében, csak néhány részletközlésről van tudomásom.¹² Kérdés azonban, hogy a műveit előszeretettel átdolgozó Juhász esetében van-e értelme a hagyományos filológiai fogalmak alkalmazásának. Szénási Zoltánnal egyetértve – aki Szabó Lőrinc és Füst Milán példáját említve jut erre a megállapításra – azt mondhatjuk, „ha a későbbi szövegváltozat »kitörli« azokat a poétikai jegyeket, melyek a korábbi alkotói szakaszt jellemezték, a kritikai kiadás szöveggon- dozója kvázi meghamisítja a költői pálya alakulástörténetét, amennyiben az *ultima manus* vagy az *ultima editio* elvek alkalmazásával a későbbi variánst tekinti alapszövegnek. [...] Az ilyen esetek mindenképpen indokol- hatják a rendelkezésre álló szövegváltozat egyenértékű kezelését, miként

11 A továbbiakban: *Apám* 1971.

12 JUHÁSZ Ferenc, *Apám (Részlet: Tíz év)* = Uő, *Kozmosz-magány. A szerző válogatása életművéből*, Tri kolor, Budapest, 1998, 7–15.; ill. JUHÁSZ Ferenc, *Apám (Tíz év. Részlet)* = Uő, *válogatott versei*, Unikornis, Budapest, 1999, 9–16.

azt a genetikus kritika javasolja.¹³ Véleményem szerint az *Apám* variánsaira is egyenrangú szövegváltozatokként érdemes tekintenünk, egy genetikus kritikai kiadás elkészítése – nemcsak az *Apám*ból, hanem a költő más műveiből is – pedig nagyban hozzájárulna Juhász Ferenc poétikai gondolkodásának és e gondolkodás időbeli változásainak érzékeltetéséhez.

Az egyes variánsok közötti különbségeket gyakori szócserek, egy-, két-, vagy akár többsoros betoldások és kihúzások adják (a leghosszabb kihúzás 12, a leghosszabb betoldás 50 soros). A szöveg „evolúciójában” a legnagyobb ugrás a 2. és a 3. variáns között következett be, vagyis a hatvanas évek első felében, a *Harc a fehér báránnyal* című kötet keletkezése idején. Ennek azért van jelentősége, mert – mint látni fogjuk – az *Apám* szövegébe ekkor betoldott szakaszok erős rokonságot mutatnak a hatvanas évekbeli Juhász-líra poétikai megoldásaival. Úgy is fogalmazhatnánk, az *Apám* kanonikus változata az eredeti szövegnek a *Harc a fehér báránnyal* felőli újraírásaként is olvasható. Ebben a tanulmányban nincs lehetőségem minden egyes módosítás elemzésére, minden szövegváltozat összevetésére. Ezúttal csak a legjelentősebb, legterjedelmesebb, és/vagy az első kiadás szerkezetét leginkább befolyásoló különbségek bemutatására vállalkozom.

*

Az 1950-es és az 1956-os változat közötti különbségek javarészt kisebb-nagyobb stilisztikai javításokban, szócserekben ragadhatók meg. Jellemző például az alábbi módosítás, amely egy semleges stiláris értékű szót vált fel egy „kötőjeles”, jellegzetesen juhászi hapax legomenonnal:

És most a megkövült mézben
ott a szúnyog a **középen**,
olyan, mintha most is szállna
az áttetsző méz-aranyban,
maga is már kővé válva!¹⁴ (1950)

13 SzÉNÁSI Zoltán, *Teória és praxis. A szövegkiadás elmélete és gyakorlata Magyarországon – az elmúlt harminc év*, It 2018/4., 349–350.

14 *Apám* 1950, 34.

És most a megkövült mézben
ott a szúnyog a **kő-méhben**,
olyan, mintha most is szállna
az áttetsző méz-aranyban,
maga is már kővé válva!¹⁵ (1956)

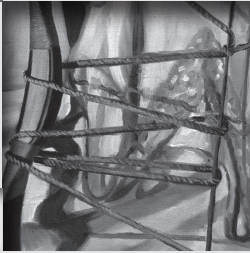
Az efféle változtatásoknál jelentősebbek a szöveg politikai finomhangolását szolgáló módosítások, amelyeket ugyancsak a 2. változatban hajtott végre a szerző. Nyilván nem szorulnak magyarázatra az 1950-es és 1956-os világpolitikai klíma közötti eltérések – és ezzel párhuzamosan Juhász fokozatos kiábrándulása fiatalkori világmépből –, amelyek indokolhatják az alábbi versszak elhagyását az 1956-os kiadásból, a *Kezek* című, a felszabadító szovjet katonák 1945-ös érkezésére visszaemlékező ének végéről:

Ezek a kezek azt mondták:
„szabadság, föld, kenyér, béke.”
Ezek a kezek azt mondták:
„munka s boldogság cserébe.”
Ezek a kezek azt mondták:
„Sztálingrád, élet kalásza!”
Ezek a kezek azt mondták:
„Párt, a jövőnek kovásza!”
Ezek a kezek azt mondták:
„Lenin, jövőnk teremője!”
Ezek a kezek azt mondták:
„Sztálin, a béke jövője!”¹⁶ (1950)

Hasonló okból különbözhet az apa utolsó szavait megörökítő versszak 1950-es és 1956-os változata is a *Vergődés* című énekben:

15 *Apám* 1956, 133.

16 *Apám* 1950, 51.

„Botom tedd a koporsómba,
tudod, amit még te hoztál...”
„Engemet már nagyon várnak...”
„...a Pártot soha... Hazádat...”¹⁷ (1950)

„Botom tedd a koporsómba,
tudod, amit még te hoztál...”
„Engemet már nagyon várnak...”
„Tüdő, szappanhab leszárad...”¹⁸ (1956)

Mint említettem, Juhász utal rá *A tenyészet országa* utószavában, hogy bizonyos korai műveit átdolgozta a gyűjteményes kiadás kedvéért, sőt az *Apámat* is megemlíti, a módosítások mibenlétéről azonban nem ad felvilágosítást. Bővebben beszél viszont *A Sántha család* átírásáról:

A verseken, főleg a kötet első részében, javítottam. Így a *Szárnyas csikó* versein, *A Sántha családon*, az *Apámon*. Ez szuverén költői jogom és kötelességem. Nagyobb javítást *A Sántha család* című elbeszélő költeményen végeztem. Hosszú tűnődés után jutottam arra a gondolatra, hogy *A Sántha család*ot ki kell javítani, akármilyen fájdalmas és nehéz is. Minden magyarázkodás helyett egy hasonlatot hozok az állapot érzékeltetésére: végre kellett hajtanom a műtétet, de úgy, hogy a szervezet ne változzon meg, s az operált életképes legyen, mint a pajzsmirigybetegknél. Strúma-operációt igényelt a mű, pajzsmirigy-túltengése volt, s ez a betegség az idő múlásával életképtelenné tette. Tehát: a túlnőtt, megduzzadt pajzsmirigyből ki kellett vágnom annyit, hogy a szervezet anyagcseréje egészséges legyen, az eposz neme, jelleme se változzon, hamva is megmaradjon, hite és ifjúsága.¹⁹

17 *Apám* 1950, 62.

18 *Apám* 1956, 154.

19 JUHÁSZ Ferenc, *Utószó = Uő, A tenyészet országa. Összegyűjtött versek 1946–1956*, Szépirodalmi, Budapest, 1956, 707. (Kiemelés az eredetiben.)

A *Sántha család* „kijavításáról” elmondottak az *Apámra* is igazak lehetnek, amennyiben a korai ötvenes évek világnézeti és szóhasználati paneljeit a művet hat évvel később „életképtelenné” tevő betegség okozóinak tekintjük.

Az igazán jelentős, nem annyira politikai, mint inkább esztétikai indíttatású javítások a következő, az 1965-ös *Virágzó világfában* megjelent változatban mentek végbe. A gyakori szócserék, stilisztikai változtatások mellett összesen öt jelentősebb eltérés található az első két, valamint a harmadik szövegváltozat között. Az első egy négysoros betoldás, amelyben „a szívből kinőtt” „rozsdá-szűrű kórócsontváz” metaforájára érdemes felfigyelnünk mint az 1950-es szöveg stiláris rétegzettségétől idegnek ható képre:

Ó, negyvennégy éves halott,
te tűnődő gyerek-férfi!
Rozsda-szűrű kórócsontváz
a szívemből mért nőttél ki? ²⁰ (1965)

A második lényeges és jellemző módosítás a korábban már idézett szúnyog-hasonlat háromsoros „továbbfejlesztése”, amely egyébként további négy sorral bővül majd a véglegesnek tekinthető, 1971-es szövegváltozatban. Ebben az esetben a vers ornamentikáját és motívumkészletét egyaránt befolyásoló változtatásokkal van dolgunk. A betoldott hulló-hasonlat („mint egy homlokból nőtt gyík-kéz”, majd „két homlokból-nőtt gyík-kéz”) önmagában is árulkodó, hiszen Juhász nem használt még efféle képeket az 1950-es évek elején – az *Apám* első változata nélkülözi a további betoldásokban is központi szerepet kapó hullómotívumot.

És most a megkövült mézben
ott a szúnyog a kő-méhben,
olyan, mintha most is szállna
az áttetsző méz-aranyban,
maga is már kővé válva!²¹ (1956)

És most a megkövült mézben,
ott a szúnyog a kő-méhben,

20 *Apám* 1965, 255.

21 *Apám* 1956, 133.

olyan, mintha most is szállna,
koponya toll-bóbitája:
mint egy homlokból nőtt gyík-kéz,
síron kristály-pikkely cédrus,
az áttetsző méz-aranyban,
maga is már kővé válva!²² (1965)

És most a megkövült mézben,
ott a szúnyog a kő-méhben,
olyan, mintha most is szállna,
koponya toll-bóbitája:
mint két kőpihe-körözsa,
aranydrótfésű-tölgylevél,
mint két homlokból-nőtt gyík-kéz,
síron kristály-pikkely cédrus,
iker sárga pikkelypamacs,
két kristálysálka-halcsontváz,
az áttetsző méz-aranyban,
maga is már kővé válva!²³ (1971)

A hullómotívum egy hosszabb betoldásban is megjelenik, amely az apa szenvedéseit részletező *Vergődés* című énekben kapott helyet. Megfigyelhető a különböző képzetkörök egymásra csúsztatásának szintén jellegzetesen juhászi módja (amely az első változatban még sokkal visszafogottabb módon mutatkozott meg): a szenvedő test a halált magában hordó entitásként („Háta, mint besüppedt sírdomb”, „Ránöve a halál szárnya”) jelenik meg, amely növényyszerű attribútumokat is magán visel („hímezte rá virágait”, „rózsaszínű sebhely-páfrány”). A „fekete-fogsorú fésű” metafora „fogsor” tagja motíválja a már ekkor is rendkívül bonyolult

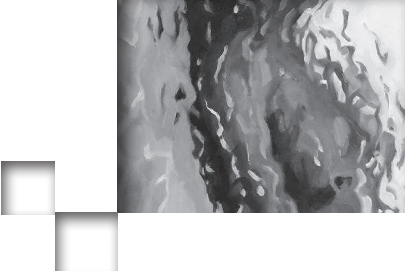
22 *Apám* 1965, 262–263.

23 *Apám* 1971, 117.

„képtorlasz”²⁴ eltolódását a *fog, száj, harapás* képzetkör felé. A szenvedő testet barázdáló sebhelyek „virágszerűsége” újabb jelentésárnyalattal bővül, a hát előbb maga válik egy „fogatlan száj” hasonlítottjává, majd az asszociációs lánc mentén fejlődő képbe a „lápba-süllyedt ország” közéleti utalását követően kapcsolódik az említett hullómotívum („mint akit / krokodilus harapott át: / Ragadozó-Magyarország, / Krokodilus-Magyarország!”).

Amikor kiült a napra,
messziről könnyezve néztem,
ült, derékig meztelenül
a gyógyító napsütésben.
Háta, mint besüppedt sírdomb:
piros kagylóhéj-horpadás.
Ránőve a halál szárnya:
fekete-tollú forradás.
Mert egy óriási sebhely
hímezte rá virágait,
az elmúlás ráhelyezte
tüskés vérkorall-ágait.
Lapockától a csípőig
rózsaszínű sebhely-páfrány,
fekete-fogsorú fésű
nőtt a horpadás határán.
Ó, iszonyú fogsor-nyomok,
ó, elmetszett-tollú bordák,
mint fogatlan száj az a hát,
mint egy lápba-süllyedt ország!
Féltüdejű viasz-virág,
kételtű ősz. Ült, mint akit

24 RÓNAY, I. m., 48.

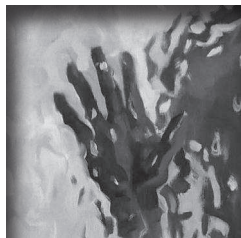
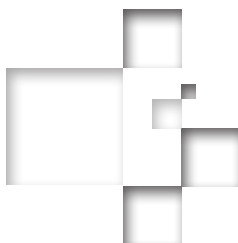
krokodílus harapott át:
Ragadozó-Magyarország,
Krokodílus-Magyarország!
Jaj, fuldoklás, jaj féltüdő!
Jaj, hűtlen szerszámok, dolgok!²⁵ (1965)

Az apa halálának egyetemes érvényű, „Ragadozó-Magyarország” határain is túlmutató, már-már világmagyarázként értelmezhető elbeszélése kevésbé jellemezte az 1950-es és 1956-os szövegváltozatokat. Az *Apám* ilyen módon való olvashatóságát nagy mértékben köszönheti a hangsúlyos biblikus utalásoknak, amelyek viszont csak az 1965-ös változattól kezdve találhatók meg a műben. Az alábbi hosszú betoldás – ahogy arra Rónay László rámutat tanulmányában – a *Jelenések könyve* több szöveghelyét is felidézi:

Mi lett belőled óriás
zöld-szárnyú fekete cédrus!
Gyöngykapyló-kérgű ágaid
a habos eget tartották,
zöld vas-szövevény szárnyaid
világ tüdején a bordák.
Félvállasan meggörnyedtél,
háta jobbfele behorpadt,

25 *Apám* 1965, 280–281. Ez a szövegrész bizonyítéku szolgálhat az *Apám* 1965-ös újrairása és az ugyanebben az évben megjelent kötet, a *Harc a fehér báránnyal* közötti kapcsolatra is. A kötetet záró *Történelem* című hosszúvers egyik, ugyancsak az apára való emlékezésnek szentelt szakasza ugyanis feltűnő hasonlóságot mutat a fenti idézettel. Hogy csak a legszembetűnőbb részt említsem: „Mellkasában elrothadt Magyarország. / Bordái közé fehér liliomot / tűzött a kórság. / Hátán a csipőig-fölmetszett hús-karaj / úgy forrt össze, mint hatalmas görbe pirosfogú fésű, / kő-erezésű. / Mint akit csőrfejű óriás-ősgyík harapott át, / kő-kesztyűs kezével összelapítva a könnyű bordát. / Láthattad a kúp-fogsorok benőtt-virágú kék kráter-sorát: / hulló-Magyarország, Tyrannoszaurusz-Magyarország!” JUHÁSZ Ferenc, *Történelem = Uő, Harc a fehér báránnyal*, Szépirodalmi, Budapest, 1965, 143.

bordáival olyan volt, mint
denevér esernyő-szárnya.
Mintha hordanál keresztet:
válladon a világ fája.
Láthatatlan gyökerével
kapaszkodva szívbe, májba,
hátadból kinőtt a halál
évigérő üvegfája.
Üveg-lombja űrben reszket,
benne madarak, angyalok,
sasok, keselyűk és pávák,
sármányok, harkályok, csókák.
Levelei: ősök arca,
bajszos anyókák, apókák.
A százezer ősarcs-levél,
mint kép a tiszta szobában
ünnepélyesen kifakul
keretezett mosolyával.
Ott fészkel a sárkány-csikó,
a rák-sógor, hüllő-testvér,
gomolyog ős-gyöngykorbácsod.
Ágain a jelenések,
arany-kürtökkel ítélő
aranszárnyú véres kések.
Lombjaiban hét mennydörgés,
hét csillag, hét gyertyatartó,
ott a harag hét pohara,
három jaj, hét trombitaszó,
a tizenkét pecsétes könyv,
s a könyvet-megevő János.

Ott ül a négy lelkes állat,
sír a fehér ló, veres ló,
nyihog a sárga halál-ló,
üvegtenger partján zokog
titok-arcú asszony-csorda,
s a hét-szemű bárány körül
isten-hárfás angyal-horda.
Nem csoda, hogy meggörnyedtél,
ha cipeled a világot,
csontváz-arcú csontszárnyakat,
óriás gyökér-keresztet.
Mi lett belőled, te árva?²⁶ (1965)

Rónay részletesen elemzi ezt a különösen nagy erejű verses látomást, gondolatmenete végén pedig ekképp magyarázza János jelenéseinek megidézését: „Egyetlen ember is a teremtés csodája: ő is magában hordja a beteljesedés ígérését és igézetét. Ez az *Apám* kollektív vezéreszméje, s ezt a morális üzenetet hordozza Juhász Ferenc nagy, mitologikus látomása, mely az individuum életét és halálát kollektív mércével méri, ahogy az egyén életét, munkáját is gyökérrendszerével, a világban való továbbgyűrűzéseivel ábrázolja.”²⁷ Meggyőzőnek tartom Rónay László érvelését, aki arra is kitér dolgozatában, hogy a *Jelenések könyve* Juhász későbbi költészetére is komoly hatást gyakorolt. Nem mehetünk el azonban szó nélkül amellett, hogy ezek az utalások hiányoztak az első két kiadásból, vagyis az *Apám* 1950-es és 1956-os változatai, valamint az ekkori Juhász-líra kapcsán még nem beszélhetünk a *Jelenések könyve* szövegszerűen kimutatható hatásáról.

26 *Apám* 1965, 279–280.

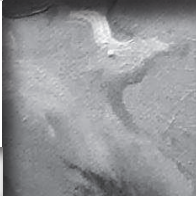
27 RÓNAY, I. m., 51.

Az utolsó hosszabb 1965-ös betoldás – mintegy ötvözeteként az eddigi kiegészítéseknek – az „ősvilág” képzetkörének és a biblikus hagyomány egymásra íródásának kitüntetett szöveghelye. A „halál egyszülött fia”, a „gyötrött Veronika-kendő”, a „megváltó-halhatatlan” és „megváltó-megválthatatlan” sorok egyértelműen a jézusi szenvedéstörténettel állítják párhuzamba az apa haláltusáját.

Én csak ültem az ágyszélen,
nagy légyökér-kezét néztem,
az óriás üveg-pókot,
légbe-mozgó üveg-ágot,
óriás tarajosgóte
gumikezéhez hasonló
kezét néztem, ahogy száradt.
A nagy-körmű halál-ollót.
Kezére a készülődés
celofán-kesztyűket húzott.

Én csak ültem az ágyszélen,
benne már a halált néztem,
a halál egyszülött fiát,
a fűgyökeres koponyát.
Néztem verejtékes haját,
izzó kristály-kehely-szemét,
fekete-kérgű fogsorát.
Magát mikor kitakarta
létemben-reszketve néztem,
szalmából-font bábú-ember
feküdt a verejték-fészken,
lüktető óriásgyík-bőr:
törékeny sejtcsipke-ruha,
hártyával-bevont üresség,
a négy fölfújt pikkely-kesztyű,
s a dobogó hártya-toka.

Jáde-gyökér-csokor volt ő,
óriás-denevér csontváz,
denevérszárny-csontkezei,
mint óriás-madár lábak.
Néztem, az alkonyi zöld űr
gyötrött Veronika-kendő:
apám vér-arcát mutatja,
a megváltó-halhatatlant.
Megváltó-megválthatatlant.
A halálod, s a halálom.
Az alkony vad, véres álom:
apám eltorzult vér-arca
végjgsorog a világon.

Jaj, hogy kimondani mertem!²⁸(1965)

Megjegyzendő, hogy a Veronika-kendő motívuma az *Apám* egy másik szakaszában is felbukkan, amely viszont már az 1950-es változatban is megtalálható. Az óriási súlyokat cipelő apa és a krisztusi passiótörténet párhuzama itt is adott, a beszélő azonban egy érdekes megoldással éppen e párhuzam tagadásával idézi fel a bibliai történetet.

Tíz éven át más szennyesét
cipelgette ferde vállán,
tíz éven át a hó-tisztát
vitte hajnalonta vissza.
Ötvenkilós csomagokban,
köhögetve és szuszogva.
Nem volt az a törülköző,
nem volt Veronika-kendő!

Nem Krisztus vér-harmat arcát
mutatták a gyűrött rongyok.
Munkások véréből foltos
kezet törültek azokba.
Anyám meg csak mosta, mosta...²⁹ (1950)

Összességében elmondható, hogy az *Apám* 1950-es változata még jóval kevesebb formabontó, a későbbi Juhász-lírát megelőlegező költői képet vonultatott fel, mint az 1965 után publikált variánsok, valamint a személyes történet egyetemes tragédiaként való elbeszélése sem jellemezte ilyen mértékben az eredeti szöveget. Mindez persze nem von le a mű első kiadásának értékéből, sőt el tudok képzelni olyan olvasót, aki a stilisztikailag sokkal homogénebb összöveget tartja sikerültebbnek. Az „érett” Juhász-líra nyomai azonban jóval kisebb arányban vannak itt jelen, mint ahogy azt a későbbi gyűjteményes kiadások alapján gondolhatnánk, vagyis az *Apám* „átmeneti” műként való olvasása legalábbis újragondolást igényel.

Írással nem az esztétikai ítéletalkotás volt a célom, hanem hogy felhívjam a figyelmet az át- és újrairás jelentőségére Juhász Ferenc költészetében. A filológiai problémák mellett alkotásmódszertani kérdéseket is felvet az *Apám* szövegváltozatainak meglepően nagy száma, és tudható, hogy nem ez az egyetlen

29 *Apám* 1950, 31.

Juhász-mű, amely többféle verzióban hozzáférhető. Egy lehetséges magyarázatként és befejezésül hadd idézzem Juhász Ferenc utószavát 1971-ben megjelent gyűjteményes kötetéből:

[M]ost már tudom: a mű csak a halállal végleges. Csak a halállal befejezett. Munkáim új kiadásában mindig javítottam verseimen: ami változtatni-valót éreztem: megváltoztattam, ami javítani-valót: kijavítottam! Én nem szégyeltem ezt a költészet-módszert, vagy munka-folyamatot. A befejezettség, a megelégedettség része sohase volt költői és emberi természetemnek. De mindig a kemény ítélet, a tevékeny szorongás, a konok izgalom. [...] A jövő-idő embere, ha egyszer ráhajol sárrá-olvadt szívemre, könyveimben ha tűnődve lapoz, megérti majd költői létem természetét, megérti tán: mit miért tettem.³⁰

30 JUHÁSZ Ferenc, *Utószó = Uő, A mindenség szerelme. Összegyűjtött versek 1946–1970* (Második könyv: *Titkok kapuja*), Szépirodalmi, Budapest, 1971, 923.

TÚL AZ ILLÚZIÓN, OLAJ, VÁSZN, 120x90 cm, 2017

HORVÁTH MÁRK ÉS LOVÁSZ ÁDÁM JUHÁSZ FERENC LEENDÉSEI

BEVEZETÉS

Tanulmányunkban Juhász Ferenc lírájának egy sajátos interpretációjára vállalkozunk Henri Bergson, valamint Gilles Deleuze és Félix Guattari ontológiáján keresztül. Értelmezésünkben mindenekelőtt a különböző leendésekre kívánunk összpontosítani, kiváltképpen a változás szerepére Juhász világlátásában. Rögzített, monász-szerűen elkülönülő létezők helyett az említett gondolkodók a létezők folyamatszerűségére hívják fel a figyelmet. Rögzített, egymástól elkülöníthető dolgok helyett a valóság leendésekből, folyamatokból és processzusokból alkotódik. A Juhász által felsorolt számos leendés-forma értelmezésén keresztül kívánjuk rekonstruálni Juhász különleges, intenzív világlátását. Juhász mindenekelőtt a mozgást helyezi középpontba. Ennek legérdekesebb eszköze a felsorolás művelete. Nála az elrendeződésként azonosított test például mozgásnyalábokra szeletelődik szét, az alany sem egyéb, mint mozgások egyvelege. Miképpen Juhász a *Fájdalomüveg* (1987) című versében fogalmaz, a test „puha vonalak, huzalok, drótok, spárgák, göbök, csomók, golyók, szálkák, lécdarabok, gombok, rudak, töviságak, kések, csalánlevelek, süppedt száraz lázak üvegrácsrendszere”, annak érzetei pedig megannyi „fájdalomkévéből” és „apadás-kocsonyaszilánkból” képződnek. Juhász leendései felmutatják számunkra a valóság sokrétűségét, a fejnélküli univerzum heterogenitásának titkát. Csak mozgások vannak.

A JUHÁSZ PROBLÉMA: ÁBRÁZOLNI AZ ÁBRÁZOLHATATLANT

Mi a leendés? Ez a kérdés szorosan összekapcsolható egy, ezzel rokonértelmű kérdéssel, nevezetesen: mi a Juhász-probléma? Tanulmányunk tárgyát egy kettős rákérdezés képezi. Arra vagyunk kíváncsiak jelen keretek között, hogy miképpen reprezentálható az, ami meghaladja a reprezentációt. A világ mozgásai ugyan-

is mindig többek, mint a róluk szóló észleletek. Valóság tartalmuk egyenesen arányos a megismerhetetlenségükkel. Amennyiben a megismerés tárgyaként objektíválódik valami, úgy veszít a szabadságából, mozgási képessége csorbul. Már Henri Bergson figyelmeztet arra, hogy az instrumentális szemlélet, ami a természettudományi világképben teljesedik ki, a valóságról csupán pillanatfelvétel-szerű kivonatokat képes készíteni. Amennyiben értelmi módon közelítünk a világhoz, alakulásainak „határtalan sokaságát” mesterségesen felbontjuk pillanatfelvételekre. Ezzel a módszerrel az a probléma, hogy – noha lehetővé teszi a dolgok praktikus alkalmazhatóságát és megkönnyíti a közvetlen környezetünkhöz való adaptálódást – mégsem nyújt kielégítő megismerést. Vagyis a valóság folyásának rögzített képekké vagy absztrakt modellekké való felbontása sohasem fog eljuttatni bennünket a valóság bensőséges mozgásaiba: „vég nélkül újrakezdem, és vég nélkül rakok felvételt felvétel mellé anélkül, hogy valami egyebet kapnék.”¹ A valóság szüntelen mozgékonyaság volna, ami önmagában ábrázolhatatlan.

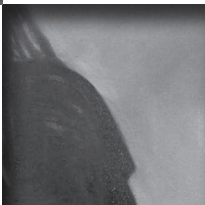
Ez a reprezentáció problémája: miképpen tudunk számot vetni a valóság dinamikus jellegével, annak reprezentálhatatlanságával együtt? Másképpen szólva, miképpen reprezentálható a valóság reprezentálhatatlansága? A modell, a szimuláció sohasem adja vissza az önmagában létező valóság áramát. Ha rajzolunk vagy elménkben vonal-sokaságokat idézünk meg, „ezek az áramláson felvett pontok, de sohasem az áramlás maga” az, ami ily módon megjelenik számunkra.² Amikor ábrázolunk, mondjuk egy vonallal, egy múltbéli mozgást, vagy felbontjuk azt pontok végtelen tömegére, sohasem kapjuk vissza a mozgást. „A mozgó soha sincs valóságosan egyik pontban sem”,³ figyelmeztet bennünket Bergson. Megvilágító erejű hasonlattal élve, a reprezentáció úgy viszonyul a valósághoz, mint a hömpölygő folyó fölé épített híd: ívei mindig más irányt vesznek a folyóhoz képest.⁴ Akkor is így marad ez, ha éppenséggel folyómintázatokat rajzolunk a híd pilléreire, vagy a szerkezetéből egy örült posztmo-

1 BERGSON, Henri, *Teremtő fejlődés*, ford. Dienes Valéria, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1930, 279.

2 *Uo.*, 306.

3 BERGSON, Henri, *Bevezetés a metafizikába* = B., H., *Metafizikai értekezések*, ford. Dienes Valéria, Franklin Könyvtársulat, Budapest, 1925, 26.

4 BERGSON, *Teremtő fejlődés*, 307.

dern építész számú minden derékszöget, mondván hogy ő kizárólag az áramláshoz illeszkedő építményeket tervez.

Létezik-e másmilyen megismerési mód a mozgóképes megismerésen kívül? Szabolcsi Miklós *A Juhász-probléma* című cikkében a juhászi életmű központi kérdését etikai szempontból közelíti meg. Számára az a legfontosabb, hogy a Halállal szemben miképpen affirmálható az Élet, „a maga végtelen tenyészetében, szaporodásában, osztódásában.”⁵ De valóban így egyszerűen intézhető el a juhászi lírai projekt lényege? Csupán vitalizmusról van szó, amikor tenyészetről, burjánzásról és áramlásról beszélünk? Jelen tanulmány keretén belül a *Juhász-probléma* azonosítására vállalkozunk. Tézisünk egyszerű: Juhász Ferenc lírája egy végtelenül összetett válaszadási kísérlet a következő episztemológiai kérdésre: hogyan ábrázolható a leendés önmagában, annak minden ábrázolhatatlan sokértelműségével együtt? Milyen nyelv az, amely képes megnyitni önmagát a leendések burjánzása előtt?

Tézisünket az életmű érett szakaszának reprezentatív munkájából, *A csörgőkígyó hőszeme* (1987) című műből szedett példákon keresztül kívánjuk alátámasztani. Am mielőtt rátérnénk maguknak a verseknek az elemzésére és értelmezésére, szükséges némi fogalmi kitérőt tennünk. Mielőtt feltárhatnánk Juhász leendéseit, szükséges tisztáznunk a *leendés* fogalmát, valamint azt is, miképpen függ össze leendés és leírás. A leendés Gilles Deleuze és Félix Guattari lételméletének központi fogalmát képezi. A valóság – nézetük szerint – folyamatos áramlásban van. A látszólag rögzült, egymástól lehatárolható, kategóriákba sorolható létezők alatt „tisztá intenzitások” húzódnak, amelyek megelőznek „minden formát és minőséget.”⁶ Amikor az öntudatunk megbomlik, énségi-érzésünk megreped, hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy kihullottunk a valóságból, hogy valamiképpen csorbát szenvedett a valóságérzetünk. Ezzel az előítélettel szemben Deleuze és Guattari szerint az intenzív élményeket előállító határelmények – beleértve az örületet, hallucinációkat, de a művészi kreativitást is – hozzáférést biztosítanak számunkra az áramlás tiszta intenzitásaihoz. A valóság áramlása tőlünk független: mindegy mit csinálunk, a világ mozgásai mindig folytatódnak, a valóság egyenértékű „a valóság leendésével.”⁷ Egybecseng ez a nézet Bergson azon kitételével, mely szerint egyedül az intuíció útján érhető el

5 SZABOLCSI Mihály, *A Juhász-probléma* = Sz. M., *Változó világ. Szocialista irodalom*, Magvető Kiadó, Budapest, 1973, 258–264., 258.

6 DELEUZE, Gilles és GUATTARI, Félix, *Anti-Oedipus. Capitalism and Schizophrenia*, ford. Robert Hurley, Mark Seem és Helen R. Lane, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1983, 84.

7 Uo., 85.

a mozgás tényleges, átfogó észlelése.⁸ Deleuze és Guattari felfogásában a valóság nem más, mint alakulások, folyamatok heterogén összessége. Sokat sejtető módon a leendés lehet éppenséggel illuzórikus, hallucinációk vagy paranoiák terméke is. A teremtő erőként funkcionáló libidó éppúgy kitermelhet tudattalan formákat, „civilizációkat, fajokat, kontinenseket”, elfojtásokat és kizárásokat, mint teremtő mozzanatok, új életjelenségeket vagy kultúrákat.⁹ Egyetlen előre rögzített előjelnek sem feleltethető meg a leendés: lehet bármi, annak az ellenkezője, vagy a nagy semmi is.

Juhász vonatkozásában is érdekes a leendés eredendően kontextuális szerkezete. Egyetlen áramlás sem képez önmagában álló, teljesen körülhatárolt egységet. Az áramlás jellegét az adja, milyen elrendezésbe kapcsolódik bele. Mindaz, ami van, „kombinált formáció”, írja Deleuze és Guattari, ami „darabokból, egymással keveredő kódokból és fluxusokból”¹⁰ építkezik. Ezek az egymással promiszkúozus módon keveredő áramok képezik a létezők életének bensőséges leendését. Mintha csak Juhász lírájának egy jellemzését olvastuk volna az imént! Aligha véletlen az, ahogyan Tandori Dezső zseniális módon rámutat a juhászi módszer lényegi elemére, az elemek között fellépő keveredésre: „a felsorolások, a fogalom-kibontások sosem önmagukban állnak, hanem szerves, a verset továbblendítő, másutt visszacsatolást biztosító egészben.”¹¹ Mint látni fogjuk, Juhász leendései a Tandori által azonosított „sorjáztatás” műveletén keresztül adódnak.¹² A leendés problémája máris rámutat egy vele szoros rokonságban álló dilemmára, nevezetesen a heterogenitás kifejezhetőségének problémájára. Mindig

8 BERGSON, *Bevezetés a metafizikába*, 16.

9 DELEUZE és GUATTARI, *Anti-Oedipus*, 88.

10 *Uo.*, 117.

11 Tandori Dezső, *A tenyészet pontossága*, Új Írás, 1978/9, 83.

12 *Uo.*, 81–88.

fogalmakon keresztül közelítünk a leendések világához, a hömpölygő folyamhoz fogalmi munka révén nyerünk valamilyen hozzáférést. Intuíciót alkotni annyi, mint csatlakozni az áramhoz. De amennyiben az áramlásokról magukról kívánunk értekezni, úgy saját fogalomhasználatunkat is cseppfolyósítanunk kell, sőt, a fogalmi gondolkodás elhagyása nélkülözhetetlennek tűnik. A folyamatfilozófia szakítást jelent a fogalmakban való gondolkodással. Ezméletünk cseppfolyósítását igényli az áramhoz való intuitív csatlakozás. Az intuícióban felismerjük a változás elsőbbségét: „ez a valóság mozgékony. Nincsenek kész dolgok, hanem csak készülő dolgok, nincsenek fennmaradó állapotok, hanem csak változó állapotok.”¹³ Ennyiben a változás önmagában való folyékony-ságára nyitó folyamatfilozófia és Juhász célkitűzése azonos irányba mutatnak. A leendésre figyelmessé válni annyi, mint belátni, hogy minden egyes fogalom „szükségképpen további, más összetételű fogalmakra ágazik szét, ám ezek is ugyanannak a síknak a tartományait alkotják, egymással összekapcsolható problémákra válaszolnak, és egy közös teremtés részei.”¹⁴ Ennélfogva a fogalom is egy áram a sok közül, nem élvez elsőbbséget a többi folyammal szemben.

Azt kell bebizonyítanunk a magunk olvasatával, hogy a mozgékonyt előtérbe helyező filozófia és Juhász lírája ugyanazon a problémásíkon mozog. Vagyis, a maguk eltérő módszereivel ugyan, de azonos kérdést kutatnak: mi a leendés, és miképpen reprezentálható annak reprezentálhatatlansága? Szabolcsi árnyalja a tisztán vitalista olvasatot, amikor akképpen fogalmaz, hogy Juhász „a nemi közösülés, sőt emésztés képeinek halmozásával is az Élet győzelmét, erejét, sokszínűségét akarja sugallni” ugyan, de mindez „már inkább visszataszít, és romlás és romlandóság összképét növeli.”¹⁵ Valóban ennyire önellentmondásos projekt lenne a létezők mint önmagában való leendések reprezentációja? Nem úgy tűnik, mintha ez önellentmondó vállalkozás volna. Ha Deleuze és Guattari útmutatását vesszük alapul, látnunk kell, hogy a leendések egyetlen rögzíthető előjellel sem rendelkeznek. Szükségképpen van ez

13 BERGSON, *Bevezetés a metafizikába*, 32.

14 DELEUZE, Gilles és GUATTARI, Félix, *Mi a filozófia?*, ford. Farkas Henrik, Műcsarnok, Budapest, 2013, 21.

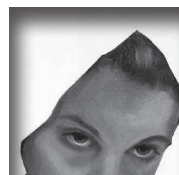
15 SZABOLCSI, *A Juhász-probléma*, 263.

így. A leendés egyenértékű a termeléssel, termékenységgel, tenyészetel, de minden tenyészetbe belefoglaltatik némi enyészet is. A születés elkerülhetetlenül implikálja a pusztulást. Amikor életoaffirmáló szerzőkként olvassuk akár Deleuze és Guattari-t, akár Juhászt, ezáltal az egyoldalúság csapdájába esünk. Megint a pillanatfelvétel-szerű gondolkodás kelepccéjébe kerültünk! Csupán a vidám, apollóni oldalt ábrázoló képeket kívánjuk látni, a teljesség hömpölygése pedig kisiklik a kezeink közül. Márpedig lehetetlen az alakulást a napfényes aspektusnál megállítani. Annak, aki a leendéshez kíván csatlakozni, szükséges számolnia azzal is, hogy a folyó elkerülhetetlen módon kellemetlen részleteket, undorító és szennyos mozzanatokot is oda fog sodorni az irányába. Mint Deleuze és Guattari fogalmaz, „még a halál, a büntetés és a kínzás is vágy tárgyát képezi, és a termelés pillanatainak tekinthetőek.”¹⁶ A negativitás megannyi formájára is vágyakozhatunk. Juhász lírája bővelkedik, mondhatni hemzseg, a halál, felbomlás, sőt a büntetés képeitől is. Aligha lehet ez másképp, mivel a létezés költészetéről beszélünk, a teljesség lírájáról. Vonzás és taszítás híján sehogy sem tudnánk elképzelni bármilyen változást. A tiszta intenzitások ugyanis „két megelőző erőből, a taszítás és vonzásból, valamint ezek oppozíciójából”¹⁷ származnak. Jól figyeljük meg, mely erőnek tulajdonít itt a szerzőpáros elsőbbséget! A napfényes apollóni oldal helyett a dionüszoszi az elsődleges, a taszítás, a káosz, a terror, az örület, egyszóval: a rossz. Teremtésről, az intenzitások elszabadulásáról csak azután beszélhetünk, miután fellép taszítás és vonzás játéka. A zéró-intenzitáshoz, az abszolút nulla mozdulatlanságához képest természetesen még

16 DELEUZE és GUATTARI, *Anti-Oedipus*, 145.

17 *Uo.*, 19.

a taszítás is lehet relatív értelemben pozitív, de ez csak még inkább alátámasztja azon gyanúkat, mely szerint a teljesség leírása csonka maradna a negativitás elismerése híján.

A FEJNÉLKÜLI KOZMOSZ VÍZIÓJA

Minden új fogalomnak kapcsolódnia kell „a saját problémáinkhoz, saját élettörténetünkhöz, és mindenekelőtt, saját változásainkhoz”¹⁸ – figyelmeztet Deleuze és Guattari. Máskülönb, ha a fogalom csupán önmagában reked, úgy nem lesz képes kibontani a benne szunnyadó hatóképességeket. Lehetséges olyan fogalom, amely teremtő energiával bír, azaz több, mint pusztá absztrakció. Kulcsár Szabó Ernő *A csörgőkígyó hőszemében* kapcsán azonosítani vél egyfajta „vontkozásnélküliséget.”¹⁹ Ez alapján könnyen az a benyomásunk adódhat, hogy a juhászi projekt az 1980-as évek második felére a fogalmi kifulladás állapotába került. Ha egy fogalom ugyanis képtelennek bizonyul a valamely immanenciáskira történő leszállásra, képtelen hozzákapcsolódni élő problémákhoz vagy más fogalmakhoz. Csak annyiban válik teremtővé egy fogalom, amennyiben élő kapcsolatot ápol valamely folyamattal vagy folyamatszerű tartammal. Kiállják-e a fogalom életképességének próbáját *A csörgőkígyó hőszemében* olvasható versek? Aiszkhülosz egyik színdarabjának tanulsága szerint Orfeuszt féltékenységében tépette darabokra Dionüszosz, amikor őhelyette a legendás zenész a Naphoz imádkozott.²⁰ A taszítás féltékeny erő, amely nem tűri, ha figyelmen kívül hagyjuk a jelenlétét. Juhász lírájának próbáját az fogja eldönteni, milyen viszonyt képesek az általa alkalmazott fogalmak fenntartani a viszályal. Képesek-e ápolni a kapcsolataikat a viszály eredendő jellegével, vagy beadják derekukat a Nap hódolatának, és Orfeuszhoz hasonlóan a fényhez és a rendhez imádkoznak? Erre vonatkozóan – a dionüszoszi lelküléről, a kezdet káoszára

18 DELEUZE ÉS GUATTARI, *Mi a filozófia?*, 29.

19 KULCSÁR SZABÓ ERNŐ, *Eszmény és szerep között* (Juhász Ferenc: *A csörgőkígyó hőszeme*)”, Kortárs, 1988/6, 151.

20 ELIADE, Mircea, *A History of Religious Ideas. Vol 2. From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity*, ford. Willard R. Trask, University of Chicago Press, Chicago, 2011, 181.

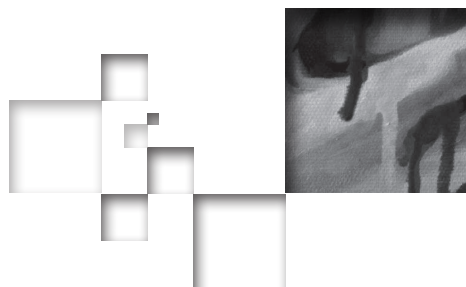
való kozmogóniai érzékenységről – számos részlet tanúskodik. Így a következő gazdagságára hívnánk fel a figyelmet, mely *Az üzenet reggele* című versből származik: „Jaj, Anyagtalan Árnyék: Legvégső Magány! A kezdet-összefüggés-viszály megvalósulás-árnya!”²¹ Jól látható, hogy itt a kezdet eleve sokértelműségként tétéleződik. Minden anyagi leendésformát megelőz az anyagtalan árnyék mint eredendő zérus. Ott rejlik a viszály lehetősége már a kezdetben mint összefüggéstelenségben. A kezdet több, mint anyai vagy atyai elv: előjelek nélküli semmi, aszexuális megvalósíthatatlanság, mely szüntelenül beárnyékolja a létezők folyamait. A teremtés előtt már ott van a negativitás. Juhászt aligha bélyegezhetjük meg a viszály cserbenhagyásával, holmi orfeuszi árulással. Ő hűséges marad Dionüszoszhoz, aki az üresség hírnöke, a minden leendést megelőző eredendő, minőségi értelemben is *első* viszály szimbóluma. Nem Istenhez szólnak Juhász imái, hanem az Istenen túli teljességhez, mely csakis üresség lehet: „Jaj, Menzesz-úr! Jaj, Szűzhártya-éj! Ti Menstruáló Csillagok!”²² Menstruáló fekete üresség, ez az imádat tárgya, a viszály, mely megelőzi a vonzalmat.

A Dionüszosz általi széttépetés sorsa vár mindazon fogalmakra, amelyek nem bizonyulnak kellően erősnek a leendés teljességének kibontására. Egy rendszer működése távolról sem kizárólag a harmónián alapul. Deleuze és Guattari arra emlékeztetnek bennünket, hogy a gépezetek, legyen szó társadalmakról, élő szervezetekről vagy éppenséggel művészeti elrendeződésekről is, „azokból az ellentmondásokból táplálkoznak, amelyeket előidéznek, azokból a válságokból, amelyeket kiprovokálnak, azokból az aggodalmakból, amelyeket táplálnak, és azokból az infernális műveletekből, amelyeket regenerálnak.”²³ Juhász lírájának bámulatos élet- és szaporodóképességét mi sem mutatja jobban, mint a folyamatos ellentmondások kitermelése és azok visszacsatornázása a termelési folyamat önhiszterizálásába. Sajátos keveredés jön létre a leendések különböző szintjei között. Tandorival egybehangzóan Juhásznál felfigyelhetünk egyfajta „hirtelen egymásmellettiségre”, amely egymástól első pillantásra teljesen különböző regisz-

21 JUHÁSZ Ferenc, *Az üzenet reggele* = J. F., *A csörgőkígyó hőszeme*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987, 59.

22 *Uo.*, 60.

23 DELEUZE és GUATTARI, *Anti-Oedipus*, 152.

tereket és létszinteket kapcsol egybe.²⁴ Zavar vagy megakadás helyett az ellentmondások további energiát szolgáltatnak, a makro- és mikrorészek egymást kölcsönösen megtermékenyítve további részleteződéseknak adnak lehetőséget. Egymással akár fel is cserélődhetnek a leendések; ami a hétköznapi értelem alapján taszító kéne legyen, éppenséggel vonzerővel is felruházódhat. Pontosan ez megy végbe az egyik leg-explicitebb újszövetségi történetre, a Keresztelő Szent János levágott fejére való utalásban is a *Világtavas* című műben: „Bal térdemen Keresztelő Szent János levágott feje, mint vak piros mélytengeri szegfű. Piros enyv szálás és nyúlós lebenyei csúsztak harangként a földre, a viasz nyelgyomor nyakcsonk feketén alvadó vérszoknyát csurgatott lassan.”²⁵ A Szépművészeti Múzeumban állunk Lucas Cranach híres festménye, a *Salome Keresztelő Szent János fejével* előtt. A vöröslő nyakcsonk megkapó látványa emlékeztet bennünket a nyáron kinyíló pipacsokra. Már átesett a szent a mártíromságon, a fejnélküliség misztériumát már látjuk, annak teljességében. De az asszociációk önelőállításra egy pillanatig sem maradhat alább. Nemcsak életigenlő termelési módok képzelhetőek el: ha Keresztelő Szent János dicsőséget termelt a maga Istenének, úgy Salome is termelő, egy haláltermelő gépezet, amely a mártírgyártásra szakosodik. Arra tanít bennünket Juhász, a leendések prófétájaként, hogy lássuk meg a termelést a pusztításban. A halál képében benne rejlik az új élet, de fordítva is, a vonzerőben is megtalálhatjuk éppenséggel a pusztulást is.

Egyetlen leendés sem tartalmazhat tisztán pozitív aspektusokat. Mindig működésben van a taszítás a vonzások belsejében is. Ez könnyen vezethet kiábránduláshoz, a kötet letételéhez, Juhász cserbenhagyásához, vidámabb témákkal való foglalatoskodáshoz. A vágy gépezete „halálhordozó elemeket” is tartalmaz, amelyek a vágy kioltását is eredményezhetik.²⁶ Mindegyik leendés vonatkozásban áll más leendésekkel is. Ha a „mélytengeri szegfű” összekapcsolódik Keresztelő Szent János nyakcsonkjával, úgy a fejnélküliség is hozzáilleszkezhethet egy saját kozmológiai rendszerhez, sőt annak szimbólumaként is felfogható. Elvégre a *Világtavas* A csörgőkígyó hőszeme elején foglal helyet. Ekkor még az olvasó hangulata a meghatározatlanság állapotában van. Feltéve, ha lineáris módon olvas – a hangulatok még csak éppenhogy formálódóban

24 TANDORI, *A tenyészet pontossága*, 85.

25 JUHÁSZ Ferenc, *Világtavas* = J. F., *A csörgőkígyó hőszeme*, 16.

26 DELEUZE és GUATTARI, *Anti-Oedipus*, 184.

vannak eme stádiumban. A helyzet még nem annyira súlyos, hogy ne fordulhatnánk vissza. Minden olvasat maga dönti el, hogy a teljességnek milyen fokát kívánja elérni. Mindenesetre annyi bizonyos, hogy a virágnevekkel való játék is egy munkaeszköz, amely a „mikrorészekig” való széttagolást hivatott elősegíteni.²⁷ Képtelenség megálljt parancsolni a részleteződésnek, akkor sem, ha nagyon is jól tudjuk, hogy mindennek taszítás és vágytalanság lesz a vége. Egy kellemes részlet után máris következik valami meglepő, sőt egyenesen gyomorforgató, olyannyira, hogy már-már kellemessé válik. De a soron következő undorkeltő részletet máris kioltja a következő kellemes érzet-csomó. Kulcsár Szabó nagyon találó módon mutat rá arra, hogy *A csörgőkígyó hőszeme* során az olvasó szubjektum fokozatosan elveszíti védettségét, mivel elhasználdik „minden releváns összetevő”, amely a szubjektumot és annak életösszefüggését alkotná.²⁸ Másképpen kifejezve, nem erőszakolhatóak vissza a – Deleuze és Guattari kifejezését kölcsönözve – „halálhordozó mozzanatok”, az életigenlő leendésekbe. Az írás halálával van dolgunk egy bizonyos tekintetben, mivel megmutatja számunkra az interferenciák és ellentmondások egyetemes jelenlétét. Egyetlen leendés sem mentes „az áramlások átfedésétől”, a leendések egymás maradványait is tartalmazzák, amelyek tanúskodnak „egy áramlás maradvékának a másikban való fennmaradásáról.”²⁹ Visszatérő eleme, sőt atmoszférája a juhászi poétikának a végtelenség-élmény. Juhász érzelmi úton kívánja érzékeltetni velünk az „öntudatlan létezés határtalan”³⁰ voltát. Miért az érzelmi regiszteren keresztül közelít a létezők heterogenitásához Juhász? Az érzelmi regiszter magába foglalja mindazt, ami az „önaffektív hangoltságra” utal, illetve a folyamat mint „atmoszférikus érzést” jellemzi.³¹ Juhász esetében a végtelen élménye elkerülhetetlenül párosul a bensőségesség érzetével: mindig eleve objektumok belsejében vagyunk. Miképpen Jónás a cetbe, úgy a leendések

27 TANDORI, *A tenyészet pontossága*, 85.

28 KULCSÁR SZABÓ, *Eszmény és szerep között*, 152.

29 DELEUZE és GUATTARI, *Anti-Oedipus*, 325.

30 BORI Imre, *Tenyészet és értelem III.*, Híd 12 (1965), 1561.

31 MÜLLER Andor, *A filozófia tipológiája és az érzelemképződés filozófiája*, Nagyerdei Almanach, 2016/1, 2.

folyamaiba vagyunk zárva. Amennyiben az írás szembesül a helyzet reménytelenségével – nyitott kérdés, mikor és miképpen sikerül ez a művelet –, úgy belülről kell felfakadnia. Deleuze és Guattari világosan fogalmaznak, amikor a pusztulást, így a saját megsemmisülését hozó írást a bensőségességgel, azaz az önaffekcióval hozzák összefüggésbe: „az írás halála végtelen, amennyiben belülről fakad, a belső felől érkezik.”³² Minden a szubjektum, minden a bensőségesség: ezt a mondatot nagyon könnyen félreérthetnénk, valamilyen idealista tudat vagy szubjektumfilozófiaként félreértelmezve. A szubjektum a mindenség, de nem másképpen, mint bármely egyéb leendés. Minden leendés, minden folyam részét képezi a mindenség hömpölygő, áradó folyamának. Juhász lírája a végtelenre nyitott érzékenység önaffektív gépezete, amely végtelenül újírja önmagát. Juhász bensőséges önátérzésből táplálkozva, az ismétlések révén tanúskodik a létezés visszhangzó ürességéről.

A SORJÁZTATÁS MINT KOZMOGÓNIAI MŰVELET

„Rácsok a szemgolyókban. Rácsok az eliramlóban. Rácsok az anyaghoz-ragadóban. Rácsok a teremtés nemzőszervein. Rácsok az eleven rácsban. Rácsok az elhullásban. Fölvadó rácsok a halottban. Elolvadó rácsok a halottban” – szól a felsorolás Juhász *Rácsok a remény-sivatagon*-jában.³³ A leendéseket mi magunk is a leendések belsejéből fürkészhetjük, nincsen egyetlen olyan isteni nézőpont, amely felől kívülrőlként szemlélhetjük a folyamatot. Az elevenség sokértelmű felhalmozódása mellett ott kísért a halál mint abszolút felolvadás lehetősége is. Egymással korrelációban áll élet és halál. Ha mindaz, ami mozog, élő, akkor egyetlen mozgás sem létezhet annak ellentettje nélkül. A menstruáló csillagok termékenysége mellett tételeznünk kell a zérus abszolút mozdulatlanságát is. Juhász pontosan ekképpen jár el. Az élő, érző test mellett, sőt saját testén belül is érzi Juhász a közeledő halál apályait és dagályait, miképpen belülről mossák szervezetét és minden élő az éjszaka tengere felé. Minden folyó a tengerbe torkollik, minden hajót a hajótörés felé sod-

32 DELEUZE és GUATTARI, *Anti-Oedipus*, 243.

33 JUHÁSZ, *Rácsok a remény-sivatagon* = J. F., *A csörgőkígyó hőszeme*, 133.

ródik. A látó szemgolyó ugyanúgy tartalmaz rácsokat, még ha meghatározottabbakat, körvonalazhatóbbakat, mint a halott, az egyetlen különbség azok kidolgozottságában rejlik. A halott már határozatlanabb, nehezebben tudjuk kiszedni belőle leendéseinek irányait és alakzatait. Mindenesetre semmivel sem indokoltabb a fény keresése, Apollón imádata, mint a sötétség iránti vonzalom, a Dionüszoszhoz való fohászzkodás. Kisebb-nagyobb mértékben ugyan, de minden leendést beárnyékol „a halálöszton egyetemes kiömlése.”³⁴ Egyetlen leendés sem mentes a sebezhetőség gyanújától. Míg a bíróságon a bűnöst az ártatlanság véelme illeti meg, addig a leendések világában a gyengeség véelme a meghatározó: addig tartjuk fenn a gyengeség gyanúját, míg a leendés nem bizonyította be számunkra, mire is képes valójában. Juhász fogalmainak is át kell esniük az erőpróbán, ellenkező esetben nem állhatunk jót az alkalmazhatóságukat illetően. Az a kérdés, mennyire felelhet meg bármely művészi reprezentáció a leendések eredendően reprezentálhatatlan voltának. Időnként, amikor megnyílnak, a leendések új vágyfolyamokat engednek ki magukból, máskor pedig ezek az önmeghaladó mozgások újra rögzíthetnek.³⁵ Ilyenkor a leendésről való felvételek készítése ugyan lehetővé válik, de csupán egy származtatott, szinte redundáns mozgás képét nyerjük ki ezáltal. A Juhász-probléma gyökere egy episztemológiai feladatban érhető tetten: a leendések ábrázolása, méghozzá azok önmagukban való folyamszerűségének intuitív megőrzése mentén.

A lefejezett valóság heterogenitásának befogadására az antropocentrizmus meghaladására van szükség. A leendések dinamikus, erőteljes burjánzása hatja át Juhász líráját. Úgy lép túl az emberen ez az életmű, hogy a túllépés folyamatát különösen érzékletesen írja le. A cseppfolyós, nyúlékony valóság, a létszintek összekeveredése járja át *A csörgőkígyó hőszeme* verseit. Egyszerre érzünk eksztatikus kitérést, a deterritorializáció önmagunkból kivetkőztető felszabadító örömét, és ugyanebben a pillanatban megtapasztaljuk a transzgresszió cseppfolyós, ragadós, a temporalitást lelassító és elnyújtó sajátosságát is. Radikális ellentmondások során keresztül tárul fel előttünk – a világ dionüszoszi és apollóni kettősségén keresztül – a valóság egyetlen rögzített, statikus perspektívából sem befogadható hete-

34 DELEUZE és GUATTARI, *Anti-Oedipus*, 268.

35 *Uo.*, 268.

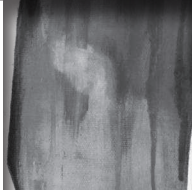

ANYAJEGYEK EMLÉKBE, KÍVÜLVALÓSÁG,
OLAJ, VÁSZN, 60x40 cm, 2016

rogenitása. Tanulmányunk második felében elsősorban konkrét példákon keresztül kívánjuk bemutatni, hogyan tárják fel Juhász Ferenc leendései a valóság dinamikus heterogenitását. Rá kell mutatnunk, hogy az életmű e fontos kötete hogyan vezet el a leendések egyre szenvedélyesebb de-territorializációján át a nonhumanitás vagy a spekulatív poszthumanitás megtapasztalásához. Nem arról van szó, hogy egy előre rögzített teoretikus eszközt, vagy egy pontosan meghatározott filozófiai vagy ontológiai eszköztárat alkalmazna Juhász, hanem az önmeghaladás, a transzgresszió fokozásán keresztül ugyanaz kerül felszínre, amire már a kötet első versében is felfigyelhetünk: a lefejezett valóság leendéseinek korlátozhatatlan heterogenitása. A nonhumán valóság visszatéréséről van szó, hiszen a leendések önmagukban való folyamatszerűségének lírai ábrázolása nem egy teleologikus vagy racionális költői perspektíva megvalósítása, hanem valójában minden korlátozó jellegű perspektíva meghaladása a leendések sokrétűségének intuitív megőrzésén keresztül.

A *Világtavas* című vers elején szereplő sárkánygyík leírásában egyből a valóság behatárolhatatlan sokrétűsége és finomhangoltsága tárul fel előttünk. Az egyszerre fenyegető és szeretetreméltó állatban végtelen és kibőgzhatatlan ellentmondások sűrűsödtek össze, már-már szétfeszítve a gyík testét. Juhász lírájában folyamatosan áramlik a valóság, és szétrepeszt azon lényeket, formákat, individuációkat, amelyeken áthalad. Az „*irdatlan óskolosszus gyíktest*” mélyén minden minőséget és formát megelőző tiszta intenzitások pulzálnak: a hatalmas időn kívüli monstrozus test „*ködpuha, füstpuha, vattakönnnyű, pamutkönnnyű*” volt, miközben mérhetetlen nyomást gyakorolt ez a kikerülhetetlen lágység Juhász jobb térdére. Miről is van szó itt egészen pontosan? Hogyan fejthetjük fel ezt a látszólag

nyilvánvaló ellentmondást? Valójában itt nem egy konkrét, pontosan meghatározható és a valóságról lehatárolható apró gyíktestről van szó, hanem egy olyan heterogén, poszthumán leendésről, ami temporális és materiális értelemben is behatárolhatatlanul sokfelé nyílik meg. A valóság áramlásának tiszta intenzitása tört ki a vékony gyíktestből, és határelményként nehezedett rá a költő jobb lábára. A gyík-leendés dinamikus, deterritorializáló ereje nem korlátozható természetesen kizárólag az állatra mint olyanra, hanem kiterjed a megfigyelő testére is, azt is áthatva és elbizonytalanítva. A tőlünk független valóság áramlása folyt szét ebben a megrendítő pillanatban Juhász térdén: „kő, gyémánt, bőr, bõnye, kőzet, kagyló, pala, kétméteres csonttövis-fésű, sziklás farktüske, csipkés hátuszony bőrhártyalebény, csiszolatlan zöld márványpikkely, kővilla-karomfüggöny volt a titáni gyíktest.”³⁶ Érdeemes felfigyelnünk az egyértelmű mértékbeli eltolódások mellett egyfajta temporális idegenségre is, amit könnyedén nevezhetünk párhuzamos időbeliségnek vagy – egzotikusabban kifejezve – xenotemporalitásnak is. Évmilliók alatt létrejött kőzetek, kihalt állatfajok és megkövesedett puhatestűek kavaládja alkotja a gyík-leendés folyamatosan kitörésre kész interioritását. Az alakulás lírája ez, mert nem kívánja betölteni a műviség ómetanarratív szerepet. A leendésekkel szemben a rögzítés művelete elkerülhetetlenül idejétmúltak tűnik. Sokkal inkább egy heterogén komplex spekulatív burjánzást valósít meg, ami a radikális idegenségre, a teljesen embernélküli is nyitott. A megközelíthetetlen temporális mélység, a tartam xenotemporalitása folyik össze Juhász térdén a valóság észlelésének radikális, orgiasztikus frissességével. Elmondható, hogy a tartam több, mint bármilyen szubjektum önészlelése. Határtalan aktusok sorozata, ami túlmutat a szubjektivitás körén.³⁷ Ezért a gondolkodás csakis annyiban képes csatlakozni a tartamhoz, amennyiben leveti magáról az emberi lét korlátait. Kortárs kifejezéssel élve, kötelessége a filozófiának poszthumánvá válnia. Miként már Bergson is világossá teszi, „a filozófia nem lehet más, mint erő kifejtés az emberi állapot meghaladására.”³⁸

Ez a tanulság, a juhászi líra nyelvezetére lefordítva, akképpen szólna, hogy a költészet nem lehet más, mint a bőrünk levedlésére irányuló küzdelem. Elhagyott hámréteg, evolúciós értelemben meghaladott testrészek, megkövesedett ammoniták és az élet eltűnését követő nyomok vagy bevéődések plasztikusan ragadnak össze a kezdet,

36 JUHÁSZ Ferenc, *Világtavas* = J. F., *A csörgökigyó hőszeme*, 16.

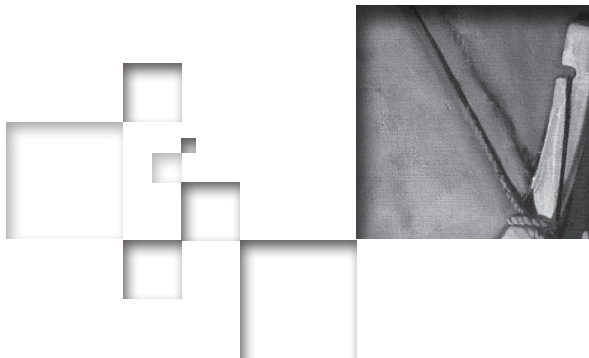
37 BERGSON, *Bevezetés a metafizikába*, 29.

38 *Uo.*, 37.

a születés gyönyörével Juhász kozmikus perspektívájában: „ült a térdemen, mint egy karonülő csecsemő, puha bársonygyöngy-pocakja lefolyt a földig bíborsárgán, mint szalmaszálból hosszan kinyúlva lefolyó szappanbuborék, a lefolyva dülledt has alatt kis pénisze, mint a márvány-Apolló szobroké, mint rózsasárga márvány gladiátorok, gerelyvetők, diszkoszvetők csöpp márvány-kukacbimbója a kis herékkel, göndör márványcsigakoszorú ágyékszőrrel.”³⁹ Egy elképesztő erejű poszthumanisztikus leendés-halmazzal állunk szembe, amiben több ellentétpár teremtő feloldásával találkozunk. Érdemes először ezen ellentétpárokat felidézni ahhoz, hogy megérthessük a Juhász-féle leendés-líra poszthumán potencialitásának erejét: plasztikusság és statikusság, dinamizmus és megkövültség, fékevesztett élet és drámai kihalás, nemzőképesség és szexuális élvezet, a múlt hőroszai és a jövő bizonytalansága, ami minden eddigi történeti emlékezetet elsodorhat.

A nyelvnek is önellentmondónak, önmagát lebontóvá kell válnia ahhoz, hogy a leendések heterogenitását fel tudják villantani. Juhász az ellentéteket játssza ki egymás ellen, a tiszta tartam feltárása végett. A keletkezés és a dicsőség napfénye, valamint a rothadás, a szétesés és a kihalás sötétsége elképesztő erővel sűrűsödnek össze ebben a néhány sorban. Az idézett szövegrész ellentétpárokat és binaritást felbomlasztó leendés-tömbje egy rizómának is tekinthető. De mielőtt rámutatnánk a leendés-tömb rizomatikusságára, röviden érdemes utalnunk Juhász virtuóz képalkotására. Ahogy a *bársonygyöngy gyermekpocak* egészen a talajig lefolyik, nem egy statikus leállás, megkövesedés, megszilárdulás következik, hanem egy még bizonytalanabb mozgás, nevezetesen a szétfolyó hibrid nedvből felfúvódik az ég felé törő szappanbuborék, amely bizonytalanul száll ismeretlen égboltok felé. A föld alantaságában megmártózó bársonygyöngy pocak csak látszólag halad a gravitáció törvényei szerint egy terület felé, valójában minden statikusságtól meg kíván szabadulni egy ég felé vezető szökésvonalon keresztül. Ez a lehetetlen kitörés már-már elképzelhetetlen – a spekuláció legszélsőségesebb kreativitását igénylő – kirobbanás, az idézet második felében is tetten érhető. A lefolyó és egyszerre az ég felé buborékként feltörekvő has alatti apró gyermek-pénisz nem egy működésképtelen, csökevényes

39 JUHÁSZ Ferenc, *Világtavas* = J. F., *A csörgőkígyó hőszeme*, 16.

testrész, hanem egy dinamikus fallosz, ami több ezer éves távlatokat áthidaló xeno-temporális teremtést visz véghez. Ahhoz, hogy ezt a kreatív teremtő aktust valóra váltsa, a márványszobrokat is megolvasztó plaszticitásra van szüksége, ami a materialitások sokféleségén keresztül az időbeli különbségeket is hozzáigazítja a folyam minőségéhez. Nincs két egyforma pillanat.⁴⁰ A megfiheredett márvány Apollón-szobrok apró péniszéhez hasonló gyík-leendés itt egy kitörés előtti összehúzódon megy keresztül, amit a gerelyvetés és a diszkoszvetés energikus és felfelé-ívelő mozgásainak dinamikáját megidézõ kilövellés követ, aminek azonban szükségszerűen engedelmeskednie kell a gravitáció törvényeinek. Csakhogy a természettörvények is ki vannak kapcsolva ebben a furcsa világban. Ez utóbbiak sem mentesek a változás állandóságától. A változás az egyedüli bizonyosság. Nem egy lineáris, pontos irányba tartó elélvezéssel van dolgunk, hanem egy szerteszt áradó kilövelléssel, amely sokkal inkább görbe és összetekeredő szökésvonalakat rajzol az ég kékjébe. Az örök visszatérés körkörössége ott van a kis herékben és a göndör márványcsigakoszorú ágyékszőrben, valamint a leendést ismeretlen territóriumok felé lökõ kilövellésben is.

Távolról sem véletlen, hogy egy Juhász Ferenc leendéseirõl szóló tanulmányon belül utalunk a poszthumanizmusra. Bruce Clarke a poszthumanizmus kapcsán egyenesen egy „*mitopoetikus termelésrõl*” beszél, amely a különbözõ irodalmi és mûvészi látásmódokból táplálkozik.⁴¹ Érdemes felidézni ezt a még kialakulóban lévõ, ám annál fontosabb filozófiai fogalmat. A filozófiai poszthumanizmusban „a poszthumán képeken és víziókon keresztül a kritikai megfigyelés és teoretikus praxis egy nagyobb filozófiai és spekulatív cél irányába tör. A poszthumanista diskurzív törekvések célja az ember decentrállása a humanizmus »forgatókönyvének« végzetes összezavarásán és szétszakításán keresztül.”⁴² Az õsidõket az újszülött gyermekkel, a kihalt állatfajokat és levedlett bőrrétegeket megkövetett dárdavetõ héroszokkal virtuóz módon összehozó Juhász lírája kibogozhatatlanul és tényleg végzetes módon keveri össze a modern antropocentrizmus

4 0 BERGSON, *Bevezetés a metafizikába*, 11.

4 1 CLARKE, Bruce, *The Nonhuman*, 2016, 141. = CLARKE, Bruce és ROSSINI, Manuela, *The Cambridge Companion to Literature and the Posthuman*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017, 141–152.

4 2 *Uo.*, 141.

forgatókönyveit. Azonban, ahogy tanulmányunk elején arra már utaltunk, az elernyedés, a pusztulás és a vég korántsem jár együtt a valóság megrekedésével vagy homogenizációjával. A körkörös szörcsomók közül az összezsavardott márványpénisz egy beláthatatlan jövő felé igyekszik, a behatárolhatatlan deterritorializáció irányába.

NEGATIVITÁS ÉS LEENDÉS

Erre a nem-lineárisan építkező generatív dinamizmusra láthatunk számos példát a *Megvalósult halottak* című költeményben is. A középpont nélküli poszthumán líra különféleképpen megformált, egymással elsöre nem összeillő anyagokból, eltérő időekkel és különböző gyorsaságokkal gazdálkodik: „*halálba-avadt idő, halálrozdás árnytalan időszerkezet habzsiros csipkés csontvázmedencén a koporsóban. (...) Mióta meghaltatok föl-fölmerültök a redősen rengő magányból, mint megszülető vulkánziget a renyhe fényszáraz óceánból, kiló a sistergő izzó tűzgyűrű-kúpszáj a robajló roppant vízedényből, mint egy parázsló halfej tűzkerék szájkarikája, forr, bugyborog, habzik, füstöl a lágy őanyag.*”⁴³ A halál-leendés, avagy a halál megvalósulása egy szétszóródás, a folyam heterogenitásába való alámerülés, ami széttartó szemiotikai láncszemekben, deterritorializált geológiai rétegeken, valamint magán a nyelven belüli strukturális bontásokon keresztül megy végbe. Juhász nem kezeli az irodalmi nyelvet a valóságtól elkülönülő struktúráként, hanem a lírai nyelvet deterritorializálja egy sajátos plaszticitáson keresztül. Tanulmányunk központi kérdése a reprezentálhatatlan reprezentálhatóságára vonatkozik. Mit is jelent a reprezentálhatatlan rizomatikus halál-leendés a kortárs filozófia számára? A rizomatikus leendés sokféleség-elvét figyelhetjük meg ezekben

43 JUHÁSZ Ferenc, *Megvalósult halottak* = J. F., *A csörgőkígyó hőszeme*, 86.

a sorokban: új geológiai rétegek jönnek létre a halál xeno-idejében, ahol évmilliók is egyetlen pillanattá sűrűsödhetnek össze. A valóság reprezentálhatatlan sokféleségét nem előzheti meg egy előzetes reprezentációs technika, vagy pontos, szigorú fogalmi rendszer. Élő és élettelen, elernyedő visszahúzódás és a föld mélyéből előtörő őserő járja át Juhász sorait. Juhász a nyelv deterritorializációján keresztül az antropocentrikusan felfogott teleologikus nyelvi szisztémát bomlasztja fel, amikor a valóság megannyi jelenségét mint leendést írja le.

A halál-leendés sem egy statikus, minden dinamizmust berekesztő másság a *Megvalósult Halottakban*, hanem egy rizomatikus mozgás. Juhász költészete határhelyzetekben képes áthidalni a halál és az élet látszólagos ellentétét. Erre utal Tandori is, amikor megállapítja, hogy „a költészet ön-ön eredendő szélsőséghelyzetét súlyosbítja azzal a vállalt vagy kényszerű teherrel, hogy méltányosságot is lehet vagy kell gyakorolnia: életet mondvá, mikor ellenkezőleg épp a halál-anyagiságig jut el, halált, ha netán épp az iménti ellentétet sikerül túlvirágoztatnia.”⁴⁴ A halál-anyagiságból poszthumanisztikus leendések törnek elő rizomatikusan. Deleuze és Guattari rizóma-fogalma a történelmet és a kultúra egészét olyan intenzitások, elrendeződések és hatások halmazának tekinti, amelyeknek nincs specifikus eredetük, keletkezésük vagy teleologikus mozgásuk. Ehelyett a rizóma a kiterjedés nomadikus logikát követő planáris mozgását folytatva tagadja meg a kronológiát, valamint a hierarchikus organizációt. Tandori szavai-
val élve „az egyéni létező látszólag végső megszüntetője a költészet, mely létrejöttét mégis kizárólag e végsőség megújulásának köszönheti.”⁴⁵ A rizóma: multiteleológia. A felbomló tetemek egy rendezetlen deterritorializált időben nyugszanak, és bármikor újra felbukkanhatnak „*a redősen*

44 TANDORI Dezső, *A mindenkori Lesz-Ezután-Is versei (Juhász Ferencről)*, Új Írás, 1984/3, 65.

45 *Uo.*, 65.

rengő magányból.” Az abszolút deterritorializáció egyszerre a gondolkodás és a föld sajátos egybeolvadása, egymást felerősítő spirálszerű mozgása, alászállása: „a föld nem pusztán egy elem a többi közül, hanem az az elem, amely az összes elemet az ölelésében tartja, ám úgy, hogy hol egyikkel, hol másikkal deterritorializálja a territóriumot.”⁴⁶ A föld belső deterritorializáló mozgása új területeket, földrészeket, ösvényeket, nyomvonalakat, hasadékokat tárhat fel, de egész szigeteket nyelhet el végérvényesen. Így a deterritorializáció nem tekinthető teleologikus cselekvésnek, hiszen „máshová nyíló territóriumok”, és a reterritoralizációs folyamatok során létrejövő területek összefonódnak a destabilizációs mechanizmusokkal. A relatív deterritorializációs viszonyokhoz képest határozható meg az abszolút deterritorializáció, azaz meghatározott földrajzi, történeti és pszichológiai relációkhoz képest abszolútizálható.

Észrevehetjük, hogy Juhász leendéseiben a statikusság csak a kitörő mozgást megelőző összehúzódnás, egy különleges redősítés. Elkerülhetetlen Juhász-leendéseinek pontosabb rekonstruálásához felfejteni a redők kérdését a fenti idézetben. Deleuze Leibnizről szóló könyvében rámutat a barokk és a redő látszólag roppant távoli kapcsolataira. Deleuze szerint a barokk nem egy esszenciára utal, hanem sokkal inkább egy operatív funkcióra vagy jellegre. Ez a túlműködő, önmagába csavarodó operatív funkció „végtelenül redőket termel”.⁴⁷ A barokk kiforgatja, önmagukba csavarja, egyszóval deterritorializálja a különböző forrásokból érkező redőket: „váratlan fordulatoknak veti alá a redőket, a végtelenig feszítve őket, redő a redőn, egyik a másikon.”⁴⁸ A redő nem irányul másra, mint önmagának egy folyamatosan deterritorializáló sokszorosítására, de ez a replikáció nem tekinthető az azonos sokszorosításának, sokkal inkább a heterogenitás és a differencia termelésének. A redő „anyaga felkínál egy végtelenül lyukacsos, szivacszerű vagy üreges textúrát az üresség nélkül.”⁴⁹ Az egymásra rakódó, hibridizáló, önmagába is belecsavarodó redőrétegek heterogén lyukrendszer nem az ürességre, nem a semmire nyílik meg, és nem is azzal szemben konstruálódik meg. Mire utalhat a redő kifejezés ebben a néhány sorban, és általánosságban mire terjed ki Juhász redő-rendszerének üregessége és plasztikussága? Túlságosan leegyszerűsíténnék a *Megvalósúlt halottak* című költeményt, ha a redőket csupán a holtak és a nedves, sáros talaj hibridizációjára értelmeznénk. Elvégre is a redősen rengő magány nem

4 6 DELEUZE és GUATTARI, *Mi a filozófia?*, 73.

4 7 DELEUZE, Gilles, *The Fold. Leibniz and the Baroque*, ford. Tom Conley, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1992, 3.

4 8 *Uo.*, 3.

4 9 *Uo.*, 5.

egyszerűen egy materiális állapot, a felbomlás stádiumát bemutató leírás, de nem is egyszerűen egy metafora vagy egy költői kép. Juhász lírája végtelen redőket termel, amelyek összehúzódnak, fodrozódnak és megnyúlva hidalják át a materializmus és a költői nyelv közötti előzetes kapcsolatot. Ez a deterritorializáló redő-költészet „kitekintést enged önmagából, s ezzel mintha megszűnését is képzelhetőnek mondaná, visszajut a szélsőség-lényeg »csavarmenetében« ugyanahhoz a függőleges érintőhöz, melytől elmozdult (...)»⁵⁰

A reprezentáció tárgya, a fel-felbukkanó felbomló és a valóság heterogenitásába belevesző halottak és a litániaszerű, már-már végtelenül hosszú felsorolások nem különválnak Juhász versében, hanem a redőkhöz hasonlóan váratlan fordulatokon keresztül a nyelvet és a reprezentáció rendszerét a végtelenig feszítve egymásba fonódnak, mint redő a redőn, a redőzött reprezentált valóság a reprezentáció redőrétegeibe veszik bele. Juhász lírai reprezentációs technikája önmagát folyamatosan deterritorializálja és egy lágy differencia mentén sokszorosítja, de nem a valóságot ragadja meg vagy önmagát (egy előzetes reprezentációs rendszer sémáját) sokszorosítja, hanem a materialitással összefolyva a heterogenitást és a differenciát termeli. Egy lírai tenyésztő- vagy keltezőgép Juhász művészete, ami a reprezentálhatatlan valóság radikális heterogenitására egy reprezentáción túli nonreprezentációra törekvő reprezentációs nem-rendszerrel válaszol.

KONKLÚZIÓ:

ALAKULÁSRÓL ÉS PUSZTULÁSRÓL AZ EMBEREN IS TÚL

Juhász nemcsak áthidalja a kettősségeket lírájában, hanem a negativitásból, az enyészetből, az alantasságból végtelen dinamizmust és korlátozhatatlan sokszínűséget teremt, ahogy a reprezentáción túllépő sorai mégis belecsúsznak, belezuhannak a reprezentálhatatlan valóságba. Az önmagát lefejező szubjektum a felbomló halottak közelségében valódi konceptuális földrengésektől áthatott költői nyelven keresztül számol be a valóság megannyi létezőjéről, miközben önmaga is egy geomorfizmuson keresztül

50 TANDORI Dezső, *A mindenkori Lesz-Ezután-Is versei*, 65.

porózussá és bizonytalan határvonalúvá válik. A *Láthatatlan gyilkosok szívütése* sorai megrendítő erővel számolnak be az elmúlás és a poszthumanisztikus keletkezés különös körforgásáról: „A kert már csak hiányból, ragályból. Rothadásból, fára szőtt vak nyálból. Arany vádból, barna bizományból. Csörömpölő vad hártvadagályból. Kígyócsörgés pikkelycsuzamlásból. Zöld kobrasziszegés pala-csúsásból. Egyszerűség bonyolult múltából. Könnyhullás a hiány-adományból. Rozsdadrótok szőrös megadásból. Szerkezetek, vázak, küllök, csontok, pördülések, göndör bőrök, pörögve leforgók, száraz kagylólegyező-szájpadlások, bonyolult párák és fölbomlások, kitört fogak és szempillaszőrök csomós kéreg-szemhéjből kitépve!”⁵¹ Juhász leendései a *Láthatatlan Gyilkosok Szívütésében* deterritorializáló kombinált formációk, amelyek egymással hibridizáló materiális és nyelvi kódokból és fluxusokból áll össze. A hiányok, megbetegedések, felbomlások, maradványok nem egy körülhatárolható, rögzült struktúrát alkotnak, hanem továbbmozdulnak és egymással is hibridizálnak. Juhász versében egyértelműen hiányzik az orientációs középpont, annak szerepét a leendések heterogenitása és a mozgás veszi át. A természet nem különül el a mesterséges kulturális és technológiai szférától ebben a versben, hiszen küllök, gépies-formák, vázak és különös szerkezetek egyaránt megtalálhatóak a kertben párák, állati maradványok, csontok és szempillaszőrök mellett. Fontos rámutatnunk, hogy a gép is tud spontánul viselkedni és a természet mint olyan is tud mechanikusan viselkedni. A mechanikusság és a természet nem egymással szembenálló fogalmak. A mechanikusan, gépiesen működő természet is képes önmagából új formákat létrehozni, és a mechanikus gépi valóság is képes az élet megidézésére vagy létrehozására. A komplexitás az ellaposodó monoton romlásból is képes előtörni, ahogy a jelen egyszerűsége is felbukkanhat a régmúlt végtelen komplexitásából. A fák mint elhagyott és maguktól működő automatizált gyártelepek rothadnak, de varázslatos újdonságokat termelnek. Rozsdás drótok szegélyezik a természet legelhagyottabb szegleteit is, mint komplexitást fokozó redők vagy deterritorializáló szökésvonalak. A reprezentálhatatlan valóság heterogenitását egy különböző megértésformákat és fogalmakat keverő multiverzalitás-ban viszi véghez Juhász nonreprezentációs lírája, amely radikálisan rekonstituálja a szubjektumot, visszahelyezve azt a természetkultúra poszthumán kontinuumába.

MÁRTON LÁSZLÓ

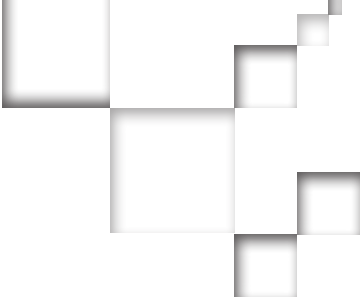
EGY RECENZIO TÖRTÉNETE

Az alábbiakban egy szubjektív szemlélődés következik. Van ennek egy rövid, tényyszerű része. 1989-ben, harminc évvel ezelőtt írtam egy recenziót Juhász Ferenc *A tízmilliárd éves szív* című művéről.¹ Ez megjelent az akkor induló Holmi 1989-es novemberi számában. Elég nagy visszhangot váltott ki. Nagyon sokan elismerésüket fejezték ki, ugyanakkor az is visszajutott hozzám, hogy Juhász Ferencet személy szerint bántotta ez a recenzió, ami nem volt csoda, hiszen ez egy harcos, elutasító, kíméletlen kritika volt.

A történehez hozzátartozik, hogy a későbbiek során, az 1990-es években Juhász újabb köteteit olvasva elég gyorsan megváltozott a véleményem költészetének egészéről. Majd pedig, körülbelül tíz évvel a recenzió megjelenése után, egy irodalmi rendezvényen találkoztam vele, és lényegében bocsánatot kértem tőle. Elmondtam neki, hogy ma már – vagyis akkor –, tíz évvel a megjelenés után, sajnálom az írásmű megírását és közreadását, ő pedig értésemre adta, hogy nem neheztel. Ezt követően az *Alibi* című orgánumnak a szerkesztőjeként sokszor kértem tőle írásműveket. Ezeket mindig küldte is, rendszeresen publikált az Alibiben. Feltehetőleg nem tette volna, ha ezt a bocsánatkérést nem fogadta volna el, és nem is állt volna szóba velem, ami a későbbiek során eléggé gyakran előfordult.

Idáig tart a személyes rész, és nem ez az érdekes. Nem is azt szeretném most elmondani, hogy én mit érzek és mit gondolok arról, hogy írtam egy negatív kritikát. Nem is úgy próbálom értékelni akkori cselekedetemet, hiszen az írás cselekedet, különösen ilyen helyzetben, mint egy gonosztettet, amelyet aztán meg kell bánni. Hanem vannak ennek messzebbre vezető tanulságai. Azokból, azt hiszem, az irodalmi közelet ma is okulhat. Egyrészt ha elolvassuk, majd újraolvassuk ezt a recenziót, amit most én is megtettem, nyilvánvaló, hogy elhangzik egy név, konkrétan Juhász Ferenc neve, elhangzik egy másik név, a recenzensé, és a nevek az időben haladva nem ugyanazt a személyt jelentik.

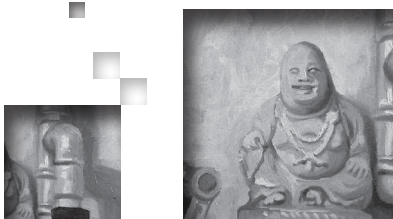
1 Márton László, „A mennyiség nyüzgése”. *Adalék a költői materializmushoz*, Holmi, 1989/11, 208–215.

Tehát Juhász Ferenc és a mögötte álló életmű nem ugyanazt jelentette az 1970-es évek elején, amikor én kamaszként elkezdtem ismerkedni vele, és amikor a két gyűjteményes kötete, *A szarvassá változott fiú* és a *Titkok kapuja* a Szépirodalmi Kiadónál megjelent, én azokra rávettem magamat, és tanulmányoztam őket, olyan mértékig, hogy merem állítani, hogy kívülről tudtam, és a mai napig tudom igen nagy részüket; nem ugyanazt jelentette tizenöt évvel később, az 1980-as évek végén; és nem ugyanazt jelenti most, amikor az életmű már lezárultnak tekinthető, és az egész pályára vissza lehet nézni.

Saját szellemiségem alakulásáról azért sem akarok beszélni, mert megszire vezetne. Csak jelzem, hogy nyilván az én költészetről való gondolkodásom is másmilyen volt akkor, amikor elhatároztam, hogy az írásra teszem fel az életemet; más volt akkor, amikor létrejött, illetve megjelent ez a recenzió, ami egybeesett a rendszerváltás történelmi pillanatával; és más volt később, amikor Juhász még aktívan jelen volt az irodalomban, de már teljesen mást jelentett ő is, a személye is, a költészete is, mint a recenzió létrejöttékor, és természetesen most is mást, amikor már egy lezárt teljes egészéként tekinthetünk rá.

Ebben a recenzióban különböző dolgok keverednek egymással, nekem most ez a benyomásom, ahogy visszaolvasom. Az egyes versekről, különösen pedig a *Fűszál-éposz* című hosszabb alkotásról, vannak mindenféle elemző jellegű megállapítások. Például arról beszél a recenzens, hogy az írás grafikai teste miféle feszültségben áll a szóbeliségre való törekvéssel, beszél arról, hogy hogyan működnek a jelzős szerkezetek, hogyan működnek a metaforák.

Közben maga a recenzens is metaforákat használ, részben szatirikus célzattal. Ezt többször szememre vetették az utóbbi évtizedek során, és a recenzio egyik hibájaként rótták fel, hogy metaforikus. Szerintem nem a metaforákkal van a baj, hanem arról van szó, hogy amikor ezek a metaforák felerősödnek, akkor egyszerűen csak azt lehet elmondani, hogy méltánytalan és igazságtalan a szöveg. Amikor elemez és megállapít jellegzetességeket, akkor olyan megállapításokat tesz a recenzens, amiket a szöveg alapján érvekkel alá lehet támasztani; amikor ezen túlmenően tesz érzelmi és indulati nyomatékkal telített megállapításokat, azok nem biztos, hogy megállják a helyüket, és már akkor sem volt biztos. Tehát amikor azt mondja valaki, hogy „Juhász Ferenc *nem kortársunk*”, vagy hogy költészete „véggépp és nyilvánvalóan zátonyra futott”, ezek nagyon nehezen igazolhatók az adott kötet költői teljesítménye alapján, és ezt akkor is látni lehet vagy látni lehetett volna.

Felvetődik az a kérdés, hogy meg lehetett volna-e úszni ezeket az érzelmi és indulati nyomatékokat. Vagy – másképpen feltéve ugyanezt a kérdést – ha most, amikor annyi idős vagyok, mint Juhász Ferenc volt *A tízmilliárd éves szív* megjelenésekor, és pont kétszer annyi idős, mint amikor megírtam a recenziót, visszatekintek a fiatal íróra, aki már nem teljesen pályakezdő, mert már több kötetel rendelkezik, és már a műfordítói életműve is kezd alakulni, tehát valamiféle világirodalmi tájékozottsága is van, és elmondható róla, így, negációkkal, hogy nem hülye, nem aljas és nincs híján minőségérzéknek, akkor miért ennyire kíméletlen? Vagy: milyen volt az a korabeli kulturális kontextus, ami őt erre készítette, és ami miatt olyan sokan helyeslően reagáltak erre a recenzióra? És ha ezzel szembenézünk, akkor arra is választ kaphatunk, vagy ahhoz a válaszhoz is közelebb kerülhetünk, amelyik arra a kérdésre adható, hogy mi a funkciója a kritikának, mire jó a kritika, mire nem jó a kritika, azon belül mire jó a negatív kritika és mire nem jó. És arra, hogy hogyan tudunk bíráló jellegű megállapításokat megfogalmazni élő költőkről.

Előrebocsátom, hogy miután nagyon sok konkrét tapasztalatot szereztem élő pályatársakról, azok viselkedéséről, azok reakcióiról, annyit mindenképp el lehet mondani, hogy egy klasszikussá vált, kanonizálódott, és immár testileg köztünk nem levő

alkotóról másképpen lehet beszélni, mint egy olyanról, aki még él és akinek az életműve még nem zárult le. Ez érzékenységeket sérthet, és itt nem is csak emberi okokból jelent ez nagy mérvű felelősséget, hanem az irodalmi tények alakítása szempontjából is. Tudniillik másképpen hat egy élő költő esetében egy negatív recenzió, mint egy immár nem élő költő esetében.

De továbbmegyek egy lépéssel. Megint nem magamról akarok beszélni, de azért röviden utalnom kell rá, hogy irodalmi eszmélésem és költészetről való felfogásom alakulása elválaszthatatlan a Juhász Ferenc költészetével való ismerkedéstől. Tehát kamaszkoromban Juhász Ferenc jelentette számomra az élő magyar költészetet. Tudomásom volt Pilinszkyról, Nemes Nagyrol, Rónay Györgyrol egyfelől, és Nagy Lászlórol, Csoóri Sándorrol, Simon Istvánrol, Kormosrol másfelől. Egyikük sem volt rám olyan közvetlen és nagy hatással, mint Juhász Ferenc. Az említett két gyűjteményes kötet körülbelül olyan elemi erejű hatást gyakorolt rám, mint – hogy most egy világirodalmi példát mondjak – Joyce-nak az 1974-ben, Szentkuthy Miklós fordításában megjelent *Ulyssese*. Egyrészt egy nagyon erőteljes felszabadító hatás volt, ugyanakkor pedig hát ez volt az a lehetőség, amikor azt tanulmányozhattam, hogy hogyan alakul maga az élő irodalom, és hogyan alakítja egy élő költő a maga eszközeit, reagálva a konkrét hatásokra. Például én le voltam nyűgözve a *Gyermekdaloktól*. 1974-ben, tizenöt évesen, akkor olvastam először, de aztán nagyon sokszor újra elolvastam, és van egy 1969-es írás a *Vázlat a mindenségről* című kötetben (Szépirodalmi, 1970) a fogadtatásról, ahol Juhász visszakérdéz: „Miért mondjátok, hogy könyvem olvashatatlan? Hisz könyvem olvasható. Csak szeretet, fegyelem és figyelem kell hozzá. Én a világirodalom mindenfajta művét el tudom olvasni. És mennél bonyolultabb, rejtelmesebb volt egy mű, legyen az terjedelmes vagy rövid, annál nagyobb szellemi mámort, belső tisztulást, megrendülést, figyelmeztetést, lázas és fölemelő gyönyörűséget adott. Az olvasás nem játék. De kemény meditáció, konok lelkiismeretvizsgálat, önmagunkkal való kegyetlen szembenézés, jellemünk próbája. Az olvasás bátorság is. Új époszom, a *Gyermekdalok* pontosan olyan terjedelmű, mint amennyire önmagának szüksége volt. És túl ezen: a *Gyermekdalok*, olyan egyszerű, mint egy ős-mese.”²

Feltehetőleg reakció ez az olvashatatlan költészetről szóló Eörsi István-írássra,³ amelyet akkor én – és még nagyon sokáig – nem ismertem. És teljesen meggyőzőnek éreztem, amit akkor ott Juhász mondott, hogy tudniillik át kell lendülni egy bizonyos küszöbön, és aki

2 Garai Gábor 1975-ös rádióinterjújában pedig a következő hangzik el: „Tűnődöm sokszor, ha halállal-beszélő, halál-tesztű írásaimról írnak: miért nem értik meg azok lelke lényegét? Lehet, a meg-nem-értés oka a pontatlan fogalmazás? De hát én próbálok mindig pontosan fogalmazni. Mindig pontosan akarok fogalmazni!” *Szerelmes hazatántorgás*, 1977.

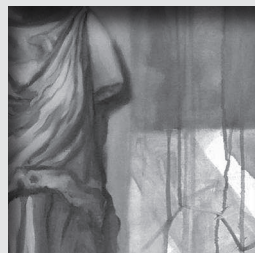
3 Eörsi István, *Tézisek az olvashatatlan költészetről és Juhász Ferencről*, *Élet és Irodalom*, 1969/20. = E. I., *A szabadság titokzatos bája. Esszék, kritikák, portrék*, Palatinus, 1997, 117–118.

erre nem képes, az nem fogja tudni befogadni. Aki viszont be tudja fogadni, annak megéri a fáradságot.

Megint nehéz volna egy összetett folyamatot röviden összefogottan felvázolni, de hát egyrészt arról van szó, hogy az én irodalom iránti érdeklődésem is változott, nyilván az orientáció iránya is nagyon sokat, de közben feltehetőleg Juhász költészete is tovább alakult. És itt kell nagyon óvatosnak lenni, én nem ismerem igazából a Juhász Ferenc-szakirodalmat, és félve beszélek, de azt hiszem, hogy az 1970-es-80-as évek, mondjuk, *A megváltó aranykardot* követő tizenöt év, az nem volt egy jó időszak Juhász Ferenc költészetében, és megint kockázatos egy ilyen összefoglaló jellegű kijelentést tenni, és úgy értékelni, hogy nincs mögötte kiterjedt kutatás. Inkább a saját, akkor szubjektív emlékeimet idézem fel.

Az volt az érzésem, felnövekedve és fokozatosan belenövekedve az irodalomba, hiszen ez az én irodalmi szocializációm kezdete is volt, hogy láttam nagyszabású alkotókat – csak kettőt mondok, az egyik Juhász Ferenc, a másik Jancsó Miklós –, akik azokban a művekben, amelyek eljutottak hozzám a hetvenes évek elején, konkrétan például *A szent tűzözön regéi* című verseskötet vagy a *Harc a fehér báránnyal* egyfelől, másfelől, mondjuk, a *Csend és kiáltás*, a *Szegénylegények*, az *Így jöttem*, hogy valami lényeges dolgot meg tudtak ragadni a közelmúlt magyar történelmével is, meg valami nagyobb egészsel kapcsolatban is. És amikor szinkronba kerültek az én jelen időmmel, a '70-es évek végével, az volt a benyomásom, hogy mindez kiüresedett. Hogy ez mennyire volt igazságos vagy igazságtalan, ezt ma már nagyon nehéz felmérni, mert ma már nagy többlettudással rendelkezünk, amely részben el is takarja előlünk az akkori kulturális környezetet, és nem érzem magamat hivatottnak, hogy ezt részletekbe menően felidézzem. De egyre erősödött az érzésem a '80-as években, hogy Juhász Ferenc költészete kiüresedik, és önmaga kulisszájává válik. Ezt a tapasztalatot is igyekeztem belefoglalni ebbe a bizonyos kritikába, amely *A mennyiség nyüzsgése* címen jelent meg a Holmiban.

Ezen a ponton vethető fel a következő kérdés. Hogy tudniillik hogyan értékeljük *A tízmilliárd éves szív* című kötetet. Megint elhamarkodottan, röviden és felületesen fogok ítélni – vállalva ennek kockázatát –: elképzelhető, hogy *A tízmilliárd éves*

szív nem a legsikerültebb kötete Juhász Ferencnek. Tudniillik kompozíciós gondok vannak vele, mert a *Fűszál-éposz* megbillenti az egyensúlyát, és emiatt a rövidebb versek – körülbelül hatvan rövidebb vers van – műfaji különbözősége nem jó irányba vivő heterogenitást okoz. De ha csak ennyit mondtam volna az akkori recenzióban, akkor ez a recenzió most elsikkadna a sok-sok érdektelen megnyilvánulás között. Mászt mondtam, többet mondtam.

Kérdés azonban, lehet-e kommunikálni egy élő költővel, értésére adhatom-e neki, hogy most ez a kötete nem annyira sikerült, mint a többi. Azonkívül: mit jelent az, hogy egy kötet nem annyira sikerült, mint a többi? Ez nemcsak azt jelenti, hogy az előzőek jobbak voltak. Nemcsak azt jelenti, hogy itt adott esetben van egy nagyon nagy formátumú költészet, amit az akkori recenzens, úgy veszem észre, szintén elismer. Tehát nem azt mondta, hogy ez egy gyenge költő vagy egy jelentéktelen költő, hanem azt mondta, hogy zátonyra futott.

De nemcsak erről van szó, hanem arról is, hogy a későbbi kötetei között is vannak sokkal sikerültebbek. Ha valaki sokáig él, és létrehoz egy terjedelmes életművet, amely fél évszázadot átfog, akkor nyilvánvaló, hogy nem lehet minden kötete, minden publikációja azonos tökélyen mutatkozó remekmű, mert a kiemelkedő nagy művek is a többiekhez képest lesznek nagy művek. Ezt viszonylag könnyű belátni.

Ezzel szemben maga a költő nem biztos, hogy ezt belátja. Akkor én nem ismertem olyan sok költőt, azóta sokakkal ismeretséget kötöttem, és azt vettem észre, hogy a legtöbb költő a legújabb művét tartja a legkiválóbbnak és a legtökéletesebbnek, és nagyon súlyos sérülést okoz neki, ha ezt valaki kétségbe vonja, akár filológiai alátámasztható érvek alapján. Ez megint olyan, mint a Mikszáth-féle hályogkovács, hogy, bizony, ez felelősséggel jár, és ennek nem árt tudatában lenni.

A következő dolog, amit el akarok mondani, hogy az akkori recenzens is észrevette az írásában, hogy amennyiben beszélhetünk zátonyra futásról *A tízmilliárd éves szív* esetében – hozzáteszem, hogy mai szemmel nézve, vannak ebben a kötetben is jelentős teljesítmények, vannak kevésbé meggyőző szövegek is –, feltéve, hogy mégiscsak zátonyra futásról beszélhetünk, akkor ez kinek a felelőssége, kinek a sara. Nyilvánvaló, hogy nemcsak a költőé. Hanem azé a közegé is, amelyben

a költészete létrejött, és amelyben az olvasói élnek és kifejtik olvasói, adott esetben értelmezői tevékenységüket. Felvetődik a kérdés: miért nem alakult ki vita a recenzió körül? Juhász Ferenc nagytudású hívei miért nem próbálták megrostálni az állításaimat? Miért nem alakult ki olyasféle konszenzus, hogy *A tízmilliárd éves szív*ben vannak ugyan kevésbé sikerült szövegek, talán nem is ez Juhász legjobb kötete, de attól még Juhász nem lesz kevésbé nagyszabású költő?

Úgy emlékszem, hogy *A tízmilliárd éves szív* fülszövegében van egy mondat az értelmezőkről, amelyben Juhász Ferenc eleve védekezik az értelmezők állásfoglalásaival szemben, és egyáltalán a kötetnek van egy jól észrevehető defenzív karaktere. Beszél arról – van egy imája, a *Hajnalósz* című vers –, hogy csak ma ne következzen be ez és ez a szörnyűség, és ez is defenzívára utal.

Ó, ne még!

[...] ma se haljon meg anyám,

ma se öljenek meg löfegyverrel, késsel, vagy versemre-haraggal,

barátaim ma se áruljanak el

[...] versem ma is világegyetem-bátor legyen, ne halandókkal-gyáva

Szembe kell nézni azzal is, hogy egy költő, egy alkotó, adott esetben lírikus, ha nem hal meg fiatalon, mint, mondjuk, Petőfi Sándor vagy Csokonai Vitéz Mihály, akkor több életperióduson, egyszersmind alkotói perióduson keresztülmegy, és az 1970-es évek elején bekövetkezett magánéleti tragédia is könnyen lehet, hogy nem tett jót neki egy időn át. Az öregedéstől való félelem, amelynek *A tízmilliárd éves szív*ben hangot adott, a haláltól való félelem szintén súlyos teher. A halált is nagyon erősen tematizálja, és személyére vonatkoztatott veszedelemként.

Hozzájárul ehhez a politikai földcsuszamlás, amely már a kötet megírásakor elkezdődött. A kötetet '89-ben adta ki a Szépirodalmi Könyvkiadó, a versek a megelőző két évben jöhettek létre, de már akkor is nyilvánvaló volt, hogy az a kulturális közeg, amelyben Juhász Ferenc

biztonságban érezte magát, kicsúszik alóla. Továbbá az, hogy a fennálló politikai és társadalmi rend napjai vagy hónapjai meg vannak számlálva, szintén látható volt már akkor. Most leszámítva olyasmiket, mint a csernobili atomszerencsétlenség és, hogy egy pár évvel korábbra is visszatekintsünk, a lengyelországi szolidaritási mozgalom. Ezek közvetlenül nem csapódnak le a verseiben, de az életérzésében nyilván ezek is éreztették hatásukat.⁴

Most mérlegelhetjük, hogy ez Juhász Ferenc számára nyilván csapás volt, akárcsak az Új Írás megszűnése. Egyébként, közvetlenül, felvethető a kérdés, hogy a korabeli kánon alakításában az Új Írás milyen szerepet játszott, és felvethető az a kérdés is, hogy Juhász akkori költészete, vagy, inkább pontosabban fogalmazok, költészetének akkori állása mennyire volt dialógusképes. Ezeket a kérdéseket megint csak óvatosan teszem föl, mert én magam nem vagyok lírikus, soha életemben egyetlen lírai ötletem sem volt. Elég fura dolog, hogy költészetet fordítok, aránylag sokat, és hogy a költészeletről beszélek is.

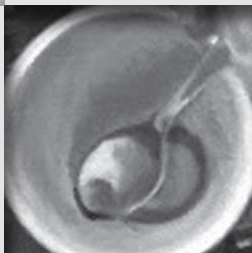
Még a személyes részhez tartozik – szerintem ez fontos –, hogy soha többé nem írtam negatív kritikát. Ez volt az első és egyetlen negatív kritika, amit írtam, és erre sem vagyok különösebben büszke, mint a jelek mutatják. Megértettem tudniillik ekkor, hogy amennyiben kritikát írunk egy kortárs költőről vagy íróról, akkor ennek az a legitimációja és motivációja, hogy érdekel az írásművészete vagy az adott mű, és ha érdekel, akkor azért tud érdekelni, mert valamiféle értéket észreveszek benne. És akkor már lehet mérlegelni a sikerült vagy kevésbé sikerült megoldásokat, de kiiktatási kísérlet ilyen esetben nem túlságosan szerencsés. Ennek ellenére sikerült vérig sértennem számos alkotót a későbbiek során kritikáimmal, de ez egy másik történet, nem ide tartozik. És ezt a mérlegelést igyekeztem a későbbiek folyamán érvényre juttatni. Kérdés egyrészt az, hogy tényleg sokat ártott-e ez a kritika Juhásznak. Szerintem – így utólag azt mondhatom –, hogy a recenzens szándékaitól függetlenül: nem, mint ahogy az sem ártott neki, hogy a '90-es évekre marginalizálódott egzisztenciális szempontból. Mert úgy látom, hogy ahhoz, hogy legyen a költészetének egy kései nagy felvirágzása, ahogy már a '90-es években meg az ezredfordulón publikált költői alkotásait nézhetjük, szükséges volt ez a meg-rázkódtatás. El lehet és kell gondolkodni azon, hogy mi az, hogy zátonyra futás. Vagy hogy hogyan tudunk visszaintegrálni valakit, aki eljutott különféle okokból, politikai okokból részben, részben pedig az Újhold és a nyugatos hagyományok felértékelődése következtében a marginalizálódásig. Hogy lehet egy életművet a költészeti kánonba visszaintegrálni? Ez a kérdés is ide tartozik. Zárszóképpen pedig azt mondhatom, hogy lehet helyteleníteni dolgokat, adott esetben a tettes maga is helytelenítheti egykori cselekedetét, de semmi sem történik hiába.

4 Vö. „Olyan betonburkot, mint Csernobil köré, öntöttek körém hallgatással, egészen ezelőtt öt és fél évig, de egyet tudtam, ha semmi más nem jut nekem, akkor is megmarad a család, a barátság, a papíros, a ceruza és az íróasztal.” Juhász Ferenc szóbeli közlése, Szabad az Á, 2010.

BEMÁRTVA, VEGYES TECHNIKA, VÁSZON, 100x80 cm, 2016

MINT EGY UTAZÁS

A „*JUHÁSZ FERENC 90*” CÍMŰ KONFERENCIÁN
ELHANGZOTT BESZÉLGETÉS SZERKESZTETT VÁLTOZATA¹

■ **Résztevők:** Bajtai András, Magolcsay Nagy Gábor, Nagy Márta Júlia, Sirokai Máttyás

■ **Moderátor:** Nemes Z. Mórió

■ **NZM:** Mindenkinék, aki ma itt szerepel, van valamilyen speciális viszonya Juhász Ferenc költészetéhez. A továbbiakban ennek a viszonyoknak a milyenségét szeretném megvizsgálni, felfejteni és kibontani. Induljunk onnan, hogy mi volt az első Juhász-élményetek! Vissza tudjátok-e követni ezt az emléket?

■ **NMJ:** Az első élményem a kamaszkoromhoz köthető. Akkoriban mindent elolvastam, ami a kezembe került, és mivel anyukám könyvespolcán volt Juhász-kötet, azt is. Nem szeretnék közhelyekre bocsátkozni a középiskolai irodalomtatással kapcsolatban, de korábban ilyen költéssel nem találkoztam, ez számomra teljesen új volt, teljesen lenyűgözött. A szürrealisták voltak a mániám, és Juhászban valami nagyon hasonlót fedeztem fel, főleg a képi építkezésben. Aztán a nagy lelkesedés abbamarad, kb. húsz évre. Személyes anekdotáim azért vannak későbből is vele kapcsolatban. Egyrészt ettem a Juhász-komposztból én is. Emlékszem, komoly ólommérgezéssel fenyegettek, de az íze egyébként nem volt rossz. Másrészt azt a Juhász-kötetet, amit emlegettem, az egyetemi években otthagytam valakinél, aztán tíz évembe került, sok vita árán sikerült visszaszereznem. Azt, hogy a szövegekkel kapcsolatos viszonyom hogyan alakult, mivel éreztem rokonságot, inkább később mondom el.

¹ *Juhász Ferenc 90 – Az Üveghegy és a szilánkok.* Konferencia Juhász Ferenc költészetéről a József Attila Kör szervezésében. Szervező: Borsik Miklós. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2019. február 13.

■ MNG: Tizenpárévvvel ezelőtt rögeszmés antikváriumba járó voltam, akkor került a kezembe a *Titkok kapuja*, benne a konferencián már tárgyalt Hantai-képpel, illetve a *Halott feketerigó*. Akkortájt kezdett közel kerülni hozzám a konkrét költészet, és Juhással is azért éreztem rokonságot, mert a szóban forgó kötetekben sem kimondottan az alanyiség dominál. Ezenkívül a könyvek fantáziavilága ragadott magával, illetve a *Költészet és a jövő* című szöveg, az egyetlen olyan Juhász-írás, amely a mai napig meghatározza a lírai szövegről való gondolkodásomat.

■ BA: Nekem is a középiskolai éveimre tehető a találkozás. Az első vers, amit olvastam, azt hiszem, a méltán híres antológiadarab, a *Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb* volt. Már akkor rabul ejtettek az olyan sorok, mint a „kék, zöld, sárga eső zuhog”. Aztán kezembe került Tarján Tamásnak egy, a '45 utáni magyar irodalomról szóló portrékötete, amiben a nehezen megjegyezhető, hosszú című *Latinovits Zoltán koporsója kívül-belül teleírva, mint az egyiptomi múmia-bábok*-ról volt egy nagyszerű elemzés. A következő találkozás a paksi gimnáziumban volt, ahol az igazgatóhelyettes behívott a könyvtárba azzal, hogy jó-jó, Andriskám, hogy ezek a versek tetszenek neked, de megmutatom, mi a komoly, és a kezembe nyomta a *Halott feketerigót*, ami most is itt van az asztalunkon, de amitől én ott rögtön lesokkolódtam. Egyrészt attól, hogy ez egyetlenegy vers. Hogy lehet ilyen hosszú verset írni? Nem is tudom egyébként, írtak-e a világirodalomban ilyen hosszú, egylélegzettű verset. Ez a tisztelet, ez a szerelem, amiről most beszélgetünk, akkor kezdődött. Aztán 2001-ben volt az Olasz Intézetben egy költészeti rendezvény, ahová még mindig gimnazistaként azért utaztam fel, hogy dedikáltathassam a Magyar Költészet Kincses-tára-sorozatban megjelent kötetét Juhással. Ez sikerült, és azóta is nagy becsben őrzöm az aláírt könyvet és ennek a találkozásnak az emlékét.

■ SM: Én nem tudok pontos évszámot, sem konkrét verset mondani, de az élményre emlékszem. Pont a konferencia szervezője, Borsik Miklós kezdett el bombázni Juhász Ferencsel, ám az első találkozás elég ellentmondásosra sikerült. Azt mondod, András, hogy sokkot kaptál, hát én is sokkot kaptam, vagy nem is tudom, nagyon nehéz volt elsőre mit kezdeni Juhással. Aztán telt az idő, és az a fajta sűrűség, ami először sokkolt, megriasztott, az inkább beszippantott, és nekem épp a *Halott feketerigó*val alakult ki bensőséges viszonyom.

Egyszer arra vállalkoztam, hogy végigmegyek szoros olvasással a művön, és közben ollózatok, vagdosok belőle, vagyis különböző kis kivágatokat készítettem, egyso-rostól a hosszabb szövegdarabokig. Úgy éreztem, ezek önállóan is megállnák a helyüket, egyfajta személyes olvasattá állnak össze a *Halott feketerigó*ról.

■ **NZM:** Ahogy hallgattalak titeket, az tűnt fel, hogy szinte mindannyian utaltok a Juhász Ferenc-könyvtárgyakra is. Ezeknek a könyvtárgyaknak is van egy materiális érzékiségük, hiszen a *Halott feketerigó* nem egyszerűen a szöveg hosszával, virtuális kiterjedésével, hanem azzal is hat ránk, hogy egy monumentális, kódexszerű képződmény. Tehát könyvműként is lenyűgöz. Érdekes, hogy itt máris jelen van az, ami a Juhász-olvasás során állandóan kísért bennünket, az *anyagöröm* elkeveredése a szövegörömmel. Számomra ez annyira átütő, hogy az első Juhász-élményemet nem is a szellemi, hanem inkább a kamaszkori polimorf perverz szexuális élményeim közé számítom. Ehhez kapcsolódik az exkluzivitás, a tabu és a titok határsértése, hiszen a Juhász-kötetek, amelyek egyébként hatalmas példányszámban jelentek meg, és eljutottak minden iskolai könyvtárba, de még a családi könyvespolcokra is, számomra mindig olyasmit jelképeztek, amire András is utalt, a nagybetűs Komolyat, valami szakrális-erotikus Titkot. Amibe bele kell avatódnod, ami egyfajta metamorfózishoz vezet. Máig érzem például a *Szent tűzőzön regéi*-nek illatát, emlékszem a papír érintésére, vagyis egyfajta madeleine-élményként is működik. A költészet megszüntethetetlen erotizmusának tapasztalata, mely a gyermekkor érzeki világzabálásával, világ-koitalásával íródik egybe bennem, fejlődött aztán a Juhász-komposzt projektjéig. Utólag reflektálva a dolgot, az ólommérgezés lehetősége konceptuálisan fontos volt, hiszen a posztdigitális irodalomfelfogásban alapvető, hogy a betűnek újra halálössá kell válnia, ha vissza kívánjuk vezetni a testhez, de amúgy néhány amerikai eat-art specialista tanácsára gondosan szűrtük a komposztot a folyamat minden fázisában. A továbbiakban arrafelé terelném a beszélgetést, hogy vajon mi a különbség abban, ahogy a mi generációnk olvassa a Juhász-életművet? Folytathatónak vélték-e valamilyen perspektívából ezt a költészeti projektet?

■ MNG: Amikor egy ciklussal, egy kötetel vagy akár egy életművel találok szembe magam, óhatatlanul felmerül bennem, de szerintem, erősítetek vagy cáfoljatok meg, minden költőben felmerül a kérdés, hogyan zsákmányolhatja ki azt, amivel szemben áll. Elhangzott a „szűrés” szó, vagyis az, hogyan szűrődik át rajtad ez a költészet, hogyan engedted át magadon. Egy félmondatban már utaltam a hozzám nagyon közel álló konkrét költészetre, mert számomra most az az érvényes költészet, amiben az ego önmagán túlmutatni tanul. De a jelentésekkel is van problémám. Azért egy Juhász-könyvet tizenévesen olvasni, hermeneutikai szempontból legalábbis, komoly kihívás. Nagyjából fogalmam sem volt, mi a túró folyik itt. Felfogni a láncreakciókat, a logikai kapcsolatokat – nem igazán fogtam az adást. De azt éreztem, hogy az abszolútum szintjén mozog a szöveg, hogy kapaszkodnom kell. Nem igazán értettem, nem tudtam épkezláb jelentéseket kihámozni az írásokból, de érzelmileg és esztétikailag egy olyan irányba vitt, ami számomra akkor nagyon fontos volt. Ez az érdeklődés később produktív érdeklődéssé fejlődött: amikor olvastam, valamit berobbantott, detonáció-jellegű volt, így születhettek a szövegeimben képek, sorok, képzettársítások, vagyis továbbgondolásra is alkalmasak voltak ezek a költemények. De visszakanyarodva a kizsákmányolás kérdéshez: nekem elsősorban a Juhász-szöveg fantáziája vált fontossá. Nincs pocsekább egy fantáziátlan költőnél. A másik, hogy a mai napig, ha bármilyen oknál fogva nem értek egy Juhász-verset, akkor sem válik számomra jelentéktelenné vagy megkerülhetővé, mert érzelmileg, esztétikailag és a költői lelemény szempontjából ezek a szövegek durván ki vannak maxolva, és ezek az abszolútum szintjén megképződő irányszavazások nekem költőként baromi fontosak.

■ NMJ: Az indulásomat illetően egyáltalán nem említeném a hatását – amúgy is eléggé vegyes hatások értek, reflektálatlan voltam. Később azonban hatott rám, tudtam tőle tanulni. Borsik Miklóssal volt egy rövid beszélgetésünk, egy Juhász-époszban felbukkanó motívumot segítettem neki megfejteni, és akkor értettem meg, hogy többet kell foglalkoznom ezzel az életművel. Mert épp akkoriban gondolkoztam azon, hogy a saját magánmitológiámat milyen formába öntsem, de nem is annyira a képi építkezést próbáltam eltanulni tőle, hanem egyes formai megvalósításokat. Ott van például a *Harc a fehér báránnyal* című kötetben a *Vers négy hangra...*, a szintén nagyon hosszú című szöveg. Abba balladasorokat és népdalsorokat épít be, és ezt látva találtam ki, hogy én is valami hasonlót szeretnék, nyilván kicsit máshogy, visszafogottabban. Nagyon tetszett, ahogy ezt a folklórkincset beépíti,

feldolgozza, modern elemekkel vegyíti, sokszor nagyon zavarba ejtő életrajzi metalepszisekkel. Ennyire én sosem lennék merész, de talán még ezt is megkísérlem néha variálni vagy folytatni.

■ BA: Egy époszt egyszerre vagy egyben nyilván sosem olvastam el, de engem már kamaszkoromban rabul ejtett Juhász látomásossága, a vizionáriussága. Olyan érzésem volt, mintha egy végtelenített tűzijátékba bámulnék, ami azzal is fenyeget, hogy a végén epilepsziás rohamot kapok, de mégis öröm belemenni. A konkrét költészettechnikai megoldásai, mint a szóösszetételek, a jelzőhalmozás a mai napig hatnak rám. Mindig túl sok jelzőt rakok például, és aztán ki kell húzni őket, és lehet, hogy Juhász petéi vagy lárvái keltek ki a fejemben. Ott vannak a szóösszetételei, arra külön programot kéne írni, ami kigyűjtené és katalogizálná őket. De az is óriási élményt jelentett mindig, hogy hihetetlen nagy távlatokat jár be a szépségtől a csúnyaságig, a gyönyörűségtől a bizarrig, akár egy rövid részleten belül is. Tehát egyszerre teszi a számba az ezeréves konyakmeggyet és a kéthetes mócsingot, és ez a hihetetlen lírai-gasztronómiai kaland továbbra is lenyűgöz. Mély csodálattal tölt el, és közben egyre jobban tiszteltem azt az alkotói mentalitást, hogy hisz a saját víziójában, nem foglalkozik azzal, hogy mi ugyan rajongva olvassuk, de mások talán nem annyira. Merész filmes hasonlatok jutnak most eszembe, Terrence Malick vagy Lars von Trier, akiket ugyanúgy bántanak és szeretnek, de mindnyájan nagyon hisznek a víziójukban, és ez bennem tisztelet vált ki.

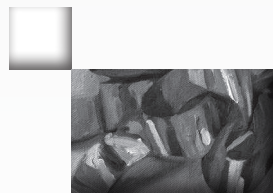
■ SM: Számomra különösen inspiráló, hogy nem voltak előtte tabuk, bármit meg mert csinálni, és így olyasfajta totalitás van jelen a költészetében, ami egészen hajmeresztő, csodálatos és lenyűgöző. Felkaptam a fejem arra, amit Gábor mondott, de én máshogy fogalmaznám meg a hatását. Beindítja a fogaskerekeket, ezzel nagyon egyetértek. Ha rákap az ember Juhászra, egy fura tudatállapotba tud kerülni, és az a sűrűség vagy ledobja, vagy beszipantja az embert, de ha beszipantja, nagyon tudja vinni. Csodálom azt a hihetetlen energiát, ami ezeket a szövegeket létrehozta, és ami átsüt a műveken és megmozgatja az olvasót. Ez fantasztikus, és nem is annyira gyakori, főleg ebben a sűrűségben. A merészsége és a totalitása nagyon inspiráló. De van egy olyan érzésem, hogy mi azért szeretjük, mert lehet és merünk vele garázdálkodni. Van a juhászi hangban egy olyasfajta fenségesség, magasztosság meg szentség, ami elidegenítő tud lenni, de ha ezen túllépsz, akkor egy televényben, egy dzsungelben találod magad, és ez óriási kaland.

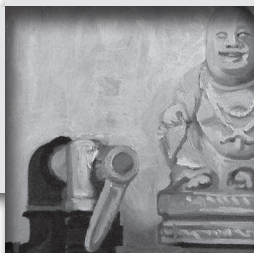
■ NZM: Nagyon izgalmasokat mondtatok, a fantázia, a látomásosság, a totalitás-víziói mind előkerültek itt, még hozzá pozitív kontextusban, de érdekes, hogy bizonyos esztétikai pa-

radigmák felől tekintve ugyanezek a minőségek nem feltétlenül értelmeződnek költői ére-nyekként. (Számomra az egyik legnagyobb kérdés mostanában, hogy hogyan tudjuk értelmezni / értékelni a fantázia fogalmát a különböző költői praxisokban.) Az előadásomban éppen a korábbi generációk ellen-identifikációs tartásáról, tendenciáiról, attitűdjéről próbáltam beszélni, amiben a kép-centrikus burjánzás negatív megítélés alá esett, miközben az én számomra, ahogy ti is mondjátok, inkább valami inspiráló hiperkáosznak mutatkozik. Ez a kérdés amúgy nyilván ahhoz a felfogáshoz vezet vissza, mely a magyar líra posztmodern fordulatának egyik következményét a szóközpontú szövegalkotásról a mondatalapúra való átmenetként írja le. Nem akarok ezzel kapcsolatban itt és most túlzottan okoskodni, mindenesetre úgy érzem, hogy mintha az újabb generációk esetében megjelenne egy olyan nyelvi érzékenység, mely a mondat „mögötti” közöttbe hatol vissza, ahonnan nézve pl. a Juhász-féle metafizikus szöfétizmus is teljesen más fényben tűnik fel. Aztán itt van még a „kiszákmányolás”, a „kisajátítás” és a „garázdálkodás” is, vagyis hogy merjünk szabadon olvasni, illetve tiszteletből félreolvasni, hogy megtaláljuk a szövegben azt, ami így nekünk adatik. Ez együtt jár az egészelvű mű- és olvasáskereső feladásával, az *époszok detotalizálásával*, hiszen ahogy Mátyás említette, hogy a töredékek, fragmentumok kisajátítása is működhet, úgy a szemeztetés, a kutakodás, egész részek szelektálása és kipreparálása is. Én *parciális olvasásnak* hívom ezt Juhász esetében. Sokakat kiteszít a totalitás, a lépték, a nagyság, a tartam és így tovább, és nem mernek az életmű közelébe menni. Itt mintha az lenne a parazita-taktika, hogy szökésvonalakat keresve lopakodunk be, és kiszedjük, ami tetszik, és ami inspirál, így a szöveg belsejében mégis termékenyen tudunk létezni.

■ MNG: A parciális olvasás nagyon fontos szempont, hiszen a Juhász-szöveg magyar nyelven talán a legalkalmasabb arra, hogy az indító fleszteteket kinyerjük. Nem kell elolvasni a *Halott feketerígót*, elég, ha felcsapom, és olyan, mintha lenyalnék egy bélyeget, azonnal történik valami. Nálam így működik a dolog: szinte bárhol felüthetem, egy olyan vízióba kerülök, ami, ha nyitottan állok hozzá, ha engedem áramlani a dolgot, olyan, mint egy LSD-trip.

■ BA: Juhász nevével az époszok és a nagyon-nagyon hosszú vers-anakondák forrtak egybe, de innen nézve engem még inkább rabul ejtenek azok a rövid vagy rövidebb versek, ahol a költő gátat szab az atommáglya-lángolásának. Ilyenkor olyan gyönyörű kis remekművek készülnek, mint az egyik kedvencem, a *Tenyészett szomorúság*, ami a már-már népdalos egyszerűségtől és a „krumplivirág, krumplivirág” refréntől jut el az idegsejtek tornyosulásáig. Emlegettem

a Magyar Költészet Kincsestára-sorozatban megjelent kis válogatott kötetet, aminek az utószavában Juhász leírja, hogy, hmm, terjedelmi okokból ki kellett hagyni sok verset, de ezeket a kis rövid, de nem kevésbé nagyszerű verseket én ugyanolyan élvezettel forgatom. Néha elgondolkozom azon is, miért nem írt több ilyen. Talán kevesebb támadás érte volna az akkori olvasóközönség részéről, vagy legalább azok részéről, akik nem adták át magukat a kép szenvedélyének.

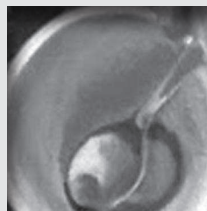
■ NMJ: Vannak olyan időszakok, amikor a képcentríkusság erény, és van, amikor nem. Máriaó egyszer említette, hogy mostanában mintha lenne egy reneszánsza a képeknek. A recepció is változik, és igen, időről időre máshogy olvassák Juhászt. De nem is a terjedelem a vád, ahogy észrevettem, hanem inkább az, hogy mindig ugyanazt írja meg. Egyébként én is a parciális olvasás híve lennék, mert ha elkezded lineárisan olvasni, az a benyomásod lehet, hogy jaj, már megint egy kozmikus kép, és masszászerűnek hatnak a művek. De ha véletlenszerűen felcsapod itt-ott, ahogy Gábor is és én is teszem, akkor nagyon termékenyítő tud lenni, bele lehet feledkezni.

■ NZM: Igen, de a mechanikusságot vagy a képdarálás vádját, amit sokszor felhoznak ellene, azt is egy bizonyos típusú versépítészeti logika alapján veszik elő. Pedig lehetne ezt egy kevésbé organicista perspektívából is értelmezni, amire jó példa Lovász Ádám és Horváth Márk iménti előadása, amelyben kaptunk egy víziót arról, hogyan lehet poszthumán szövegépítésként tekinteni a Juhász-életművet, amely masinisztikusan kavarja (szét) önmagát állandóan. De ez a technika, vagyis az olvasói figyelem túlterhelése, a szöveg dekomponálása is felfogható úgy, mint ami közelebb visz ahhoz a tripszerű olvasói tapasztalathoz, amit bedarálásként élhetünk meg. A szöveg magáévá tesz, és gyakorlatilag úgy nézzük, ahogy egy Tarr Béla-filmet nézünk nyolc órán keresztül. Ugyanazzal a furcsán vibráló, néha megálló, néha tovalendülő figyelemmel. Szerintem nagyon érdekes, hogyan unjuk, vagy nem unjuk az ilyen típusú óriásszöveget. András kérdezte, de én sem tudom, van-e terjedelmi konkurensük ezeknek a verseknek, de talán nem is fontos ez. Fontosabb, hogy a magyar versgondolkodás be van szűkülve a középhosszú versre, ami legfeljebb két-három oldal. Ami nem felel meg ennek a léptéknek, az rögtön túlírtnak minősül valamilyen naivan sűrítésfetisista Dichtung-ideológia alapján. (A Juhással ebből a szempontból sokszor párhuzamba állított Tandorival kivételt tesz a reflektálatlan közzélekedés, de ő az a neoavantgárd gyökerű

Joker-figura, akinek szerintem azért „néz el” bizonyos dolgokat (pl. intermedialis és interkulturális érdeklődést) az irodalmi rendszer, hogy ezzel kompenzálja a neo-avantgárd nagyobb léptékű elfojtását.) Engem mostanában épp ez a redukcióelvű, épp ezért szobrászati (a felesleg elvétele a formálás által) költői logika kezdett el idegesíteni. Juhásztól erős impulzusokat kapok ahhoz, hogy hogyan lehetne túlbeszélni az „elemi tényeket”, hogy hogyan lehetne beindítani egy beszélő gépet. Titeket ez nem izgat? Ti nem akartok óriásverseket írni?

■ MNG: Nem, és most úgy gondolom, nem is tudnék. Mindig lírában gondolkodtam, van egy folyamatosan árnyalódó elképzelésem a lírai szövegről, de arra egyáltalán nem számítottam, hogy Juhász ki fog hajtani benne. Azt hittem, mindig lírát, „vegytiszta lírát” fogok írni, aztán egyszer csak jöttek a prózaköltemények. Matyinak volt egy félmondata, hogy Juhásznál nincs tabu. Ez nálam arra világított rá, hogy lehet koncepcióban gondolkodni, lehet témát választani, ami nálam a szingularitás. Néhány éve szeretnék komolyan a jelenség közelébe férközni, minél többet megérteni belőle. Mivel úgy gondolom, a líra számomra otthonos nyelv, elkezdtem szingularitással kapcsolatos cikkeket és tanulmányokat prózaversekre „fordítani”. Ezek a szövegek szükségszerűen terjedelmesebbek, mint a minimalista törekvéseim eredményei, sokkal több, és főként ismeretlenebb logikai kapun kell átküzdenem magam, mint pl. egy alanyi költeményben.

■ NMJ: Én is úgy látom, hogy a rövid és a középhosszú versre van beszűkülve a mai költészetről folyó gondolkodás, ami a túlírás boszorkányüldözésében is megmutatkozik. Számtalanszor találkoztam én is azzal a kéréssel, mint András, hogy túl sok a jelző, húzz belőlük, ez már giccses. Maradt is bennem egy kislányos szorongás, hogy amikor leírok egy jelzót, az országban valahol egy szerkesztő felsír. Pedig egy-egy aszályos időszak után pont az tud segíteni, ha elhiszem, nincs tabu, nincsenek szabályok, áradjon a szöveg, legyen organikus. Tudnék-e ilyen hosszú szöveget írni? Ha ránézek erre könyvre, a *Fekterigóra*, én sírok fel: nem, nem, fizikai képtelenség! Bár most, hogy erre a beszélgetésre készülve olvastam Juhászt, eszembe jutott, hogy az egyik prózaverset

utánozhatnám, mert észrevettem benne egy érdekes retorikai megoldást: gyűlölködő felkiáltásokkal kezdődött minden szakasz. Mi lenne, ha én is néha kérdeznék, felkiáltanék, őrvjöngénék? Nem kell mindig kijelentő módban beszélni, és ezt is ki lehet aknázni. Aztán tegnap este elkezdtem írni, elkezdtem felkiáltani, gyűlölködni és egy kicsit parodizálni Juhászt, és azt vettem észre, hogy ezt reggelig tudnám csinálni. Léteznek tehát olyan poétikai eljárásmodok, amelyek magukban hordják a befejezhetetlenséget. És akkor tényleg ilyen méretű lesz a korpusz.

■ SM: Az utánozhatóság egy tök jó kérdés, és a kritika hajlamos is elfeledkezni az alkotói szempontokról, arról, hogyan jöhetett egyáltalán létre a szöveg. Na most, Juhásznál ez egy komoly kérdés, nem véletlen, hogy senki nem mondja azt, hogy persze, tudnánk egy ilyesmit írni. Ez nemcsak a hossz miatt van, hanem az anyagmennyiség, amit görget, és a mérítés szélessége miatt is. Az a benyomásom, hogy ez már annyira tiszteletet parancsoló, hogy ledobja az embereket, nem akarnak azzal szembesülni, hogy ezt is meg lehet csinálni, és inkább azt mondják, hogy ezt már nem, ez már túl van, túltolta. De ha komolyan vesszük, és megnézzük ilyen szempontból, akkor nem mondhatunk mást: itt van, tessék, csinálják utána! Csakhogy ez nem olyan egyszerű.

■ NZM: Nincs tabu, de lexikailag sincs. A legkülönbözőbb szótárak összedarálása folyik, a tudományos regisztertől a káromkodásig. Az emberek fejében sokszor létezik egy ideális verslépték, amiről beszélünk, de létezik a szókincs tekintetében is valamiféle higiénikus szótár. Erre jó ellenválasz Juhász a maga totális obszcenitásával. Olvasás közben folyamatosan irigy vagyok, hogy ezt a szót, meg azt is, bele tudta írni a szövegbe.

■ BA: A *Galapagos*ban például a teknőcök, az élet keletkezése, Darwin, minden benne van. Biológia és természettudományok is.

■ NZM: Azt is nagyon szeretem, hogy nem válik el élesen az époszok és az esszéisztikus versprózák nyelve, amit a költőtársakról, képzőművészetről ír, születésnapokra és a kiállítás-megnyitókra. Vagyis van egy költői esszényelve is. Ez egy válasz is arra, Gábor, hogyan lehet megírni azt, amire te gondolsz. Ki kell dolgozni egy költői vagy poetológiai esszényelvet, amellyel úgy tudod elmondani a mondandódat, ahogy a kritikusszakma nem teszi

meg. Én nagyon hiányolom a magyar irodalmi térből a költői esszéket, amiket olvasok, azokban mindig érzem a tudományos nyelvvel kapcsolatos szorongás által keltett bénultságot, ami vagy civilkedő semmitmondást, vagy óvatoskodó műhelynaplót eredményez. Egyébként mit szólnak ahhoz, hogy bár hosszú versek nem íródnak, ún. koncept-kötetek készülnek, ahol kvázi egy ciklus alkot egyetlen megaverset, ami maga a kötet. Szerintem a középhosszú léptékkel kapcsolatos elégedetlenségnek ez egyfajta projektált formája.

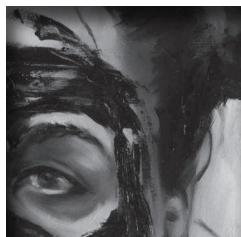
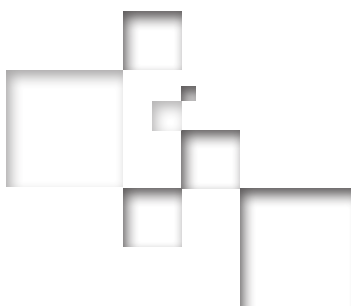
■ NMJ: Megint csak a kortárs költészeti közgondolkodás: bárkinek a recepcióját olvasom, azt látom, hogy maga a kritikai nyelvezet is kötetközponút.

■ BA: Engem a koncept-kötetekben mindig zavar valami. Akkor már inkább a tágasság és a tudatfolyam. Egyébként is szeretjük azokat, akikre furcsán néznek.

■ MNG: Egyébként nem kell neki feltétlenül nagy tér és sok száz oldal, kicsiben is meg tudja csinálni, amit akar. Rákerestem most egy szövegre: *A gyermekkor csontvázából, az ötös*. Itt önmagát fragmentálja, szépen minimalizál, de benne van ugyanaz a nyelvi svung, ami a hosszú költeményeit jellemzi.

■ BA: Pont erre hoztam példaként a *Tenyészített szomorúságot*, ami kicsit hosszabb, két oldal, de páros rímek, kétsoros strófák...

■ NMZ: Csinálnunk kéne egy Juhász-válogatást a rövid versekből, érdekes lenne, mit találnánk az életműben. A zárókérdésem viszont egy játék. Ha elképzelték egy lehetetlen helyzetet, hogy van egy versszerető fiatal, aki még sosem olvasott Juhász Ferencet, nem is hallott róla, neki hogyan ajánlanátok ezt a költészetet?

■ NMJ: Tapasztalatból mondom, hogy a kamaszok imádják a trágárságot és a szóki-mondást. Biztos azt mondanám, hogy figyelj, Juhász le merté írni, hogy „rózsás pöcsöcske-agy”. Fel fogják kapni a fejüket erre, ennek van vonzereje a fiatalok számára.

■ MNG: Felírtam egy gondolatot, amit a Lovász–Horváth-előadás inspirált: „poszt-humán ejakulátum az ég kékjén”. Ezzel a képpel ajánlom Juhász Ferencet.

■ SM: Úgy alakult, hogy ma az unokatesómnak meséltem erről az estről, és átküldtem neki a kivágatokat, amelyeket készítettem. Azt hiszem, ebben az emészthető formában ajánlanám először.

■ **NMZ: Andráshoz egy személyes kérdés-ötlet: milyen filmet javasolnál a Juhász-olvasáshoz?**

■ BA: Valamiért, talán a túlburjánzás miatt, most a *Gonosz halott 1-2* című film jut eszembe, amelynek a végén a zombik kivirágoznak és elsorvadnak, és mindezt gyorsítva látjuk. Ha VJ lennék, és egy Juhász-felolvasáshoz kéne háttérrel vetítenem, ebből a filmből tennék bele képeket.

■ NMJ: Azért a Juhász-versek tele vannak zombikkal, sírból kikelő emberekkel. *A hazatérő halott* és mások – szóval ez a filmajánlat teljesen releváns.

■ NZM: Zárásképpen egy privát gondolat. Nem tudok elvonatkoztatni attól, hogy a Juhász-komposzt projekt emlékét őrző dunsztosüveg (melyet elhoztam a konferenciára) épp Tandori Dezső halálának napján tört össze. Ezt valahogy nagyon szimbolikusnak érzem. Nyugodjanak békében mindketten, olvassuk őket!

CSEREPESÉK,
OLAJ, VÁSZN,
120x60 cm, 2017

SÁNTA MIRIÁM CÍMTELEN FÖLD

Talán el kellene mennem innen,
valahova, ahol senki sem ismeri a nevem.
Nem mintha itt ismernék, de ott, valahol
egyáltalán nem ismernék.
El kellene mennem innen, lennék kétszeres,
háromszoros kisebbségben a legnagyobb,
mindig magyar
mindig más országból
mindig újabb második nyelv.

Talán el kellene mennem innen,
valahova, ahol egy folyó az anyám,
ahol az apám a poros úton szembejövő állat.
Ahol ha végigmegyek egy utcán,
festett arcú emberek merednek a semmibe,
öntudatlanul mormolják imádságaikat,
és ha kezemet a kezeikbe fektetném,
azt is elmorzsolnák, mint az illatos fabogyókat,
csontdarabokat, zöldes rézkarikákat, gombokat.

Talán el kellene mennem innen,
valahova, ahol ha felnézek az éjszakai égre,
fekete lyukak megsemmisítő ereje tekintene vissza rám
és megnyugtatna: te is egy halott csillag fénye vagy,
benned is az utolsókat rúgja a nap a kései télben,
benned is sokan találnak menedéket akkor,
amikor éppen elfogyni készülsz.

Talán el kellene mennem innen,
valahova, ahol nincs öncenzúra
és a szenvedésben sincs önmegtartóztatás.
Ahol senki nem segít és a láthatatlanság ad
egy új nyelvet, ami csak a sajátom.

És ezen nem szólalok meg.

Mihelyt kiejtem a szavakat, azok már a másoké.
Mihelyt a hangszálaim megrezdülnek
és rákapcsolódnak az erőre, ami körülvesz,
addigra azt is elvonnék tőlem, ami a mindenkié.
A hallgatást és a tagadást, ami a véremben kering.
Talán el kellene mennem innen,
valahova, ahol a közösség nem kötelesség.

Ahol egy sikátor falának támaszkodva feloldódnék
a vízcsepp elrugaszkodásába, ahogy kerekedik
és nehezől a messzi lámpa fényében, elválnék saját magától
és csak saját maga szerinti gyorsasággal hull a földre,
nem többel, nem kevesebbel.
A vízcsepp súlyában kell lennem, három molekulában,
három nyelvben, ahol eltűnik amögül a jelentés, hogy magyar.

Talán el kellene mennem innen,
valahova, ahol nézd, ő is a te anyád,
nézd, ő is a te apád,
nézd, hol van a te tükörképed,
valahol a tengerben, valahol egy sziklában,
valahol, ahova el kellett mennem,
ahol a mindenkié vagyok, tehát a senkié,
ahol csak mély lélegzetek vannak
és mélyről jövő hangok
amik megtorpannak a fogaim előtt,
még mielőtt feltörnének.

SCHENGEN HÁROM HANGRA

I .

Ki kell eresztenem ide
ki kell eresztenem
Ezt a sok haját
Ezt a sok haját meg kell lobogtatnom a szélben
És ezeket a kóccokat is ki kell tépnem belőle
és szét kell szórnom a szélben
Itt vagyunk Belgrádban nem tudom kivel
Itt vagyunk és járkálunk a tereken

Lovasszoborra ülök
Körülöttem forognak a brutalista tárnák
Ajtajukat előttem lassan mind kitárnák
Lovasszobor és a bádóg benne töltelék
Lovasszobor a szívem benne törmelék

Ne ülj rá mert kettétörik
de ráülök és kettétörik

Forog a szénaszagú úr
Lovasszobor a bádógdarab
Lovasszobor és meghaltalak
Sosem jártam még Belgrádban
Hánykolódik most a szívem
Brutalista törmelékben

11.

Ez is te vagy
Páratlan húsdarab a senkiföldjén
Bátran cippelnek a tücskök a szögesdrótok alatt
Privatizált légyiszok egy körbevizelt határkunyhó falán
Nézd hogy nő a fű
Hallgasd a csendet miután eltűnt az utolsó kocsi is a sorból
Heveredj le
Várnod kell még
Amíg elindul a forrás
És keresztülfolyhatnak rajtad a törvények

*I am not your rolling wheels
I am the highway
I am not your carpet ride
I am the sky*

A föld rezdülései nem szűnnek meg
Néhány fehérre mázolt betonfal miatt

III.

Adósságaik tudatához már hozzáőtt a nyugalom
Elnyomják az utolsó csikket is a díszes üveg hamuzóban
Az éjszaka savanyú nyálként kúszik végig a párnahuzaton
Újabb zöld mozaikdarabka pattan le a külső falról
Majd egy gyerek felszedi és hazaviszi
Smaragddá válik kicsi kezében

Akik végigmegyünk a szűk sétányokon
Mind belátunk a fokhagymaszagú konyhákba
Piros préseltlemez kredencek virágos fazekak
A repedezett aszfalton új határokat rajzol az esővíz
Hunyorgunk, amikor szemünkbe visszasüt
A lemenő vegyszerszínű nap
És előlopakodnak a lakóközösségi macskák

Akik itt járunk a tízemeletesek között
Nyaranta felforrósodik a kulcs nyakunkban
És a vashintákról lepattogzott olajfesték
Becsúszik a körmünk alá

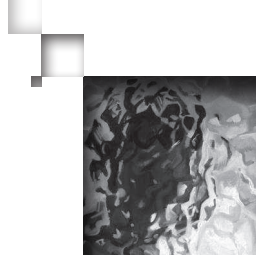
Akik itt veszteglünk a lépcsőfordulóban
És hirtelen lépteinkre megmozdul a galamb
A betonrács és a tejüveg között

Nektek álmodom
Hogy az óvoda kőszínpadáról lezuhanok
De mielőtt földet érnék
Nyílvesszővé változom
És azt is nektek álmodom
Hogy hatalmas gombák nőnek
A város széli mezőkön
Bár sosem akkorák
Mint a nagytőkések nyugalma

ZÁROLT GÁZÓRA PORTRÉJA. OLAJ, VÁSZN, 80x80 cm, 2012

FODOR BALÁZS

A FIGYELEM PILLANATAI

A távolodást figyeled az éjszakai égbolton
egy lencsén keresztül. Idővel egyre élesebben
rajzolódnak ki a felszíni egyenetlenségek.
A pályák metszéspontjai napról napra
fenyegetőbbek. Minden perc egy-egy új
megismerés. A legtöbbet utálod. Megijeszt.
Aztán valahogy elviseled, megszokod,
némelyiket megszereted, némelyiket nem
sikerül, néha mégis azt mondd, hogy igen.
Megismered az akaratot, de időbe telik,
amíg leválik a vágyról, mint a csokoládéról
a fólia. Megismerted az ízét, szeretted az
ünnepi tejbevonót, pedig csak vágyini volt jó.
Megismerted az erőt, az izmok lázában,
a ránduló görcsben megismerted a gyengét,
akit azóta is mindig előre küldesz, ha félsz.
Aztán, ahogy a lencse gyűjti össze a fényt
megismered azt a másik akaratot. Vagy
másik félét magadban. És már inkább úgy
tűnik, visszafelé zúdul, amit távolodni véltél.

ANTENNÁK

Rádióhullámokon
jön el az álom,
dallam nélkül,

a túvel átszurkált
űr résein keresztül.
És ezek a hangok

elvesznek bennem,
mint a hajdani szuper-
nóvák részecskéi:

a háromheréjű
bőgése az ünő
koponyájában

rezonál. A csigolyán
végigfutva parányit
megmoccan

a farok és a fül, de
agancs híján,
némán túri

a késői felismerést
a torkolattűz
villanásában.

A hím ekkor
ledobja agancsát,
és reggelre

felépül belőle
a gravitáció,
és a távolodás.

IDŐDILATÁCIÓ

A lassú lélegzetvételek
számolása elcsöndesíti
a benned sercegő zajt

esténként. Minden
belégzésnél jön egy
autó, ami a kilégzéssel

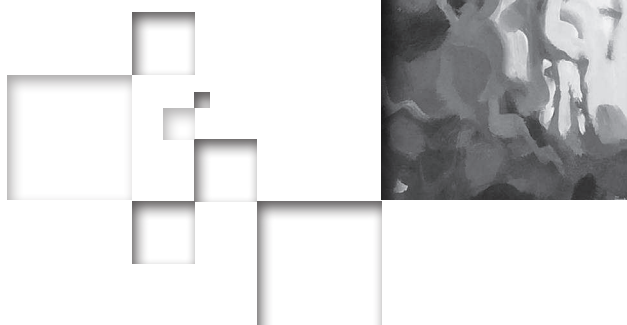
továbbviszi rádiójában
kelet felé az autópályán.
Az utolsó lassan közelít.

Reflektorával hosszan
a szemedbe világít,
egyre hangosodik, majd

csönd és sötét marad
utána, ahogy berobban
az üzemanyag

és a hordozórakéta
a szétrepedt kupola
kiszámíthatatlanságába

tör. Egy útra szavatol.
Elveszít és magadra hagy
egy olyan helyen,

ahol a saját hátad
mögött állsz. Ahol
mindenki más is te vagy,

fiatalon, öregen, párzó,
menekülő és vadászó
állatok képében.

A rádió sercegésén
keresztül térsz vissza
a kényszerű felejtésbe,

ebből a másik időből.
Mintha gyufával a kézben
barlangba néznél,

hogy emlékfoslányok
vörös sziklarajzai
között megleld

az asztronautát
homlokod konkáv
boltozatán.

FÉSZEK

Az eltitkolt és később
elhagyott kilövőállomásokon
fészket rakott az űr.

Otthonalanságból,
és lemondásból. Apránként,
ahogy a cinege készíti

fiókáinak. És amikor
akkorára tágult, mint egy
gólyafészket az út menti póznán,

a kozmonauták biciklikén
tértek vissza, és a közepébe
ültek egymás után.

A MOZGÁSRÓL ÉS TÖMEGRŐL

Megmozdította
a végtagjait,
és enni kezdett.

Ezzel együtt
szükségszerűen
növekedett

a tér körülötte.
A tágulás
a magány fizikája.

A nyugvó test
mozgási energiája
csökken,

ahogy enyészik
egyre közelebb
enged.

Noha igénye
talán már
nincs másra.

NEM TENNI

Kezeidben a meg nem tett cselekedetek
a megvalósulásra várnak, csak a megfelelő
kesztyűbe kell nyúlni. Csakhogy a kesztyűk
közül egyben mindig elvesz valamit a kéz,
még ha remeg is közben. Kilométerek
remélik az abroncs súrlódását az aszfalton,
a kerozin égését a motorban. A távolodásba
mégis az otthonmaradtak fáradnak bele
előbb, a várakozásban félretaposott cipőikben.
A le nem írt betűkhöz ki nem vágott fáknek,
és a ki nem mondott szavakhoz fel nem
használt oxigénnek csöndes elmélyülés
legyen a hála. És a mutálódó kromoszómák
egy következő evolúciós szakasza talán
a nem cselekvő, békés kőolajjá fejlődés.
De, ha éjszaka, csukott szemmel a Napot
elhagyó foton érkezését várod, a reggel
a teleálmodott papírról verődik a pupilládba.*

**A versek a szerző Ün-
nepi Könyvhétre meg-
jelent verseskötetében
szerepelnek (Fodor
Balázs, Kozmológiai
állandó, FISZ köny-
vek, Budapest, 2019).*

FESZÜLTÉG, OLAJ, VÁSZON,
150x50 cm, 2011

ELFÚJTA A SZÉL?

A szülőföld rendesen a föld (hely), ahol az ember születik. („fn Vkinek a szempontjából az a vidék v. ország, ahol született.” Lásd MÉK, 1975, 1319.) De hát az ember jó esetben állandóan, s még jobb esetben haláláig állandóan születik. Szülőföldünkre lehetünk tehát mindenütt, ahol életünkben megfordulunk; szülőföldünk lehet minden hely, amely hozzánk tesz valamit, ahol ezért-azért mások, többek leszünk (ám megtörténhet, hogy el is vesz belőlünk, s adott esetben nem is keveset).

*

„A szülőföld kéz, ahova lehajthatod a fejedet” – írta valamikor még az 1960-as években Miroslav Válek szlovák költő. Lehet, sőt bizonyára. De mindenképpen *is*. Meg, mondjuk, kabát is, melyet összegombolhatsz magadon stb. Lehet ilyeneket mondani (gyártani), s minden bizonnal vég nélkül. Mert a szülőföld a legnagyobb közhely(ek egyike). Épp ezért megszámlálatlanul vonzza a közhelyeket. Ne szaporítsuk őket. Ámbár... ártanak? Miért ártanának? Velük (is) teljes a világ...

*

Életemben, bár parányi darabkáján a földnek, egy hosszát tekintve kétszáz, szélességét tekintve ötven kilométeres területen, többfelé laktam (éltem). S noha ez a terület vagy száz éve már két országhoz tartozik, mondhatom-e, hogy nekem két ország(ban) a szülőföldem? Ha pedig az egyikben vagyok, akkor úgy vagyok ott(hon), hogy külföldön, s ha a másikban, akkor is úgy vagyok külföldön, hogy közben szülőföldemen?

*

Sőt. Ugyan Budapesten születtem, de a *születésemhez* Csehszlovákia is terepet adott, azaz nekem Csehszlovákia is a szülőföldem. (Bár Csehszlovákia – geopolitikailag – a szüleim

szülőföldje: 1926-os születésű anyámnak tényszerűen, viszont az 1917-ben ugyanabban a faluban született édesapámnak az-e, vagy neki még inkább Magyarország? Esetleg neki nevelőszülő-földje csak?) Nekem tehát nem Szlovákia, de nem is Felvidék, Felföld stb. (A második ugyanis *már*, az első pedig – hivatalosan – *még* nem volt.) De Csehszlovákia már negyedszázada újból nincs. Eggyel kevesebb hát a szülőföldjeim száma azóta? Dehogy! Az emlékeimben (tudatomban) és a sejtjeimben, a pórusaimban, a reflexeimben, a viszonyulásaimban létezik még. Ami így is marad már örökre. Legalábbis amíg én létezem. De mért ne léteznék most már én is örökké?

*

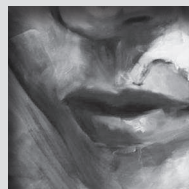
Budapesten születtem, mint mondottam volt az imént. De tényleg Budapesten? Hiszen Rákoskeresztúr, a szülőfalum, a születésem idején még nem is tartozott a fővároshoz. Hivatalosan csupán néhány hónappal később, 1950. január 1-jével csatolták Nagy-Budapesthez. Budapest tehát még csak szülővárosom se. De Keresztúr a szülőfalum-e? Hiszen az egyik VIII. kerületi klinikára vitték be anyámat, hogy ott jöjjenek a világra.

*

„Én úgy gondolom, egy valódi író számára mindegy, hogy melyik utcában, melyik országban él. Magában hordja azt az egy-két kérdést, amelyre egész életében hiába keresi a választ” (Zbigniew Herbert).

Hát a szülőföldjét nézve? Mindegy-e?

*

Nekem a szlovák, a cseh és a lengyel (stb.) kultúra, irodalom, művészet is a (szellemi) szülőföldjeim közé tartozik. A magyarról természetesen nem is beszélve. Az életem (kezdet) ugyan nem szorosan hozzájuk kötődik, de hogy élet lett a létem, az nem mellékesen nekik (is) köszönhető. A kultúra tehát szintén mint szülőföld? Hát persze! Még ha bizonyos értelemben fikció is – mert van-e valóságosabb valóság, mint ez a fikció?

*

S a nyelv, az anyanyelvem. Igaz, hogy a nyelvet, a nyelvét *beszéli* az ember, de a nyelvet teszi őt, a nyelve is beszél róla. És nemcsak beszél róla a nyelve, hanem a nyelv alakítja, formálja, szüli is őt. A szülőföldjeim részei tehát a nyelvem bokrai, virágai, hegyei, lankái, magasságai, mélységei, flórája és faunája. Sőt a múltja is, a gyökerei is.

*

De ahhoz, hogy magyarul egészen jól megtanuljak, a szlovák és a cseh is nagymértékben hozzásegített. Pontosabban: a cseh és a szlovák könyvek. Még pontosabban a cseh és a szlovák versek. Melyeket azért kezdtem el olvasni, fordítani, hogy megtanuljam (megértsem) a nyelvet. Igaz, nem is annyira azokat, mint kiderült, hanem a magyart. Az anyanyelvem. (A szlovák és a cseh tehát nekem nevelőanya-nyelvem?) S noha igazság szerint csehül és szlovákul továbbra sem beszélek elég jól, magyarul közben viszonylag jól megtanultam. Gondolom én. Mindenesetre a cseh és a szlovák – és a lengyel – versek is nagyon sokat adtak ahhoz, hogy én *én* legyek, meg ahhoz is, hogy magyarként (magyarnak?) legyek én. Tehát nekem a versek is a szülőföldjeim (szülőföldjeim)? És a szlovák és a cseh – és a lengyel – kultúra is szülőföldem?

*

Szívet cseréljen, aki hazát cserél...
Nékem szülőhazám ez a föld...
Melyik hazáról van is szó?
Melyik földről?

*

Annak idején, a közeg, amely íróvá tett, unos-untalan azt sulykolta belém, hogy a (cseh)szlovákiai magyar író faluról jön. S bár igaz, hogy nem voltam született csehszlovákiai magyar, de egy itteni kis faluban éltem, amikor elkezdtem küldözgetni versikéimet a városba (városokba: hol Pozsonyba, hol Budapestre), de vajon faluról (faluból?) jövök-e? Meg aztán, hogy szülőföld-irodalom, meg ilyenek... De volt-e nekem igazából szülőföldem? Lehet, nem is csoda, ha magában a létezésben éreztem otthon magam? De ott is úgy, hogy egyúttal idegenül is? Ami sokáig el is vette a kedvem az unos-untalan *szülőföldeléstől*.

*

S muramista, muramista (lásd Karinthy), mennyi gügyögés, gagyogás, könny(ezés), nyál(zás) a magy. ir.-ban (s főleg költ.-ben) is a szülőföldről!... Persze szembenézés is, *dráma* is helyenként...

s nekem inkább ezek az *igaz* helyek... Ám a többi elijeszt, taszít... Ha pedig úgy ildomos róla, mint azokban, ha én is csak úgy tudnék, mint azok, (gondoltam,) inkább soha... Még szerencse, hogy szülőföld-vershez szülőföld is kellene... De hát van-e nekem igazából?

*

Sokáig nem értettem fővárosi barátomat, aki a nyolckert tartotta szülőföldjének (s nem Pestet, és főleg nem Budapestet, noha személyi igazolványában ez utóbbi állt). És irigyeltem idős(ebb) fővárosi jótévőmet, aki szebben írt a belvárosról, ezen belül pedig az ötödik kerületről, mint bármelyik példának élém kényszerített szlovákiai magyar író(nk) a Garam mentéről vagy Gömörről... Talán nekem is inkább Budapestről kellene?

*

Amikor három évtized múltán visszaköltöztem ötévesen elhagyott (elhagyni kényszerült) szülőházamba, s ott is szülővárosomba, és miután kérelmeztem annak idején elveszített egykori állampolgárságom visszavételét, első, a magyar hatóságok által kiállított személyi okmányomban ez állt: „Szülőhelye: Budapest. Állampolgársága: hontalan.” Szülőföldemen, szülővárosomban hontalannak lenni... – hát ez se semmi... Nem annak *érezni* magam, hanem hatóságilag igazoltan annak *lenni*... Ezt csinálja utánam valaki, gondoltam akkor. S még azt is: már ezért is megérte?

*

Hiszen ez már nem csak létidegenség, nem csak időbeni idegenség. Ez térbeli is. És szó szerinti: hontalan (idegen?) az egész földön. S a kozmoszban is az? Miért... mi más...

*

Hogy is éneklí a világjáró, Manu Chao, a „jelen állampolgára”? „Onnan származom, ahol vagyok...” Lehet, én is onnan?

*

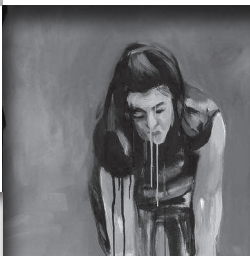
A szülőföld, akár a haza, bennünk van, bennünk képződik meg. Ami kívülünk, azok díszletek, kellékek, melyek mibennünk állnak össze azzá – amivé, olyanná – amilyenné... szülőfölddé.

*

Mítosz tehát a szülőföld, valóságelemekből lett mítosz. Ahogy minden mítosz valóságelemekből lesz (lett).

*

Az enyémet *elfújta a szél*? A történelem (a valóság) szele? De ez így elég ócskán hangzik, nem? Hát persze hogy úgy... Még ha történelem – és valóság – is...

*

A szél fújta el? A Duna felől érkező?

Tényleg, a Duna. Ha visszagondolok, eddig mindegyik életteremet (mindegyik életemet?) meghatározta a Duna, azok mindegyikét a Duna mellett találtam meg. Budapestet, Izsát, Komáromot, Pozsonyt... Sőt Pozsonypüspökin a Kis-Duna folyt száz méterre a lakásunktól... A szigetet pedig – Európa legnagyobb szárazföldi szigetét –, ahol életem nagy részét töltöttem, és ahol most is élek, a Csallóközt a Nagy- és a Kis-Duna öleli körül. Jelenlegi otthonom nemkülönben egy olyan városhoz köt, melynek a Duna is ott a nevében: Dunaszerdahelyen. Igaz, a várost nem szeli át egyetlen folyó sem: egyik oldalról is, másik oldalról is huszonöt-huszonöt, hosszában pedig felfelé is, lefelé is ötven kilométerre esik a Dunától. De lakásunk ablakából paradox módon mégis a Dunára látok rá. A kék Dunára... A Kék Duna Áruházra... Mintegy figyelmeztetésül, hogy fogyasztói társadalmunk mint telepszik rá a természetre?...

Vajon, ha nem volna képzavar, vagy túlságosan nagy ellentmondás, azt is mondhatnám: nekem a Duna is a „szülőföldem”?

*

Mondjam én is itt, a Vámbéry tér betonfalai között, amit a Pozsony Máraijának is nevezett Peéry Rezső írt városa folyója, a Duna kapcsán: „...a Duna a víz, amiből vétettem... a folyó, ami nélkül hiányos az élet”? S hogy kicsit én is úgy születtem, mint a legenda szerinti pozsonyi ember, vagyis hogy megmártottak a Dunában? Akit viszont megmártottak benne, tudom magamról, vizét nem tudja felszárítani róla semmilyen szél...

*

A szülőföldemről (szülőföldjeimről) és magamról mindent megírtam már, amit lényegesnek gondoltam. Vajon tud(hat)nék-e mást, mint ezeket újrmondani?
Miért ne tudhatnék...

Miért tudnék?

*

Kétség nem fér hozzá, nem voltam olyan szerencsés, mint mondjuk Thurzó Gábor, aki élete vége felé elmondhatta: „...ugyanabban a szobában nyitom reggelre az ablakot, ahol a most már mind fogyóbb életre nyitottam egykor a szememet.” Bár ki tudja, ő volt-e a szerencsésebb, vagy én lettem ilyen bal-szerencsémekkel is? De nem is kell ezt az embernek eldönteni, hiszen az élete dönt mindenkinek ebben a kérdésben, s döntött az enyém is...

*

(Nagy-)Budapest: Rákoskeresztúr (Ferihegyi út – szülői ház), XII. ker. (Alkotás u. – Nagyenyed u. sarok), Józsefváros (Blaha Lujza tér), Víziváros (Fazekas u.), Gazdagrét (Frankhegy u.), Ferencváros (Haller u.), Békásmegyér (Margitliget u., barátom kölcsönlakásában); Izsa (Fő u. – szülői ház, Kiskertalja u. – szülői ház, Víz u. – szülői ház); Komárom (Május 1. tér, Vörös Hadsereg u., IV. lakótelep); Dunaszerdahely (Kukučín u., Štúr u., Malom u., s most: Vámbéry tér), Pozsony (Šoltész u., Halaš u., Vetvár u., Észt u. – ez utóbbi kettő Püspökin) – ez (is) mind én vagyok, énem (énjeim) egy-egy szeletét, vonatkozását jelentik ezek a helyek. S ahol kedveseim laktak, akikkel (akiknél) hosszabb-rövidebb ideig élnem szerencsétetett, és akik szintén segítettek világra hozni engem... És édesapám sírja Budapesten a Rákoskeresztúri új köztemetőben? Apámé, anyámé az izsai temetőben? Flóra lányomé a püspökiben? Végül pedig bizonyos értelemben e sorba tartozik – bár még nem lehet tudni, hol lesz – a hely is, ahol a halál utolér. S ahol majd családom visszaadja testemet a földnek... Mért ne lenne majdani sírhelyem is a szülőföldem része?

Bölcsőtől a sírig minden...

Mert bölcsőtől a sírig minden az enyém...

*

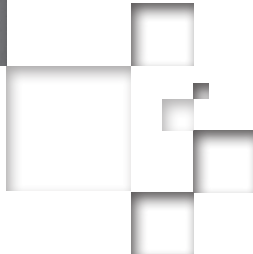
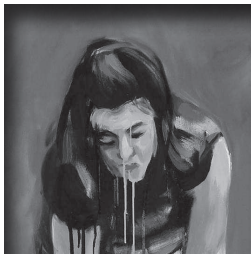
Helyek. Szülőhelyek, lakóhelyek, munkahelyek, tetthelyek, férőhelyek, ülő- s állóhelyek (helyzetek), nyughelyek, sírhelyek... Köz-helyek, köz-helyek. Helyek... (2018. október 22.)

TÚL AZ ILLÚZIÓN 2., OLAJ, VÁSZON, 120x90 cm, 2018

A SZEKRÉNY

Történt, még az 1980-as években, hogy Ivan Ivanovics Hontalan I., miután áttelepült a szocialista Csehszlovákiából a magyar népi demokráciába, költő barátjától, Ivan Ivanovics Hontalan II.-től, aki viszont valamivel korábban, a változatosság kedvéért Nicolae Draculescu et. Romániájából igényelt menekült státuszt ugyanott, kapott egy kivénhedt szekrényt. Amely, s ezt a történet értelmezéséhez feltétlenül tudni kell, egy volt kolozsvári (cluji, cluj-napocai) emeletszomszédjától, egy román zeneszerzőtől szállt rá annak halála után, aki számára azt egy erdélyi szász asztalosmester készítette, s amely rozzant tákolmány szebb napjaiban – faragott lábaival, díszeivel – valaha valóságos mesterdarab lehetett. Igazi különlegessége pedig az volt, hogy egykori készítője egyetlen szöveget sem használt hozzá, és minden egyes darabjának összeillesztését facsapokkal és eresztékekkel oldotta meg. Ez a szekrény azután a magyar fővárosban elkísérte Ivan Ivanovics Hontalan I.-et a II. ker.-i Fazekas u.-ba, a gazdagréti Frankhegy u.-ba, s el a XII. ker.-i Alkotás u.-ba is a Déli pu. fölé, de amikor onnan a Blaha Lujza tér VIII. ker.-i sarkára költözött, megvált tőle. Azt ugyanis egyik, szintén a szoc. Csehszlovákiából magyarhonba hontalanodott barátjának, Ivan Ivanovics Hontalan III.-nak adta tovább, aki viszont népi demokratikus lengyel és antiulbrichtianus NDK-beli menekültekkel élt egy fedél alatt, így általuk, gondolta most Ivan Ivanovics Hontalan I. a szekrényre gondolva, tulajdonképpen Közép-Európa talált otthonra benne, illetve a közép-európai sors tartotta s tartja benne mindig vasalt ingét és vasalatlan szennyesét. Ezáltal a szekrény – erdély-

lyi szász – készítője egymaga többet tett az e régióban uralkodó viszonyok rendezéséért, mint egynémely politikusok gyűlevész hada. S ki tudja, mi vár még rá? Most talán babaruhák kerülnek majd bele, hogy ott várják Ivan Ivanovics Hontalan I. nevezett barátja, Ivan Ivanovics Hontalan III. elsőszülött gyermekét, aki leendő édesapja ugyancsak Magyarországra menekült lengyel feleségével kötött frigyéből készült ez árnyékvilágra jönni azokban a napokban...

És így tovább... s gondolom, itt még nem is lesz vége...

Ha Ivan Ivanovics Hontalan I. szobrász lenne, mindenképpen megmintázná ezt a szekrényt. És ezt a címet írná rá:

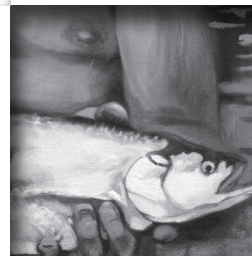
Üdvözet Közép-Európából.

Vagy ezt:

Mittel-Európa – a pokol hányadik köre?

De leginkább talán ezt:

Ez maradt a Tudás Fájából... *(Budapest, 2003. június)*

KIEGYZÉS

1519 szeptemberében Fernando Magellán portugál nemzetiségű hajóskapitány a spanyol király lobogója alatt öt hajóból álló flottájával elindul Sevilleből, hogy nyugatról kelet felé tartva, körbehajózza a földet. Útjához a középkor számos olyan alapvető felismerése és felfedezése kötődik, melyek az általa fellelt Magellán-szoroson keresztül is, átvezettek bennünket az újkorba, és jelentőségük mai szemmel nézve sem csökkent. Személyében ma is újkori, modern világunk, világképünk egyik megalapozóját látjuk. A Magellán flottájából megmaradt egyetlen hajó, fedélzetén a kezdeti kétszázhatvanas összlétszámából mindössze tizennyolc tengerésszel és három fogollyal, három évvel később, 1522 szeptemberében tért vissza a spanyol városba. A főparancsnok nem volt köztük: nem élte túl végül is sikeresnek bizonyult vállalkozását – a Fülöp-szigetekhez tartozó Mactan sziget bennszülött királyának, Lapulapunak a harcosai 1521. április 27-én lemészárolták a gyarmatosítóként is, hittérítőként is fellépő gaz betolakodót...

Ma Mactan kikötőjében két fehér obeliszk áll egymással szemben, emlékeztetve a sziget őslakóinak és a leigázásukra elszánt európai hajósoknak a közel fél évezreddel ezelőtti véres összecsapására.

Mindkettőn felirat – az egyik így hangzik:

„Hernando de Magellanest, a nagy portugál hajóst a spanyol király szolgálatában 1521. április 27-én ezen a helyen ölték meg a Fülöp-szigeteki bennszülöttek.”

A másik viszont így: „A nagy törzsfőnök, Lapulapu ezen a helyen verte vissza Fernando Magelán támadását, a támadót megölte, csapatait elűzte.”

Ami, közép-európai viszonyokra lefordítva körülbelül annyit jelent, mintha ma, mondjuk a budapesti Kossuth téren, nagy hazafink szobrával szemközt felállítanánk – felállíthatnánk – Ludovít Štúr szobrát, Pozsonyban pedig, a Štúr téren a szlovák nemzetébresztő szobrával szemben Kossuth Lajosét.

Hát...

Tényleg messze van tőlünk Mactan szigete...

Vagy mi vagyunk messze a mactaniaktól? (Budapest, 2004. június)

ÉBREDÉS (A HALOTTASKÖNYVHÖZ)

„Minden reggel velem együtt ébredt a múltam...” – kezdi Tadeusz Rózewicz egyik remekbe szabott novelláját, az 1959-es *Rekonstrukciós kísérletet*. (Hát igen, az ilyen dobütésszerű első mondatok olvastán látjuk igazolva a tételt, miszerint a novellát már a nyitó mondata eldöntheti). Aztán így folytatja: „Amikor az ablakban a napsugarak kirajzolták a virágok világos színeit, velem együtt ébredtek az iskolatársaim, egyívású játszópajtásaim, a tanáraink, és száz meg száz, talán ezernyi ember. Tüstént felébredt minden kellemes és kellemetlen élményem.”

Nos, én ezt még megtoldanám ezzel: minden reggel velem együtt ébrednek a halottaim. Ha nem is szólnak hozzám – néha napokig, hetekig meg se mukkannak –, tudom, ott vannak bennem, velem kelnek, velem fekszenek, hallgatják a szavaim, ellenőrzik a mozdulataim, figyelemmel kísérik tevésem-vevésem, néha a fejüket csóválják, elnézően mosolyognak, vagy haragosan összevonják a szemöldöküket. Az ember legalább egy dologban biztos lehet a világon: az élők megcsalhatják, elhagyhatják, megtagadhatják – a halottak soha.

A legbensőségesebb viszont, amit ember az emberrel kialakíthat, az a halottainkhoz való viszonyunk.

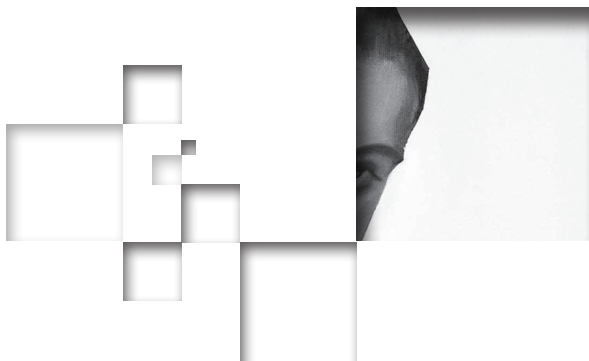
A halottainkkal mindig magunkban vagyunk, mindig meghitt közelségben, mindig négy szemközt, mondanám, ha nem keltene velük kapcsolatban abszurd képzeteket ennek a szónak a használata. Minden emberi kapcsolatnak – a függőleges viszonyrendszeren túl – van linearitása is. Története, elmesélhető folyamata, előre-hátra mozgása, nem csak erőssége. Egyedül a halottainkkal való kapcsolatnak nincs konkrét lineáris jellege, kiterjedése. Illetve, legfeljebb csak a koordináta-rendszer negatív értékei, mínusz tartományai felé haladhat. Míg vertikálisan a halottainkhoz való viszonyulásunknak is megmaradhat a le-föl mozgása, a jelenben is pozitívan ható ereje. De közös történeteink már nem befolyásolhatók; csak a haláluk előtt megtörténtek, átéltek mesélhetők el,

illetve értékelhetők és élhetők át újra és újra. Új történetekben viszont már nem lehet részünk velük, legfeljebb kitalálhatunk ilyeneket, de ilyenkor az ő szerepüket is mi játsszuk el. Ez a játék tehát már nem róluk szól, hanem rólunk. Ebben a játékban már nem ők a fontosak, hanem nekünk van rá(juk) szükségünk.

Mégis figyelnek, velünk együtt ébrednek nap mint nap, és...
...megvan rólunk a véleményük. (Budapest, 2005. január 26.)

KÉZFOGÁSOK

Gyászjelentés Gerold László haláláról: „rövid, súlyos betegség után” – hetvenhat évesen... stb. Június elején, a könyvhéten még hosszan beszélgettünk, levélváltásokat, kölcsönös írásküldéseket tervezgettünk: semmi jele nem volt (illetve semmi jelét nem láthattam), hogy sietnem kellene ígéreteimmel, mert hamarosan már nem válthatom be ezeket (ezeket sem). Nagyon régi szakmai – színház- és művelődéstörténeti – érdeklődés és rokonszenv kötött össze bennünket (már 1976-ban írtam egyik színház-történeti összeállításáról, a *Színházi életünkről*, melynek anyagát a délvidéki magyar játékszín kezdeteihez kapcsolódó naplókából, emlékiratokból, levelekből válogatott az 1800-as évekből, s melynek érdekessége, hogy az I-es sorszámot viseli, tehát egy sorozat nyitódarabjának készült, amelynek folytatására azonban azóta sem kerül[hetet]t sor). De annak megvállásával is tartozom neki (illetve – most már: – emlékének), hogy a színházat, a modern színházat is nem kis részt tőle tanultam el, a modernszínházi gondolkodás titkait és módjait az ő jugoszláv, illetve nyugati színházi szemléi tárták fel előttem, abban az időben, amikor még nálunk, a husáki Csehszlovákia bénító konszolidációjában a kommunizmus csinovnyikjai elszántan igyekeztek elzárni bennünket mindentől, ami túlmutatott önmagán. (Ezt bizonyítja, hogy már legelső színikritikai kötetét, az 1970-es *Színház és kritikát* is megvásároltam Budapesten az az évi könyvhéten, mely anno még a nemzedékem számára elsőrangú és -rendű mintát jelentő *Új Symposion* könyvsorozatában, a 04-es sorszámot viselő Symposion-füzetként jelent meg. De megvolt, s lehet, valahol még ma is megtalálnám gyűjteményeimben egy évvel korábbi híres, *Hatvan magyartanár* című szociográfiáját is, mely viszont nemzet-, illetve kisebbségtudatomon nyitott egy igen fontos ablakot.) És tudom, Laci is megértő rokonszenvvel figyelte Újvidékről szerény s bizony nemegyszer tudatlan sertepertélésemet a teátrum és története, illetve más irodalomtörténeti régiségek háza táján. Erről viszont egyik, Gyóni Géza színikritikusi korszakát összefoglaló tanulmányának dedikált különnyomata tanúskodik az újvidéki Magyar Tanszék Tanulmányosorozatának 8. kötetéből, melyet még 1976-ban küldött Pozsonyba, az *Irodalmi Szemlébe*, ahol akkoriban dolgoztam, s ahova természetesen írást is kértem tőle a délvidéki magyar játékszín helyzetéről. 1998-as *Drámakalauzát* pedig mint – „örökre” – „újrafelfedezett” „szerzőtársának” ajánlotta nekem az Írószövetség november 14-i budapesti köz-

gyűlésén. (A „szerzőtárs” gondolom arra vonatkozhatott, hogy a *Színháztudományi Szemle* teljes 22. száma hármunk: Kántor Lajos, valamint Gerold és az én tanulmányomból állt össze 1987-ben a határon túli magyar színjátszás egyes tartományairól.) Ez utóbbi utalásaival talán az akkoriban megjelent kétkötetes komáromi színháztörténetemre célozhatott, melyről – tudtam meg tőle az idei könyvhéten – maga is írt valamelyik délvidéki lapba (talán a szabadkai *Magyar Szóba*), ám amiről addig nem volt tudomásom, így megbeszéltük, hogy hazaérve előkeresi az írást, és elküldi. Hogy történt, hogy sem, elég az hozzá, hogy az újságkivágat (fénymásolat) helyett – néhány hónappal később – már csak a halálhíre érkezett el hozzám. Szevasz, Laci! – intek most felé, erős kézfogásra nyújtva a kezem, mint ritkás, bár eleven és mély beszélgetéseket jelentő találkozásainkkor szoktam, s a legkevésbé sem a búcsúzásként. Annál inkább sem, mert Gerold Laci olyan *klasszikus* érték marad számomra (számunkra), a szó nem évülő – és még kevésbé avuló – minőséget és tartást jelentő értelmében, aki kisebbségi térfélen is a világ tágasságát képviselte és mutatta világlejtében, aki úgy tudott az időben visszanézni, hogy azzal is mindig az előtte levőt kereste s vizsgálta. (2016. október 18.)

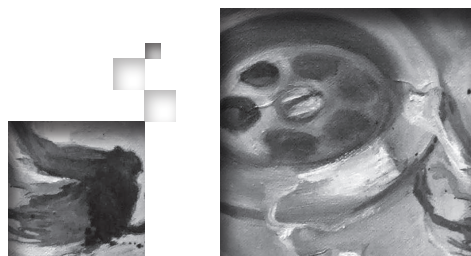
MÉLYTUDAT

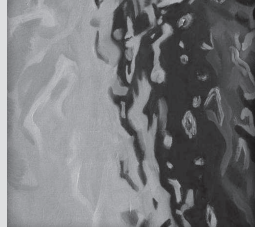
Halálban is kezd igen bőséges lenni az idei tavasz. Két hete a színész Csendes László, a múlt héten Kolár Péter művelődésszervező-színidirektor, most Szepesi Attila. Laci a hetvenharmadikban volt, Péter hetven, Attila három hét múlva lett volna hetvenöt.

Ki lesz vajon a következő?

Attilával valamikor, pályám elején, az 1970-es évek hajnalán – még ’vadak’-ként –, s később is – de már lecsillapodva kissé – nagyon szoros kapcsolatban voltunk; ha Budapesten jártam, találkoztunk, nemegyszer nála aludtam még első házasságában a Filatori-gátnál levő betonvadásban (ilyenkor akkori felesége – aki tősgyökeres Thaly lány volt, úgy tudom, Th. Kálmán egyenes ági leszármazottai közül – és ő beraktak négy kicsi gyermekük közé a gyerekszobába... később született nekik egy ötödik is), de nem kíméltük meg Pozsonyt sem tőle, döntögettük magunkba az italokat: „most *kiagnoszkaljuk* magunkat a mélytudatból”, motyogtuk nagyokat darvadozva, leveleket váltottunk, első kötetemről még ő is írt, majd gyermekirodalmat hordtam neki az *Új Tükörbe*, és igen irigyeltem tőle azt az elmélyült figyel-

met, mellyel valódi szóalkimistaként hajolt a nyelv fölé, szemügyre véve legmélyebb rétegeit, legrejtettebb összefüggéseit, de a körülötte levő világ ezernyi láthatatlan rezzenését is ugyanilyen áhítattal elemezte. Igazi tudósalkat volt tehát, „barangolásai a magyar múltban” vastkos köteteket eredményeztek (*Kapuk és vendégek; Az elsüllyedt várkastély*), olvastukkor csak ámultam-bámultam alapos tudásán, aprólékosságán (nem volt véletlen például, hogy vele írtattam utószót Juhász Gyula-válogatásomhoz, már csak elkötelezett *szege disége* örvén is, s az sem, hogy kiadócskám Magyar Klasszikusok sorozatában egy Czóbel Minka-válogatást tervezgettünk, amely aztán megfelelő anyagiak híján végül megmaradt az ötlet szintjén). Másfelől igazi igrickat is volt, mondhatni a dal és a versjáték, a verszene és -ritmus nagymestere, bármilyen verssé (dallá) tudott válni a tollán (ajkán). (Afféle weöresi fajta, azaz nem véletlenül vonzódott – pályakezdő korától – Weöres Sándor költészetéhez, s a Mester is egyik érdemes tanítványát láthatta benne, amikor úgy találta, hogy azon fiatal költők egyike, akik közt Kosuth-díja összegét szétosztja, éppen Attila legyen.) De barátom gyermekverseivel is mestere nyomdokaiban járt (*Kilenc bagoly* címmel magam is kiadtam egy gyermekverskötetét az Isternél). S nemkülönben tudni indiánromantikájáról, nagy természetjárásairól, szinte vallásos áhítatú természetben-éléséről (Tornai József is több helyen említi közös sátorozásaikat, vadonban-létüket stb.), mindvégig sok időt töltött egyfelől a Mátrában, másfelől a Balatonnál, Ábrahámhegyen (s csupán a téli hónapokban élt Óbudán). Idővel persze Attila tartása is meg-nemesedett, erősen visszafogottá vált, ám e visszafogottságát is bizonyos sajtóságos kettősség jellemezte, mint azt az élete utolsó szakaszában írt önelemző-emlékező *barbár szonettjei* is bizonyítják. Itt, ezekben a verseiben Attila megbontja a külső formát, s színre felszabadítja kötöttségei alól a szonettet (csupán annak tizennégy sorát tartja meg); a formafegyelméről mintegy az emlékezés, a közlés áradására helyezi a hangsúlyt, és a költői képek burjánzása és a versmuzsika örvénylése helyébe a díszeitől megfosztott narrációt lépteti. A címbeli, jelentésük szerint ellentétes irányba tartó (egymást kizáró), ugyanekkor műfajjelölő pozícióba is helyezett két szó párosításával azonban egyúttal gátat is szab az emlékek korlátlan (‘barbár’) özönlésének, s azt egyúttal a ‘szonett’ forma- és gondolatszerző tudatosságából az utóbbira téve a hangsúlyt, annak belső ellenőrzése alá helyezi. A ciklus prózaversei így lehetnek afféle, műfaji kötöttségeik külső (forma)jegyeit elvető, ám a közlés, megjelenítés belső fegyelmét szigorúan érvényesítő sajtóságos, a maguk szabta szabályokhoz igazított szabadversek, afféle ‘szabad’ szonettek. Miután azonban eljöttem a fővárosból, és visszaköltöztem Szlovákiába, már csak ha egyszor találkoztunk, s ha egy levelet váltottunk, noha terveztük, hogy – mint

írta – „Egyszer tán csak összefutunk valahol téres Pannóniában”. Nos, már nem futotunk, nem fért bele zsúfolt életembe (ő írta, levelében, magamagáról: „a költő és a gombász sosem nyugdíjas”), s ez nagy hiba volt, megbocsáthatatlan vétek, mulasztás, nemtörődömség a részemről – tudatosítom most halálhírétől lesújtva. Azt is tudva, hogy vele is egyik pótolhatatlan életfunkcióm veszett el, egyik létfontosságú részem enyészett el. Utána is, hozzá is megyek hát, amikor – bármikor – nekem is indulnom kell, hogy majd a végtelen időre bízzuk azt, ami „téres Pannóniában” már nem sikerült. (2017. április 3.)

MEDITÁCIÓ EGY KÉP ALATT

Szent Karácsony második ünnepe, a Kisdéd is már kétnapos. Dolgozószobámban ücsörgök, lázas semmittevésben pillogva ki magamból; pihenőágyam fölött régi fénykép. Szabó Márta asszonytól, néhai Nagy Gáspár özvegyétől kaptam néhány esztendeje, emlékül barátomról elnevezett díjam mellé, Budakeszin. Negyven-akárhány éve készülhetett, Budapesten, az Egyetemi Színpadon, valamilyen alkalomból, valamelyik irodalmi rendezvényen. A képen négyen vagyunk: Gazsival, Kulcsár Ferivel, Grendel Lajossal és velem – ahogy Lajos írta egykor rólam, verseimről: a Semmi színe előtt. Balról jobbra, pontosan ebben a sorrendben. Az egykori fotósnak – fogalmam sincs, ki volt –, úgy látszik, legalábbis e felvétel tanúsága szerint, a végzet sugott. „Évjáratos nemzedéktársak” voltunk – Gazsi egyik könyvajánlásának szavaival –, legalábbis négyünk közül vele, Ferivel és velem hárman (Lajos egy évvel idősebb volt nálunk: negyvennyolcas). Azóta, három-négy nap múlva tizenkét éve már: Gazsi halott. És az idén tavasszal meghalt Feri is. Holnap pedig Grendel temetésére készülök. Mondhatom, elég ócska dramaturgiai trükk mindannyiunk sorsának intézőjétől (magam, színházi dramaturg koromban, mindig elvből ódzkodtam az ilyen ezerszer lejáratos fogások alkalmazásától), hogy még elhalálozásunk most már végleges sorrendjét sem átalotta az ismeretlen fotósunk által megörökített pillanat véletlenjéhez igazítani! Ám itt kell bevallanom, hogy igazság szerint barátaim mindegyikével sírba szállt belőlem (is) valami. Miként minden további, korábbi drága halottammal szintűgy. Hosszú a sor, s Lajos a legfrissebb példa rá, tovább-

ra is egyre csak nyúlik; jobb, ha bele se kezdek. És egyre kevesebb vagyok nélküük – lehet, leendő síromból belőlem is alig látszik ki már valami... A kegyes idő lassú, kimért ritmusban rám is lapátolja már a földet... Ki tudja, hányal van hátra még. Tízze? Kilencce... nyolccce... héttel... hattal...? S életem hány leválaszthatatlan részének kell még meghalnia, míg az utolsóval is rám kerül? Mert talán ez a legszörnyűbb az egészben. A tudat, hogy megtörténhet, még mindig nem én leszek a következő... Csak kérdés, meddig képes az ember viselni és elviselni ezt az egyre sűrűsödő, egyre töményebb magányt. Melyet úgy hordunk magunkon, mint panyókára vetett köpenyünk, amit egyre irgalmatlanabban szaggat rajtunk a kozmosz dermesztő hideget hozó szele...
(2018. december 26-án, Grendel Lajos halála után nyolc nappal, a temetése előtti órákban)

FELLINGER KÁROLY

KÍMÉLETLEN

Egyszerre több folyóban
pihen a nap,
hátha így megfelel majd
mindenkinek.

Nincs rá szavam,
ha volna, már rég
nem beszélnék
szüleim nyelvén.

Az árkok meglapulva
nyilvánítanak véleményt,
olyanok, mint a tengerbe
süllyesztett akvárium.

NEM VAGYOK ŐRÜLT

Éjjel vacakolt a prosztatám,
többször is kimentem vizelni,
nem tudom, miért, egy régi
sláger motoszka a fejemben,
minden egyes alkalommal,
még a felébredésem után is,
aztán odatettem főni a
tyúkhúsleves, besóztam
a rántott húsnak szánt
karajt, csirkemelleket,
majd felcsuktam az internetet,
kiderült, a fütyült,
örökzöld dallam előadója elhunyt
az éjjel, de a számát azóta
is dúdolom, fütyülve a gyászra,
a hivalkodó némaságra,
egyelőre küldök egy
felköszöntő üdvözlőt
kedvenc költőm hetvenedik
születésnapjára, akinek
pont az a keresztnéve,
mint a nekrológokban
szereplő énekesnek.

„EKLEKTIKUS VAGYOK, OLVASÓKÉNT IS”

BESZÉLGETÉS CSERNA-SZABÓ ANDRÁSSAL

Legújabb regénye, *Az abbé a fejével játszik*, sziporkázó ámokfutás a történelemben, szemkápráztató patchwork, anekdotikus ugróiskola Martinovics Ignáctól ukrán törpéken át az apokalipszisig és tovább... Többek között a munkamódszeréről és a nagy ívek alkotórészeiről is beszélgettem Cserna-Szabó Andrással.

■ Egy éve is van már annak, amikor véletlenszerűen összefutottunk Debrecenben, és betértünk egy kocsmába. Éppen rendelni készültünk, amikor egy pultnál ülő férfi megszólított téged. Te vagy a kedvenc író, mondta, és kifizette a körünket. Később sem engedte, hogy kinyissuk a pénztárcánkat. Hogyan emlékszel vissza erre az alkalomra?

■ Éppen hahniztunk a városban (a Víztoronyban vagy egy középiskolában, erre nem emlékszem már pontosan), túl voltunk a műsoron, és betértünk egy sörözőbe. Az ürge, aki odajött hozzánk: ügyvéd és irodalomrajongó. Ritka madár manapság, mármint nem az ügyvéd, hanem az irodalomrajongó. Rajongott a kortárs irodalomért, nemcsak értem, de például Jászberényi Sándor írásait emlegette szinte szerelmesen. Tudom, nyálasan hangzik, de tényleg így van: egy ilyen találkozás sokkal jobban feltölt pozitív energiákkal, mint egy dicsérő kritika. Az mindig fantasztikus érzés, amikor az író rádöbben, hogy az olvasó tényleg létezik. Ott ül a kocsmapultnál, a villamoson, a rendelő várójában, és talán éppen azt a könyvet olvassa, amit az író sok-sok éven át magányosan körmölt egy szobában, és közben tulajdonképpen nem is tudta magának megmagyarázni, miért csinálja ezt az egészet. Ha valaki megkérdezte tőle, azt válaszolta, hogy hát az olvasónak írja, de igazából ő sem hitt abban, hogy az olvasó tényleg létezik. Aztán lám, egyszer csak odalép hozzá a kocsmában, és megveregeti a vállát. Az este további részében mindenki sokat ivott, az ügyvéd fizetett, irodalomról beszélgettünk, meg arról, hogy miből él az író. Azt vettem észre, az olvasót ez a kérdés felettébb izgatja: vajon miből élhet az író? Sajnos nem tudom a választ.

■ Tucatnyi könyv és számos díj van a hátad mögött, ráadásul alkalomadtán a fentihez hasonló módon is visszacsatolásokat kapsz. Az olvasók érdeklődése elvárásokkal is jár, amiknek meg kell felelni? Vagy inkább visszaigazolás, hogy az író jól végzi a munkáját?

■ A díjat nem az író, hanem a magánember veszi át, és ő találkozik az olvasóval is, és ő olvassa a kritikákat is (és akkor vagy büszke az íróra, vagy anyázik a kritikusra). Az író ül a szobában, tele van kétséggel, és ír. Régen nagy a baj, ha ő mindenféle (akár szakmai, akár olvasói) elvárásoknak akar megfelelni. Az író soha nem tudhatja, jól végzi-e a munkáját. Ez a magánembert persze kikészíti idegileg. Mert egyrészt azt sem tudhatja az író, hogy amit eddig csinált, abban van-e valami valóban maradandó. Rengeteg olyan szerző van, akít egekbe emeltek a kor kriti-

kusai, imádták az olvasók, most meg a nevét se tudjuk. És fordítva. Számos olyan szerző van, akit saját korában észre sem vettek, ma pedig klasszikus. Másrésről azt sem tudhatja az író, mit hoz a holnap. Mondok egy példát. Apám nőgyógyász. Harmincéves korára megtanult császármetszést csinálni. Jól csinálta. Már nyugdíjas, de akár még ma is megcsinálná álmából felébredve. Az író azonban nem lehet biztos abban, hogy ha tegnap tehetséges volt, és írt egy elég jó novellát, akkor erre holnap vagy holnapután is képes lesz. Hemingway mondta: vagy az író hal meg előbb, vagy az ember. Ha az író, az a cikibb verzió. Nála ez történt, ezt felismerte, a puská csövét a szájába vette.

■ **A Debrecenben történetekhez hasonló, véletlenszerű események az írásaidban is gyakoriak. Kiszámíthatatlan fordulatok, hihetetlen, mégis valószínű mozzanatok szervezik új regényed önálló címeikkel ellátott, tartalomjegyzékben külön mégsem jelölt fejezeteit. Írói technikád része ez az eljárás mód?**

■ Igen, mondhatni, hogy most ez volt az írói technikám. Akármit is jelentsen ez a kifejezés. Ez most egy ilyen szerkezet lett. Mert a szerkezetet mindig az alapanyag határozza meg. Például a *Sömmi*. című kisrománom szerkezete ennél sokkal hagyományosabb, klasszikusabb, tulajdonképpen egy lineáris történetvezetés, bár azért az sem ilyen egyszerű, mert az utolsó bekezdések sok mindent lebegőssé tesznek visszafelé. A *Puszibolt* című könyvem már jobban hasonlít az *Abbé* szerkezetére, de ott azért a képzeletbeli kisváros a legfőbb összetartó erő. Az *Abbé* pedig egy nagy ugrálás, ugróiskola, a keretes szerkezet paródiájával.

■ **Nyilatkoztad már, hogy a könyv szerkezetének megalkotása során Buñuel *A szabadság fantomja* című filmje inspirált. Különálló kéziratokból rendezted egybe a regényt? Milyen megfontolások vezettek a végleges sorrendhez?**

■ Voltak kész szövegek is, a feladat az volt, hogy eljussak egyikből a másikig. Mondok egy példát. Volt egy történetem, ami Martinovics lefejezésével ért véget, és egy másik, ami a szarajevói merénylet reggelén játszódott. Ahhoz, hogy eljussak egyikről a másikig, egy bakó, Martinovics hóhéranak történetét kellett megírnom, akit a felesége megvakít, majd Ceglédre megy, onnan Szarajevóba, ahol is az új feleségével cukrászdát nyitnak, és Gavriilo Principéket már a bakó dédunokája, Setét Omar engedi be azon a reggelen a Mehmed pasa hídjához címzett kafánába. Szóval 1795-től 1914-ig, Budáról Szarajevóig kellett eljutnunk, hogy a sztori folytatódhasson. Ez egyfajta patchwork volt. Aztán van egy kvázi-íve a könyvnek, a világ keletkezésétől vagy a teremtéstől az apokalipszisen át a mindenség újjászületéséig. De hát ez a kvázi-ív is inkább a nagy ívek paródiája, mint valódi vállalat.

■ **Mikor kezdted el írni a könyvet? Melyik volt az első olyan szöveg, amit beválogattál a regénybe?**

■ Nálam általában úgy kezdődik egy könyv, hogy fogom az alapanyagomat, ide-oda megrendelésre írt kisebb szövegeimet, és nézem sokáig, mi lesz ebből. Novelláskötet? Novellaciklus? Valamiféle regényfésülés? Talán egyedül a *Sömmi*. című kisregényem esetében nem így történt. Ott egyszer csak beszélni

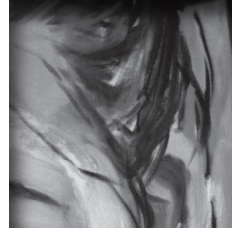
kezdett bennem Veszelka, lementem egy sörözőbe, és hónapokig gépeltem azt a hangot, amit hallottam. Az első, 200 oldalas verzió talán hetek alatt kijött belőlem, aztán persze azon még dolgozni kellett.

■ Számos műfajt vegyítesz a könyvben – többek között a történelmi regényt és a krimi is elegyíted. Ez a műfaji sokszínűség, a nagy idő és térbeli ugrások értelmezhetőek a hagyományos formák kritikáiként? Vagy inkább arról van szó, hogy egyszerűen csak játékosan akartál hozzászólni azokhoz az elemekhez, amelyek általában a nagy ívek alkotórészei?

■ Mindig is szerettem átjárni műfajok között, szeretem összekeverni a popot és a klasszikust, a trasht és a „magaskultúrát”, a vulgárist és a mennyeit stb. Eklektikus vagyok, olvasóként is. És szeretek játszani írás közben, mert meggyőződésem, hogy a művészet mindig játék. Az írás egyszerre bujócská és fogócská, üvegpörgetés és gazdálkodjokosan, de semmiképpen nem számháború. Amikor egy könyvet azzal reklámoznak, hogy hány kiló és hány oldal, akkor kifordulok a könyvesboltból. Én alapvetően novellista vagyok, ezt az irodalmi műfajt tartom a legtöbbről, a tömörítés művészetét. A közönség és a szakma viszont erősen mennyiségfetisista: minél vastagabb egy könyv, annál jobban felizgulnak. Mint ha attól szakadna be az asztal egy mű alatt, hogy hány kiló a súlya. Tehát komoly mennyiségi elvárás van az íróval szemben (mondom, ez a közönség és a szakma oldaláról egyaránt tapasztalható), ezért olvasóként rengeteg túlírt, bölére eresztett, lángostészaként nyúló, szófosó könyvvel találkozom.

■ Nyilatkozataidban hangot adtál annak is, hogy sok olyan dolog van a kortárs magyar irodalomban, ami kifejezetten zavaró a számodra, többek között az ambivalens viszony a krimi műfajához vagy a humorhoz. Ezért is fogalmazódott meg bennem az, hogy te a szövegeiddel egy olyan megszólalásmódot képviselsz, ami szerinted hiányzik a kortárs hazai irodalmi palettáról.

■ Mondjuk ki, a magyar Kánon sznob. Fél mindentől, ami kimozdíthatná őt az ún. magasirodalmi és intellektuális komfortzónájából. Fél a poptól (nemcsak a krimiétől vagy a gasztrótól, de emlékszünk, milyen hiszti volt pl. Bob Dylan Nobel-díjából), fél a humortól (sorolhatnánk a példákat Tersánszkytól Rejtőn és Karinthyen keresztül Hazaig), fél mindentől, ami szóra-koztató, legtöbbször attól is, ami kicsit is történet- vagy életszagú. Azt gondolja például, hogy a humor valami alantas dolog, ami bemocskolja a Szent Szépirodalmat. Azt hiszi szegénykém, hogy a humor „komolytalan”. És ő komoly akar maradni. Mégiscsak ő a Kánon. Én meg azt

gondolom, hogy humor nélkül nincs művészet. Kunderával értek egyet, aki szerint a regény nem az elmélet, hanem a humor szelleméből született (lásd Cervantes, Rabelais, Swift stb.). Ha a Kánon lelép a villamosról, és rájön, hogy az ülésen felejtette a Nadas-kötetét, valósággal reszketni kezd a megállóban. Nem állítom, hogy a Kánonnak és nekem nincsenek közös kedvenceink, vannak, de azért én inkább a saját ízlésemben hiszek, ennek szeretnék megfelelni. Nálam ugyanolyan előkelő polcon van egymás mellett Jo Nesbø és Jon Fosse, hogy most szándékosan ne egy kortárs magyar példát említsek. Az én személyes irodalmi kánonom éppen olyan, mint Esterházy „gasztronómiai tágassága”: pacaltól a homárig.

■ Íróként, szerkesztőként vagy társszerzőként mondhatni éves rendszerességgel adsz ki könyveket. Dolgozol most valamin? Mikorra várhatják a következő könyvedet az olvasók?

■ Mindig dolgozom valamin, mert függő típus vagyok, többek közt munkafüggő is. Valóban, az utóbbi években egyre többet szerkesztek, nemcsak a *Hévíz* folyóiratot, de én szerkeszthettem olyan nagy sikerű és fontos könyveket, mint a Kalligramnál Jászberényi Sándor második novelláskönyvét és a Helikonnál Bödöcs Tibor első paródiakötetét. Most is dolgozom szerkesztőként két könyvön, illetve az egyik már kész is van, könyvhétre fog megjelenni. *Erdélyi lakoma – újrátöltve*: ez a címe a kötetnek. Kövi Pál, a híres New York-i vendéglős (Four Seasons), az amerikai gasztronómiai forradalom vezéralakja, a hetvenes években visszatért ifjúkorának helyszínére, Erdélybe, hogy összegyűjtse a régi magyar, székely, román, szász, zsidó, örmény, szombatos stb. recepteket. A szakácskönyvet azután megtöltötte kulináris esszékkel, a kor erdélyi íróit kérte föl szerzőknek. Ez az irodalmi szakácskönyv először 1980-ban jelent meg magyarul Bukarestben, majd pár évvel később New Yorkban angolul. Mi most „újrátöltöttük” Kövi alapművét: a csodálatos és autentikus receptek maradtak, az esszéket pedig újakra cseréltük. Csak pár név a szerzők közül: Bächer Iván, Esterházy Péter, Király Kinga Júlia, Nyáry Krisztián, Papp Sándor Zsigmond, Saly Noémi, Ugron Zsolna, Vánca István. Az új írásokban feltűnnek puliszkák és tokányok, az erdélyi zsidó és örmény konyha fogásai, kolozsvári káposzták és vásárhelyi vargabélesek, ménesi borok és az eszténa sajtjai, nyomtatott szakácskönyvek és nagymamák kézzel írt receptfüzetek, útszéli sütdők és legendás vendéglők, ősi fogások és hamis műételek, csorbák és miccsek, zakuszkák és flekkenek, szászok és románok... Emellett készül Kőhalmi Zoltán stand-up sztár első regénye is, ezt is én szerkesztem, nagyon élvezem, rongyosra röhögöm magamat, valami olyasmit képzeljenek el, mikor Rejtő Jenő és Italo Calvino együtt írnak skandináv krimi. Ezen kívül megjelenik a *Mérgezett hajtúk* című esszékötetem második, bővített kiadása a könyvhétre és egy új gasztroesszé-kötet, tulajdonképpen az *Ede a levesben* folytatása, *Rézi a pácban* lesz a címe, és karácsonyra fog kijönni.

Juhász Tibor

SZÁSZI ZOLTÁN

JÚLIUSI LÉGNYOMÁS, HULLÓCSILLAGOK TALÁLKOZÁSA TILOS

AZ ÉN KÓRTÁRSAIM

Feldöfte rúdjára, most azon libegteti a nyári éjszakát a fényes ragyogású Göncölszekér, hát utánunk lassan az év fele, teli mohó párákkal az éjjeli rét, szanaszét ezer a csillag, rajzik a szentjánosbogár. Emlékszel, Szent Iván éjszakáján messzi pislá tüzek bizsergettek a domb tetején, jelölésnek, hogy nyár van, fullasztó nyár, s erre bedőltek sokan a széna közé bódult szerelembé révülni, majd remélni a másnapot.

Ő te, a régi mitológiából oda az égre felrepített Kallisztó nimfa, ki voltál mind közt kiugró – így mondja beszédesen a neved, hogy a Legszebb – azok sorából, akik kísérték a sötétben osonó, vadra ajzott íjú Artemiszt. Lásd, az lett a veszed, te leány, az a bódító szépség! Bolond Zeusz, ha ágyéka gerjedt, mire nem volt képes, látod, hát nem rútul becsapott? Átváltozva istennőd arcát mutatta, majd erejét tette rajtad, s hasadba ültette magját, hogy fiat nevelj. Jaj, az a mérhetetlen kéjvágy! Jaj, mekkora szégyen, s még Héra is, a tehénszemű, mily kegyetlen s bosszúálló volt veled! Pedig te nem csábítottál, csak te voltál a legszebb s szűzi fogadalmat is tettél, de hiába, a tested bája elcsavarta a főisten fejét. Elbánt veled ő, otrombán. Bujkáltál, a ligetektől kitiltott a nemes istennőd, irdatlan haragja támadt rád, de mégse pusztított, csak száműzött, s lettél kivert vad, mezsgyén rohanó, félve égre tekintő, mint egy medve, suta is, mely mikor hallja, roppan a gally, vagy roppan felette az ég, fújtat s rejtőzik! Megszülted fiad, Arkaszt, de micsoda kín, nincsen otthon, nincs odú, mely befogadna kettőtöket, nem nyílik barlang, hol a sziklák alatt a sötétség mélye, a hegynek méhe megvédene a haragvóktól, kik létedre törnek zúdulva, kelevézzel, asszonyi gög és sértés minden mérgét bevetve. Héra haragja még egy istenhez is óriási, s nem tudom, nem értem, miért terád haraglott, miért téged akart eltiporni minden áron? Miért rád, az ártatlanra zúdul a rossz, ki csak szép volt, ki csak áldozat? Oly szépé formálódottál Arkadia földjén, hogy bárkiben rád nézve felágaskodott az ösztön, ahogy Zeuszban is, s mert ő tette, nem félvén senki rovásától, hát hágott is nyomban, cselre vetemedve előtte orvul. Még holtadban se hagyott békén Héra, s hogy végül ne piszkuljon az isteni jó hír, az a bajszos Zeusz felemelt hát az égre, s lettél te a Nagy Medve, ó Kallisztó, s fiad Arkasz, hogy mindig veled lehessen, Kis Medve csillagként támasztja veled az űrt. Micsoda undokság az, hogy végtelen szomjúságotok kívánta Héra, így kijárta, soha ne érhesetek az óceánhoz, ne merítsétek bele testetek. Egész évben ott ragyog hát

a Nagy Medve és a Kis Medve, Nagygöncöl és Kisgöncöl az égen, hol ágaskodva, hol éppen csak járva a horizont szélét. Óceánt vagy tengert nem értek soha el! Engedd, vigasztaljalak!

Álmok járnak a nyárban. A legkurtább éjszakán a boszorkákról mesél a lenge szel-
lő, míg roppan a száraz gally, sercenne szikrát a sötétbe, kint tüzek helyén, hol körbe
aztán a letaposott füvek másnap lassan nyújtózkodó szárán meg megcsillan egyik lány-
kának nevetéséből kicseppent nyála, másnak csókba elcsorgott nedve, harmadiknak
elmorzsolts könnye, mit belerepült pernye csalt ki, s negyediknek valódi, mely szerelem
vesztése miatt fakadt fel s pergett alá szomorún. Álmok járnak a nyárban, forró és foj-
togató álmok. Elsietett ölelések és elmaradt csodálkozások hagynak nyomot a lélek-
nek könnyen csikaródó csodás emlékkörzésre tartott lemezén. Gurul a meleg, kevés és
lenge ruha takarja a semmit. Folyók vize lágy és omlós, homokot lerakó, most nincs
örvény, mint tavaszi ár idején, még a zúgó is halkul, csak csorgó már, nem is zúgó,
közepén se ér derékig a víz, mind ott bolondoz, ki teheti most. Idillt álmodom. Már
nem részese vagyok, csak álmodója, már nem kell éreznem, látnom elég! Álmodom,
mi lennék, ha mindég ilyen jó nyár lenne. Tán elsőként szivárványhúzóznak állnék be
a dús esőfelhők után, vagy elébe a morgós zivatarnak, én kisperném jegét, mit a tört
sárga búzamezőkre szán, én még fent a hegyek alján, a tar sziklákra ráhessegetném.
Felhősíz bodorító állást is szívesen vennék, lenne nagy és puha fésűm, azzal olyan
formákat kavarnék, hogy csuda lenne s jókedv! Lenne az égen palacsinta, hozzá kukta
meg napnyugta színével pirosított limonádé, melyet habzó kelyhekből nimfák szolgál-
nak fel az égieknek, s hogy ne legyen unalom itt lent se, lenne nagy vigadalom szél által
az égbe felkapott virágsziromból, mely, mint harmatos eső, mind lepereg s megmossa
a fáradt ágakat. Azok végén hízik a gyümölcs már, s a szőlők kunkori fürtjeiben hir-
telen elkezdődik valami, ott a rejtett ízek épp most faragódnak. Júliusi légnyomás ül
a fejemre, tompa duhogást gerjeszt a meleg, a szív tétova ritmusokat kalimpál, szaggat
a régi seb, de így jó, legalább tudod, létezel még, s a világra a fájással felelek s álmodom
újra! Mesélek neked!

Látod Kallisztó, a szépség, ha múlik is, de te mégis örök vagy, megmaradsz útmuta-
tó csillagképek, izzó pontjaid mindig megszámlolom, ha felnézek az égre. Nem lopta-e

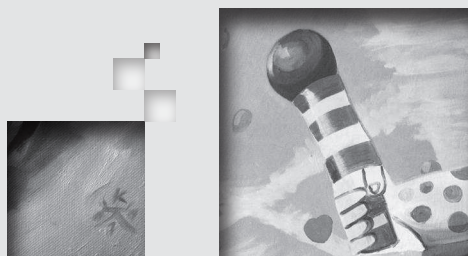

el valami csúf bitorló, ki ott kocsikázik a mérhetetlen távolban? Ahova én vágnyi se bírok, oly messze az. Gondolok rád, szomorkodom is, meg tudom, már minden mindegy, te jó helyen vagy már. Tartod az időt tengelyed végén, s ha elkopik az, akkor a világomnak vége lesz majd. Minden százezer évben annyit kopik tengelyed vége, mint egy csóktól a faragott gyémánt, ha ezer évenként egyszer egy másodpercig csókolja azt valaki. Soká lesz még ez a világ, ugye Kallisztó? Jó is lenne! Csak annyi csaltság ne lenne, csak annyi orv sunyítás ne támadna fel se emberben, se olümposzi istenben egyben se, soha többé!

Közelít az éj. Mély, suttogó, sejtelmes, mint a bársony, puha is. Repülök piros kis villogó pontjai mérik a távolságot, városok fényfüzére látszik, játszom a csenddel. Megigéz. Vénusz írja az éjszaka végét, a holdsarló úgy élesedik, mint lányok száján a mosolygásból gerjedő harapás csók közben. Zene hallik, simogató, hárfazene, valami isteneknek írt, ősi ismeretlen dallam ez, sose hallottam még. Arról zümmög, az idő végét soha nem várja ki ember, se isten. Az idők vége maga farkába harapó kígyó, nem látni, nem tudni, nem ismerni semmi kiterjedését, csak magunk kicsiségét tudni biztosan benne, csak a percekre szabdalt végtelent. Emberként.

Legenda vagy, nimfa, mesék hőse fiaddal együtt. Már legkevesebb harminc ezer éve létezők vagytok, tud és mesél benneteket ógörög, latin, hindu és eszkimó, indián, vend, viking, talján, skót és walesi meg ír és frankhoni vadnál, vagy pusztát kutyaugatással mérő pásztor, hegyek szélén fenyőket döntő székely góbé s én is, kit itt e tájba belefoglalva találasz, mit otthonnak vélek. Harmincezer éve, úgy feltételezik okos tudósok, mióta a jeges levonultak a Kárpátok oldalán, s mióta faekével túrjuk itt a földet kis magokért Európa közepén, azóta mesél rólad az ember fiának, s lányának titkosan s halkán, el ne riadjon a csillagpor, mi onnan száll le. Tán néhány morzsája annak a pornak megfürdött innen elevennek látszó csillagaid fényében, hogy megfürödvé a távolságban kívánságteljesítő hullócsillagként süvitsen végig a nyári éjen. Sose volt üveggolyóm. Sose volt elég üveggolyóm. Törekény lettem. Neked panaszlom ezt nimfa, neked, ki a szerelem ártatlan áldozataként lettél égi varázs. Csak a messzeséget kívánom! Csak!

Hogy is indult minden? Hogy feldőfte rúdjára, most azon libegteti a nyári éjszakát a fényes Göncölszekér? Bizony, utánunk már az év fele, s hiába van teli mohó párakkal az éjjeli rét, hiába szanaszét ezernyire villog a sok apró csillag, révülten hiába rajzik a szentjánosbogár, ennek is vége lesz hamarost. De ne szomorítsalak, még ne vegyem el kedved

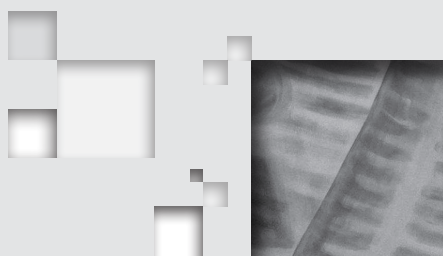
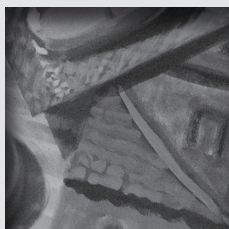

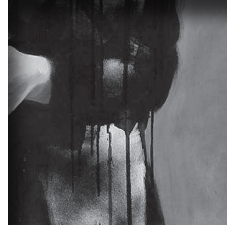
Kallisztó! Légy te a legszebb, légy Artemisz hű kísérő társa, légy vadász istennő ligetet kiismerő rejteket tudó óvó tündére! Légy legenda, légy örök! Zeuszt se bánd, majd a vén kujon egyszer elmúlik, s kénytelen lesz legendáriumok, mitológiák könyvbe sűrített lapjai közt bujkálni, miközben te az égre helyezve sose mosol lábat az óceánok habjában, s marad a szomjad, mert a vízhez sose érsz, s nagy tudománnyal ezt úgy mondják cirkumpoláris csillagkép a Nagy Medve.

Álmodjunk! Én téged, felszabadult arkadiai királylánynak látlak, kinek atyja Lükaón, a farkassá változtatott. Ő az, aki próbára tette magát Zeuszt, megkérdőjelezve mindenhatóságát, hát emberhúst tálalva fel neki. Ráfizetett. Farkas lett atyád. Kallisztó, te a Legszebb, aki a kételkedő lánya vagy, aki örökebb az öröknél s múlandóbb a szitakötőnél! Figyelj, nincs baj! Mert semmik sem vagyunk. Te engem, ha lehet, ilyennek álmodj, porszemnek, melynek engedted meglátni magadat, s elmesélted szomorú mesédet. Nézzük az eget! Együtt! Te látod magadon túl is, én magamtól innen csak keskeny szeletét az égi utaknak. Ott csavarodunk egy galaxis peremén, a fényéveket megérthetetlen távolságnak és időnek tudva. Én nem tudok rád kitalálni semmi mást, mint a megismerés áldásának érzetét. Érintve van a vég s a kezdet! Ujjaim közt elfér a Göncölszekér.

Gyere, Kallisztó, igyál egy pohár harmatot! A nyári éjszakának máris vége, az álmodást nappalra félrerakjuk. Megyünk élni, enni és inni, mosdani, szerelmeskedni, halottat siratni, születőt fogadni. Csengő kopácsolással vasat nyújtani, s hinni abban, a hangok elijeszti a rossz szellemeket, s félelmünk se talál fészeknek elég jó ágast a lélek szeg-zugos bokrában. Hol rejtegetjük a hajnalt, a madárszót, a vallomásoktól való remegést, mindenek kulcsát, az időt s az elene kitalált fegyvert, szapora emlékeinket. Gyere, Kallisztó, kelj fel, adj enni fiadnak, etesd meg a Kismedvét! Játsszon Apolló szekerének tengelyén a fény, te este majd ráintesz az elguruló napra. Felkelni jó lesz! Jó bizony. Ahogy álmodni is jó volt veled.

BARAK LÁSZLÓ
MINT A ZACC

hello publikum
én írtam kurvaanya címmel verset
egy gyilkos kamaszról
aki két fojtó fogás/fejlövés között
rendre aranylánccal engesztelte anyucit

nem biztos hogy ez volt az első szöveg ilyen címmel
de tele voltam empátiával
mint a sekrestyék szemfogatással
bennfentesnek játszottam magamat
hogy ti is így érezhettek
mintha én tapogtam volna ott
szanaszét heverő hullák
vértócsák közt egyensúlyozva
szorongva közben vastagon
mint egy tériszonytól reszkető ácsinas a létra előtt)

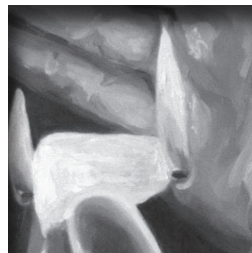
(pedig a szétbarmolt nyomok miatt
nem engem átkoztak káromkodva a helyszínelők
különbben sem illettem bele a képbe
olyan idegen voltam a sztoriban
mint fényes nyári égbolt horizontján a telihold)

mégis én akartam lenni
aki érzékeny/elérzékenyül
de csak azért
hogy megható legyen a borzalom
így hajtott a meghökkentő aktor szerepébe
a hiúság
a felszín

hol tudtam volna akkor
az a gyilkos úgy darálta le áldozatait dolga végeztével
mint disznóhúst anyátok a fasírhoz
hogy aztán beetesse a masszával a folyó halait
mint verseny előtt a sporthorgász
(azután szalonna
puha cipó
lila hagyma
legyen miért szivarra/dalra gyújtani
a vörösborhoz)

helló publikum
nekem már nincsen anyám
még élt amikor megírtam a kurvaanyja című verset
egy fél szóval nem mondta akkor
gestussal sem jelezte volna
hogy örült vagy kegyetlen lennék
mert a gyermeke voltam
mivel más szerepre képtelen volt
nem tudta úgy viselni
a láncait
mint jól/rosszul eljátszott szerepeimet én
amelyek mára leültek bennem
mint a zacc

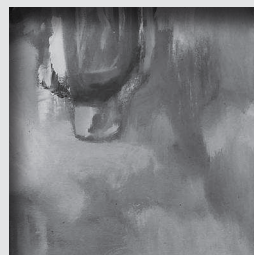
NAGY CSILLA

„ITT VAGYOK A VILÁG KÖZEPÉN”

BARAK LÁSZLÓ *ÉN NEM MENNI LAKNI KÜLFÖLD* CÍMŰ KÖNYVÉRŐL

Barak László legutóbbi kötete (amely 2018-ban elnyerte a Madách-díjat) a szerző pályáján egyfajta megújulást jelent. Barak ugyanis ezúttal kilép abból a tematikus keretből, amely a korábbi köteteknek sajátja volt: a kisváros társadalmi közege, az ebből adódó morális dilemmák és deficitek, valamint a gengsztermilió helyett ebben a könyvben a közérzeti és az identitást érintő kérdések közép-európai, sőt globális összefüggésben jelennek meg. Az egyes szám első személyű alanyi líra fókuszában az olyan általános, kvázi globálpolitikai kérdések állnak, mint a migráció lélektani és társadalmi motivációi, illetve következményei, a poszt-kommunista társadalmak illeszkedése a 21. század kulturális és társadalmi viszonyrendszerébe, valamint az ebből adódó, hibrid identitások létjogosultsága. A kisebbségi identitásra való rákérdezés így a közép-kelet-európai önazonosság rétegzettségére való rámutatásban valósul meg: az alapvetően narratív jellegű, asszociatívan építkező szövegek pátoz nélkül szólnak arról az otthonos idegenségről, amely, a határokon belül és azokon túl is, elkerülhetetlenül a „bentlakó” vagy utazó alapélményévé válik. A tartalmi elmozdulás azonban a saját poétikai hagyomány folytatásával párhuzamosan következik be: nemcsak a Barak-líra neoavantgárd gyökerei érzékelhetőek, hanem a Petri György és Zs. Nagy Lajos közéleti jellegű szövegalkotásával összefüggésbe hozható, élőbeszédszerű, a köznyelvi kifejezőkészségre épülő versnyelv is jelen van, amelynek uralkodó retorikai alakzata ebben az esetben is az irónia.

A kötet négy ciklusa eltérő nézőpontokból mutatja be a fent jelzett témákat. Az *Otthonaink melege* cikluscím egyaránt utal a magánszférára és a hazaként értelmezett területhez, közösséghez való viszonyra. A nyitóvers, az *...eszemben sincs elindulni* rendhagyó hazafias vers, pontos, érzéletes képekkel fejt fel az otthonosság fogalmát, amely itt nem a megnyugvás szinonimája, vagy az én kiteljesedésének a kerete, hanem az egyéni sors determináltságából adódó tapasztalat. Eszerint otthonos az, amit megszoktunk, és azt szoktuk meg, amibe beleszoktunk, illetve beleragadtunk: „Szívesebben lakom itt. / Ahová nem kell megérkez-nem, / mert el sem indul/hat/ok soha. / Itt az élet az öntudatlanság szinonimája.

[...] Úgy őriz ez a giccs / mint vakvéletlen a gyantába dermedt rovar.” (9.) A *Fóbia* és a *Bárhol az ég alatt* az átmenetiséget viszi színre, valamint azt, hogy az idegen nyelvi és társadalmi tér tapasztalata miként hagy lenyomatot az egyénben. Másrészt a ciklusok versei a társadalmi szorongás variációit is tematizálják: „az az ország / meg ez sem / a te országod / ott / meg itt / sem vagy otthon / nincs címed / nem megható / félelmetes / hogy naponta másként hívnak téged / egy-egy bérelt mobilszám lehet csak / a családneved” (34.) A könyv zárata, az *én?* című ciklus pedig valójában egyetlen vers: Domonkos István *Kormányeltörésben* című szövegének az átírata az éltre való rámutatást tűzi ki célul, és nemcsak azt demonstrálja, hogy az önazonosság sosem homogén, hanem azt is, hogy a leírása a nyelv által csak a nyelvi törmelékek – a különböző hagyományokba, kontextusokba, szerkezetekbe illeszkedő szavak és kifejezések – mozaikos, illetve kaleidoszkóp-szerű egymás mellé helyezésével lehetséges: „én / én lenni szancsó panza / nem lenni kannibál / én lenni ember / [...] én lenni nyelv / nyalni bélyeg / szívni kender.” (65.) Barak verse ezzel a technikával a személyiség „történetiségét”, temporalitását is színre viszi, amelynek részét képezi a saját lírai hagyomány (pl. a költő első könyvében is felidézett Sancho Panza-maszk); a személyes emlékezet tárgyi-materiális elemkészlete (pl. trabant, kisüsti); a kollektív múlt és identitás szegmensei (ld. történelmi utalásrendszer); valamint az általános emberi jelleg tényezői is (pl. a testi, a mentális, a morális és a társadalmi létezés jelzései): „én mímelni ember / fehéret feketét sárgát / hurkot kötélén / frigyládán rózsaszín spárgát / szavonarólát / körülmetéltet / donkihótét / én számolni percek órák napok / én akarni jólét [...]”; (67.) „én nem gondolni nemzet / nem gondolni érték / úr / hatalom / attila / árpád / török uralom / habsburgok / szabadság/harc / trianon / marhavagon / én lenni kormányon törés / hasadék vitorlán / lenni szálka állam úr torkán”. (66.)

Bármennyire is jelennek meg, vetődnek fel szerepek, maszkok a baraki poétikában: a megszólaló, az én, az alany mindig ott áll, ott marad a megszólalás fókuszában. Hisz hogy lenne mérhető a feltöltött bankkártya, vagy épp a letelepedési kötvény a világ közepéhez.

SZERZŐINK

BARAK LÁSZLÓ (1953, MUZSLA) KÖLTŐ, ÍRÓ, PUBLICISTA
■ **EGYHÁZI DÓRA** (1996, DUNASZERDAHELY) FINN-MAGYAR
TOLMÁCS-FORDÍTÓ SZAKOS HALLGATÓ (COMENIUS EGYETEM,
POZSONY) ■ **FELLINGER KÁROLY** (1963, POZSONY) KÖLTŐ ■ **FO-**
DOR BALÁZS (1981, BUDAPEST) KÖLTŐ ■ **HORVÁTH MÁRK** (1989,
SZOMBATHELY) FILOZÓFUS ■ **JUHÁSZ TIBOR** (1992, SALGÓTAR-
JÁN) KÖLTŐ, ÍRÓ, SZERKESZTŐ ■ **LOVÁSZ ÁDÁM** (1991, CLAY-
TON) FILOZÓFUS ■ **MAGOLCSAY NAGY GÁBOR** (1981, MISKOLC)
KÖLTŐ, ZENÉSZ ■ **MÁRTON LÁSZLÓ** (1959, BUDAPEST) ÍRÓ,
DRÁMAÍRÓ, MŰFORDÍTÓ, ESSZÉISTA, TANÁR ■ **NAGY CSILLA**
(1981, BALASSAGYARMAT) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS,
SZERKESZTŐ ■ **NAGY MÁRTA JÚLIA** (1982, DEBRECEN) KÖLTŐ
■ **NEMES Z. MÁRIÓ** (1982, AJKA) KÖLTŐ, KRITIKUS, ESZTÉ-
TA, EGYETEMI OKTATÓ (ELTE, BUDAPEST) ■ **PATAKY ADRIENN**
(1986, SOPRON) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, SZERKESZTŐ ■ **POLGÁR**
ANIKÓ (1975, VÁGSZELLYE) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTÖR-
TÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (COMENIUS EGYETEM, POZSONY)
■ **REICHERT GÁBOR** (1987, TATABÁNYA) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ,
EGYETEMI OKTATÓ (ELTE, BUDAPEST) ■ **SÁNTA MIRIÁM** (1993,
KOLOZSVÁR) KÖLTŐ ■ **SIMON MÁRTON** (1984, KALOCSA) KÖL-
TŐ ■ **SNÍRER LILLA** (1996, DUNASZERDAHELY) FINN-MAGYAR
TOLMÁCS-FORDÍTÓ SZAKOS HALLGATÓ (COMENIUS EGYETEM,
POZSONY). ■ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) KÖLTŐ, ÍRÓ
■ **TÓTH LÁSZLÓ** (1949, BUDAPEST) KÖLTŐ, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ,
SZERKESZTŐ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY - MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])

KOMÁROM - MADÁCH-KÖNYVESBOLT (JÓKAI UTCA / JÓKAIHO)

ÉRSEKÚJVÁR - KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)

GALÁNTA - MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])

KIRÁLYHELMEC - GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)

NAGYKAPOS - MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)

NYITRA - MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK - KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK
KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)

POZSONY - A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)

SOMORJA - MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])

TORNALJA - TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST - ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

SZERELEMPIRULÁK, VEGYES TECHNIKA, VÁSZN, 150x100 cm, 2011

JELENLÉT, VEGYES TECHNIKA, VÁSZN, 140x100 cm, 2019

